ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΣΕΛΤΣΟΥ

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΣΟΥΛΙΩΤΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1970

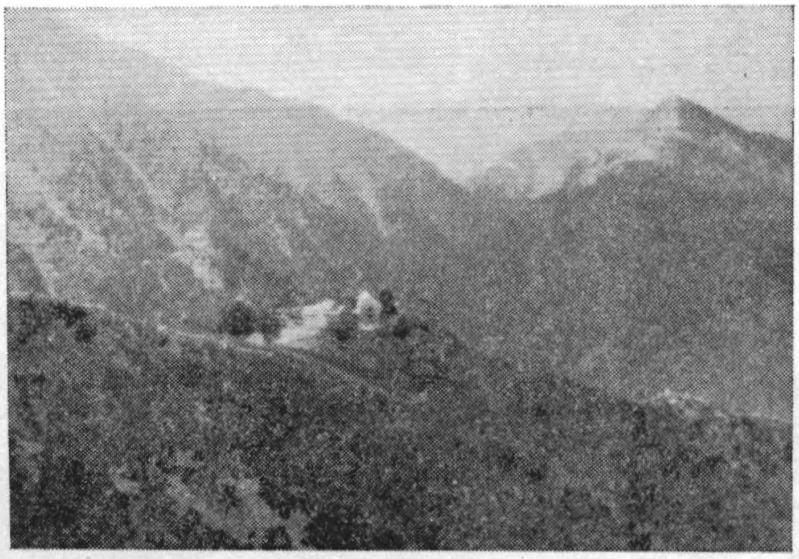
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΣΕΛΤΣΟΥ

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΣΟΥΛΙΩΤΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1970

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

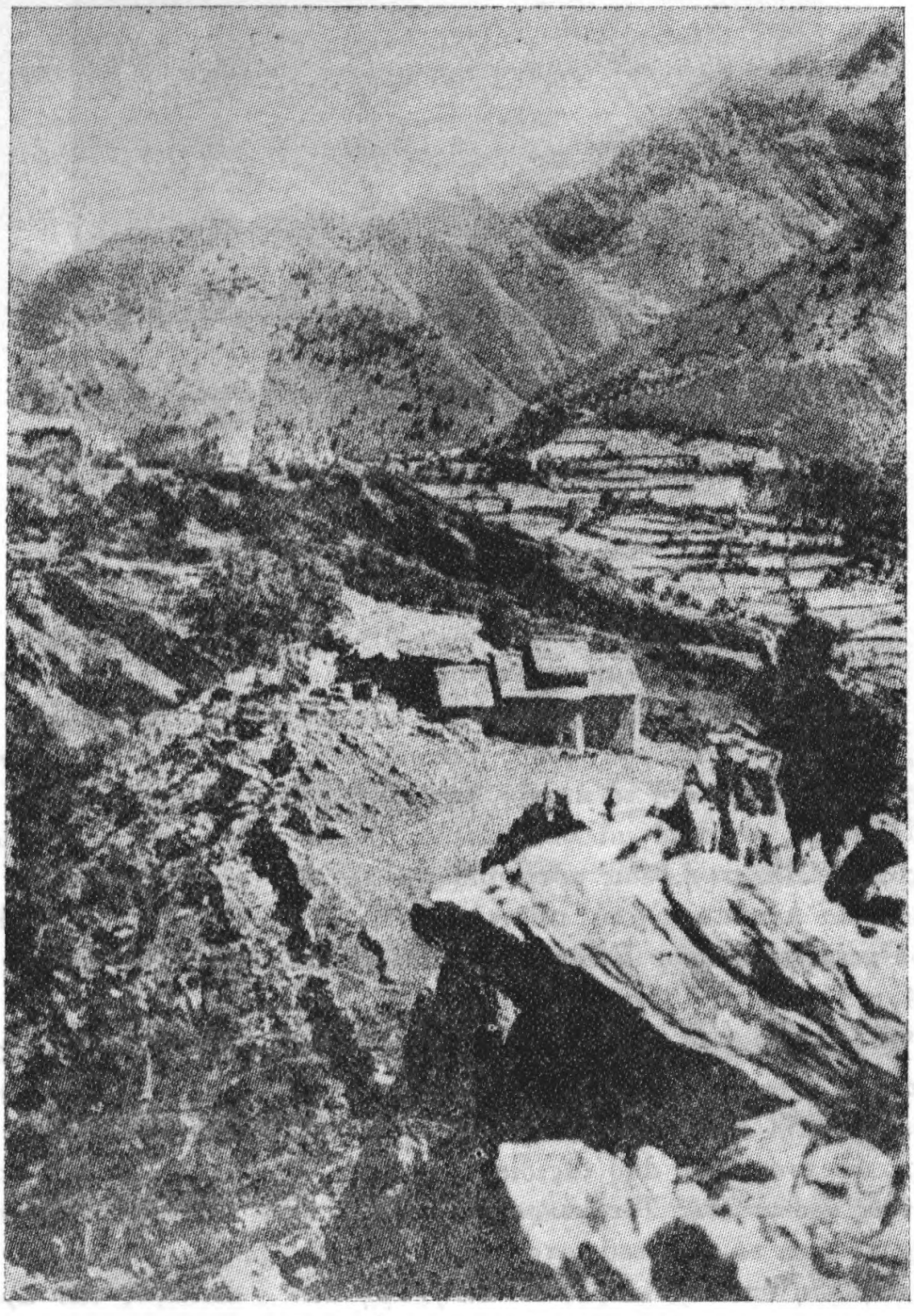
Ἡ Ἱ. Μονὴ Κοίμησις Θεοτόκου τοῦ Σέλτσου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ Μοναστῆρι «Κοίμησις Θεοτόκου» τοῦ Σέλτσου εὑρίσκεται εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ὑψηλῆς ἀποτόμου, κρημνώδους καὶ βραχώδους πλευρᾶς τοῦ ὄρους Νεγκόζη καὶ εἰς ἓν σημεῖον αὐτῆς, ὅπου διὰ νὰ κτισθῇ, κατ' ἐξαίρεσιν ἡ φύσις ἀφῆκε νὰ σχηματισθῇ μικρά, κατὰ τὸ μᾶλλον ἐπίπεδος ἐπιφάνεια ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους της. Ἀπέχει ἡ θέσις αὐτὴ ἀπὸ τοῦ κάτωθεν ρέοντος ποταμοῦ περὶ τὰ τριακόσια μέτρα καὶ ἀπὸ τοῦ πλησιεστέρου πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μοναστηρίου κειμένου χωρίου Βρεστενίτσης καὶ τῆς δι' αὐτοῦ διερχομένης ὁδοῦ τῆς Ἄρτης πρὸς τὰ Ἄγραφα περὶ τὰ ἓξ χιλιόμετρα.

Ἡ μετάβασις εἰς τὴν ἀπόμερον αὐτὴ θέσιν ἐγίνετο πάντοτε ὡς καὶ σήμερον διὰ στενῆς, ἀνωμάλου καὶ ἐπικινδύνου ἀτραποῦ, οὔσης μόνον εἰς ὀλίγους προσιτῆς. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἀφ' ὅτου ἐκτίσθη τὸ 1698 τὸ Μοναστῆρι, δὲν ἠνωχλεῖτο ἀπὸ τὰς διαβάσεις τῶν Τουρκικῶν ἀποσπασμάτων. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ἐπὶ ἕναν ἐν συνεχείᾳ αἰῶνα δὲν τὸ εἶχε πατήσει τὸ πόδι τοῦ κατακτητοῦ. Ἦτο ἥσυχον ἕως τὴν ἡμέραν καθ' ἣν προσεφέρθη ὑπὸ τῆς μοίρας διὰ νὰ γραφῇ ἐκεῖ ὁ ἐπίλογος τῶν ἀγώνων μιᾶς ἡρωϊκῆς πολεμικῆς φυλῆς τῶν Σουλιωτῶν, ὅπου ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ τὰς θυσίας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των συνηγωνίσθησαν καὶ ἦλθον ἰσόπαλοι καὶ ἄγνωστον ἕως ὅτου ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ αἱ βουλαὶ τῆς θείας προνοίας τὸ ἐπέλεξαν σύμβολον τῆς Ἱστορίας μας, ὥστε νὰ λάβῃ χώραν ἐκεῖ πρωτοφανὲς δρᾶμα ὅπου ἡ ὁλοκληρωτικὴ θυσία, ὡσὰν ἀποθέωσις, τῶν Σουλιωτῶν ἀφύπνισεν τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Νοτία πλευρὰ τῆς Μονῆς. Εἰς τὸ δένδρον ἀριστερὰ ἀρχίζει ὁ κρημνὸς πρὸς τὸν Ἀχελῶον. Ἀπέναντι τὸ χωρίον Λιάσκοβον.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΣΟΥΛΙ

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς εἶχε κατορθώσει μέσα εἰς τὴν ἀχανῆ Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν νὰ δημιουργήσῃ ἴδιον Κράτος, περιλαμβάνον εἰς τὰ ὅριά του τὸ μεγαλύτερον σχεδὸν μέρος τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον μὲ ἕδραν τὰ Ἰωάννινα, ἀφοῦ σὺν τῷ χρόνῳ τὸ κατέστησε ἡμιανεξάρτητον, τὸ ὠργάνωνε καὶ τὸ ἡτοίμαζε νὰ τὸ ἀποσπάσῃ καὶ ἀπὸ τὴν τυπικὴν του ἐξάρτησιν ἐκ τῆς Πύλης ἢ δυναμούμενον ἀρκετὰ νὰ ὁδηγήσῃ τὸν ἴδιον Σουλτάνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἦτο ἐπομένως φυσικὸν νὰ μὴ δύναται νὰ ἀνεχθῇ μέσα εἰς τὰ ὅρια τοῦ Κράτους του καὶ εἰς τὴν καρδιά του μάλιστα, πλησίον τῆς Πρωτευούσης του, νὰ ὑπάρχῃ περιοχή, Πολιτεία ἀνεξάρτητος, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι προκλητικῶς ἠρνοῦντο νὰ ὑπακούσουν καὶ νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὴν ἐξουσίαν του.

Ἡ περιοχὴ αὐτή, τὸ Σοῦλι, κατῳκεῖτο ἀπὸ φυλὴν ὑπερήφανον καὶ γενναίαν, διακρινομένην διὰ τὴν ἑνότητα, τὴν τόλμην, τὸ ἀπαράμιλλον θάρρος καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν κατοίκων της. Τούτων, τῶν Σουλιωτῶν, ἰδιαιτέρως δύο μεγάλες φυλές, φάρες, ὑπῆρχον, τῶν Μποτσαραίων καὶ τῶν Τζαβελλαίων. Ἡγήτορες δὲ αὐτῶν, τῆς μὲν πρώτης ὁ Γεώργιος Μπότσαρης, τῆς δὲ δευτέρας ὁ Λάμπρος Τζαβέλλας. Διὰ νὰ καθυποτάξῃ τὴν φυλὴν αὐτὴν ὁ Ἀλῆς, ἐπεχείρησε πολλὰς ἐκστρατείας καὶ ἔκαμε πολλοὺς πολέμους ἐναντίον της, ἀλλὰ εἰς ὅλους ἐδοκίμασε ἀποτυχίαν καὶ ἀπογοήτευσιν. Τέλος, πανοῦργος καὶ δόλιος ὅπως ἦτο, κατὰ τὸ ἔτος 1799 συνέλαβε σχέδιον νὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ ἄλλα ὅπλα, ἀτίμου καὶ δολίας ἐνεργείας, πρὸς διάσπασιν τῆς ἑνότητος τῶν ἀτρομήτων πολεμιστῶν τῆς ἀπροσκυνήτου αὐτῆς Πολιτείας.

Ὁ Γεώργιος Μπότσαρης ὅστις ἦτο μέχρι τὸ ἔτος αὐτὸ καὶ πολεμικὸς ἀρχηγὸς ὅλων τῶν Σουλιωτῶν, ἔβλεπε κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ὅτι δὲν εἰσηκούετο, ὡς πρότερον, καὶ ὅτι συνεχῶς ἐμειοῦτο τὸ γόητρόν του μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν, ἐνῶ ἀντιθέτως ηὔξανε τοῦ Λάμπρου Τζαβέλλα.

Ἦτο φυσικὸν ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ νὰ δημιουργηθῇ κάποια λανθάνουσα ἀντιζηλία μεταξὺ τῶν δύο οἰκογενειῶν καὶ ἡ ὁποία ἐξ ἀφορμῆς, ὡς λέγεται, ματαιώσεως καὶ ἑνὸς συνοικεσίου μεταξὺ τῶν δύο οἰκογενειῶν ἐξειλίχθη εἰς πραγματικὴν ψυχρότητα. Ὁ Ἀλῆς, ὅστις δι' ἀνθρώπων του παρηκολούθει τὰ πράγματα τῶν Σουλιωτῶν, ἐπληροφορήθη τὴν ἀναφυεῖσαν δυσαρέσκειαν μεταξὺ τῶν δύο οἰκογενειῶν καὶ τὴν ἀνεκδήλωτον καὶ σοβοῦσαν ὡς πρὸς τὴν

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ἀρχηγίαν ἀντιζηλίαν τῶν ἡγητόρων των καὶ ἠθέλησε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν περίστασιν. Πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς τὸν Γεώργιον Μπότσαρην, ὡς δεῖγμα καλῶν ἔναντι αὐτοῦ διαθέσεων, διάφορα δῶρα, τὰ ὁποῖα ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον ὁ Μπότσαρης τά ἐδέχθη. Ἐν συνεχεία ἐζήτησε ἀπὸ τοὺς δύο ἀρχηγοὺς νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα ἀπειλήσας διὰ νέου πολέμου αὐτοὺς ἐπὶ πλέον τὸν Λάμπρον Τζαβέλλαν ὅτι ἐν ἐναντία περιπτώσει θὰ ἐφόνευε καὶ τὸν υἱὸν του Φῶτον κρατούμενον εἰς τὰς φυλακὰς Ἰωαννίνων ὡς ὅμηρον αὐτοῦ.

Οὐδεὶς ὅμως τῶν δύο ἀρχηγῶν ὑπεχώρησε πρὸ τῆς ἀπειλῆς ταύτης. Οἱ Σουλιῶται δὲ βλέποντες τὴν ἀνδρικὴν καὶ πλέον σθεναρὰν στάσιν τοῦ Λάμπρου Τζαβέλλα μὴ διστάσαντος νὰ θυσιάσῃ καὶ αὐτὸν τὸν υἱόν του ἀκόμη ἐστράφησαν πρὸς αὐτὸν καὶ ἤρχισαν νὰ τὸν συμπαθοῦν περισσότερον. Ἔκτοτε τὸ γόητρον καὶ ἡ δύναμις τοῦ Γ. Μπότσαρη ἤρχισε νὰ ἐξασθενῇ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθνήσκει ὁ Λάμπρος Τζαβέλλας, καὶ ὁ Ἀλῆς, διὰ νὰ μὴ κυριαρχήσῃ πάλιν μόνος, ἐνδυναμούμενος, ἐπὶ τῶν Σουλιωτῶν ὁ Γεώργιος Μπότσαρης, ἀπελευθερώνει τὸν κρατούμενον υἱόν του Φῶτον, ἐπιδιώκων νὰ διατηρήσῃ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἀσίγαστον τὴν ὑποβόσκουσαν διάστασιν τῶν δύο φυλῶν. Ὁ Φῶτος Τζαβέλλας ἐπανελθὼν εἰς τὸ Σοῦλι, ἀνακηρύσσεται ἀρχηγὸς τῶν Σουλιωτῶν, ὁ δὲ Γ. Μπότσαρης χολωθεὶς ἀποσύρεται μετ' ἀρκετῶν οἰκογενειῶν τῆς φάρας του εἰς τὴν ἕδραν του, τὸ Πλησοχῶρι Κακόλακκας, τέσσαρας ὥρας μακρὰν τοῦ Σουλίου.

Διὰ τὸν Ἀλῆ παρουσιάζεται μὲ τὴν νέαν αὐτὴν φάσιν τῶν πραγμάτων, εὐκαιρία καὶ θέτει ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν τὰ πανοῦργα σχέδιά του, διὰ τὴν διάσπασιν τῶν Σουλιωτῶν. Ἐπεζήτησε καὶ συνεδέθη μὲ τὸν ἐκ Γοτίστης Λεονταρῆ Παλάσκαν, γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Γ. Μπότσαρη, τὸν ὁποῖον χρησιμοποιεῖ, ὡς μεσάζοντα διὰ νὰ δημιουργήσῃ στενωτέρας ἐπαφάς μὲ τὸν πενθερόν του καὶ εἰς τὸν ὁποῖον διαβιβάζει διὰ τοῦ Παλάσκα νέας προτάσεις εἰρήνης. Ὁ Μπότσαρης τὰς ἀπορρίπτει καὶ τότε ὁ Ἀλῆς ἐπιχειρεῖ καὶ ἄλλην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν καὶ πολιορκεῖ στενώτερον τὸν Γ. Μπότσαρην ἀπομεμονωμένον ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Σουλιώτας. Μετὰ τετράμηνον πολιορκίαν ὁ Μπότσαρης περιέρχεται, ἐξ ἐλλείψεως ἰδίως τροφίμων, εἰς δεινὴν θέσιν. Ἐπωφελεῖται καὶ πάλιν τῆς εὐκαιρίας ὁ Ἀλῆς καὶ ἀποστέλλει ἐκ νέου τὸν Παλάσκαν εἰς τὸν Μπότσαρην μὲ δελεαστικὰς προτάσεις εἰρήνης. Ὁ Παλάσκας, τυφλὸν καὶ πειθήνιον ὄργανον τοῦ Ἀλῆ, κατὰ τὴν ἀποστολήν του αὐτὴν κατώρθωσε τέλος νὰ παρασύρῃ τὸν πενθερόν του εἰς συνθηκολόγησιν. Ὁ Ἀλῆς κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν συνεχείᾳ συμφωνίαν παρεχώρησε εἰς τὸν Γ. Μπότσαρην, ἀντάλλαγμα τῆς ἐγκαταλείψεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σουλίου, τὸ χωρίον Βουλγαρέλι, ἵνα κατοικήσῃ ἐκεῖ αὐτὸς καὶ αἱ οἰκογένειαι ποὺ τὸν ἠκολούθουν καὶ τὴν κατοχὴν τῶν ἀρματολικίων ἀπὸ τὸ Γρεβενὸ μέχρι τοῦ Βάλτου, δηλαδὴ περιοχὴν περιλαμβάνουσαν τὰ ἀρματολίκια, τοῦ Δεληγιάννη, τοῦ Ἀσπροποτάμου τοῦ Νικ. Στουρνάρη, τῶν Τζουμέρκων καὶ Ραδοβυζίου τοῦ Κων. Πουλῆ. Εἰς δὲ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ

τὸν μεσολαβήσαντα Παλάσκαν παρεχώρησε τὸ ἀρματολίκι Κλινοβοῦ καὶ Μετσόβου. Εἰς ἐκτέλεσιν τῶν συμφωνηθέντων ὁ Ἀλῆς ἐζήτησε ἀπὸ τὸν Μπότσαρην νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸν υἱόν του Κίτσον ἵνα κρατῇ τοῦτον εἰς Ἰωάννινα ὡς ὁμηρόν του. Ὁ Μπότσαρης ἐδέχθη τὸν ὅρον πλὴν ὅμως ἀντὶ τοῦ υἱοῦ του ἀπέστειλε τὸν Γούσην Παπᾶν. Ἀφοῦ ἐτελείωσαν αἱ διαπραγματεύσεις καὶ ἐκλείσθη ἡ συμφωνία, ὁ Ἀλῆς μετέβη ὁ ἴδιος εἰς τὸ Παληοχῶρι καὶ ἐχαιρέτισε τὸν Γ. Μπότσαρην καὶ τοῦ προσέφερε διάφορα δῶρα καὶ τὰ ἴδια του ὅπλα. Μὲ τὴν χειρονομίαν αὐτὴ τοῦ Ἀλῆ ὁ Μπότσαρης ἔδωσε πίστιν εἰς τὰς συμφωνίας καὶ διαβεβαιώσεις αὐτοῦ ὅτι θὰ τηρήσῃ αὐτὰς καὶ θὰ τοὺς ἀφήσῃ πλέον ἡσύχους εἰς τὴν νέαν των πατρίδα.

Καὶ οὕτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1799 ὁ Γεώργιος Μπότσαρης ἀκολουθούμενος ὑπὸ 170 οἰκογενειῶν τῆς φυλῆς του, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἄλλων Σουλιωτῶν, ἀνεχώρησε ἀπὸ τὸ Σοῦλι καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Βουλγαρέλι. Κατὰ τὸν Περραιβὸν τὸ Βουλγαρέλι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴ κατωκεῖτο ὑπὸ 80 οἰκογενειῶν καὶ ἀπεῖχε ἓξ ὥρας ἀπὸ τὴν Ἄρταν. Μάλιστα ὁ Ἀλῆς, κατ' ἀρχὴν, διὰ τὴν μεταφορὰν των διέθεσε 230 ἡμιόνους καὶ ἔπειτα καὶ ἄλλους διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ ἄλλων οἰκογενειῶν ἀπὸ τὸ Παληοχῶρι καὶ ἄλλους συνοικισμοὺς καὶ ἐπὶ πλέον ἐχορήγησε εἰς τὸν Μπότσαρην ὡς δῶρον 170.000 γρόσια. Ἐγκαταστα-

---

Σημ.: Ἀπὸ πληροφορίας Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἀλῆ Πασᾶς σελ. 138. Ἰ. Λαμπρίδου Δ. σελ. 56 μανθάνομεν τὰ ἑξῆς. Ὁ Λεονταρῆς Παλάσκας πρώην κλέφτης διαχειμάζων εἰς Πρέβεζαν ἐγνωρίσθη μὲ τὸν Γ. Μπότσαρην. Προσκυνήσας κατόπιν τὸν Ἀλῆ ἐγένετο πιστὸς θεράπων αὐτοῦ καὶ σωματοφύλαξ διακρινόμενος μεταξὺ τῶν συμπολεμιστῶν. Τόσον δὲ ἠγάπα αὐτὸν ὁ Ἀλῆς, ὥστε καὶ μέγαρον ἀξίας 50.000 γρασίων ἔκτισε αὐτοῦ εἰς Γόρτιστα. Ἀποσυρθεὶς κάποτε τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἀλῆ μετέβη εἰς Παληοχῶρι ὅπου ἔγινε καὶ γαμβρὸς τοῦ Γ. Μπότσαρη λαβὼν ὡς σύζυγόν του τὴν θυγατέρα του Μαρίαν, ἐπωφελούμενος δὲ τῆς διαστάσεως τῶν Μποτσαραίων καὶ Κοτσουνικαίων, παρεκίνει τὸν πενθερόν του, σατανικῶς, νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν εὔνοιαν τοῦ Ἀλῆ, πολλὰ ὑποσχόμενος καὶ διαθρύπτων τὰ πάθη ἐκείνου. Μετὰ ἐπανειλημμένους πειρασμοὺς καὶ ἐπιβουλὰς προσῆλθε τέλος ὁ Σουλιώτης ἀρχηγὸς πρὸς τὸν ἀμείλικτον ἐχθρὸν τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος. Ὁ Ἀλῆς τὸν ἐδέχθη μὲ δείγματα φιλίας καὶ ἐκτὸς τῶν ἄλλων τοῦ παρεχώρησε καὶ τὸ παρὰ τὰ Τζουμέρκα Βουργαρέλι ὡς οἰκογενειακὸν αὐτοῦ κτῆμα ὅπου καὶ τινας τῶν οἰκείων του ἐγκατέστησε ὁ Γ. Μπότσαρης. Συγχρόνως δὲ διώρισε αὐτὸν καὶ προϊστάμενον τοῦ καπετανάτου τῶν Τζουμέρκων. Ἔπειτα ἐπανῆλθε εἰς τὸ Σοῦλι ὅπου ἡ στάσις του παρεξηγήθη καὶ ἐδοκίμασε τὴν περιφρόνησιν.

Τότε ὁ Ἀλῆς τοῦ ἔδωσε μέγαν ἀριθμὸν ἡμιόνων καὶ γενναῖον χρηματικὸν ποσὸν καὶ μετέφερε εἰς Βουλγαρέλι ἐκπατρίσας πλείστας οἰκογενείας τῆς μερίδος του ἐκ τῶν διαμενουσῶν εἰς τὰς Σουλιωτικὰς κώμας τῆς Λάκκας καὶ ἀπεχώρησε ὁ Μπότσαρης ὁριστικῶς τοῦ Σουλίου. Ἀργότερον ηὐτοκτόνησεν ὀλίγον μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου μὲ τοὺς Σουλιώτας. Ὁ Παλάσκας βραδύτερον περιπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ἀλῆ ἀπῆλθεν εἰς Χάσια, ἔνθα συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ Καραϊσκάκη καὶ παραδοθεὶς εἰς αὐτὸν τὸ 1806 κατεάγη τὰ σκέλη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ. Ἡ δὲ σύζυγός του Μαρία, ὅταν ἀντελήφθη τὸν σατανικὸν ρόλον ποὺ ἔπαιζε, ὁ ἄνδρας της, διεξεύχθη αὐτὸν καὶ ἔγινε Μοναχή».

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

θέντες οἱ Σουλιῶται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βουλγαρελίου κατέλαβον ἐν συνεχείᾳ τὰ παραχωρηθέντα εἰς αὐτοὺς ἁρματολίκια, καὶ ἐκαρποῦντο αὐτά, ἀπομακρύναντες ἐκεῖθεν τοὺς κατέχοντας μέχρι τότε αὐτὰ ἁρματωλούς. Λέγει ὁ Ν. Κασομούλης, «δὲν ἐστοχάζοντο μέχρι ποίου σημείου θὰ ἔφθανεν ἡ δυσαρέσκεια αὐτὴ τῶν ἐξωσθέντων καὶ ὅτι ἡ δυσαρέσκεια αὐτὴ θὰ ἔφθανε μίαν ἡμέραν νὰ τοὺς ἐπιβουλευθῇ».

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Σουλιωτῶν τοῦ Μπότσαρη, ὁ Ἀλῆς, συνεχίζει τὴν πολιορκίαν κατὰ τῶν ἄλλων τμημάτων τοῦ Σουλίου ἀλλὰ οὐδὲν ἐπιτυγχάνει καὶ ἀποσύρεται εἰς Ἰωάννινα. Τὴν 2αν Ἰουνίου 1800 νέαν ἐκστρατείαν ἐπιχειρεῖ κατὰ τοῦ Σουλίου καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν δὲν ἐννοεῖ νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἀναγκάζεται λόγῳ τῆς ἀντιστάσεως, νὰ παρατείνῃ τὴν πολιορκίαν καὶ κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη μέχρι τοῦ 1803. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς ἐκάλεσε εἰς Ἰωάννινα ἀπὸ τὸ Βουλγαρέλι τὸν Κίτσον Γ. Μπότσαρη καὶ τὸν ἀπέστειλε εἰς τὸ Σοῦλι μὲ νέας προτάσεις εἰρήνης. Μὲ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Κίτσου, ὁ Ἀλῆς ἠθέλησε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀναπτερώσῃ τὰς ἐλπίδας τῶν Μποτσαραίων νοσταλγούντων πάντοτε τὸ Σοῦλι, ἀφ' ἑτέρου, εἰς αὐτὸ κυρίως ἀποβλέπων, νὰ ἐπιφέρῃ νέαν διάσπασιν τῶν Σουλιωτῶν καὶ νὰ ἐπισπεύσῃ, χρησιμοποιῶν καὶ τὴν φορὰν αὐτὴ πλὴν τῶν ὅπλων καὶ τὸν προσφιλῆ του δόλον, τὴν πτῶσιν του. Οἱ Σουλιῶται ὅμως, καίτοι τρώγοντες χόρτα καὶ βελανίδια, εἶχον περιέλθει εἰς δεινὴν θέσιν, ἀποχρούουν τὰς διαβιβασθείσας διὰ τοῦ Κίτσου νέας προτάσεις εἰρήνης. Πάντως ἡ ἐμφάνισίς του εἰς τὸ Σοῦλι μεταστρέφει τὰ πνεύματα, ὥστε ἀνακηρύσσεται ἀρχηγὸς ὁ πατήρ τουΓεώργιος Μπότσαρης, ὅστις καλεῖται καὶ ἐπανέρχεται ἀναλαβὼν πάλιν τὴν ἀρχηγίαν τῶν Σουλιωτῶν.

Εἰς τὸ Βουλγαρέλι οἱ διαμένοντες ἐκεῖ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1799 Σουλιῶται πάντοτε ὑπωπτεύοντο τὴν δολιότητα τοῦ Ἀλῆ, ὅστις διὰ τοῦ Παλάσκα ἐπέτυχε νὰ τοὺς διασπάσῃ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον τριετίαν ἔμειναν ἐκεῖ ἥσυχοι παρ' οὐδενὸς ἐνοχληθέντες, ἀναπτύξαντες μάλιστα καὶ κοινωνικὰς σχέσεις μετὰ τῶν κατοίκων καὶ ἐλθόντες εἰς ἐπιγαμίας μετὰ τῶν ἐντοπίων (1).

---

(1) Αἱ οἰκογένειαι τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τὴν διαμονὴν των εἰς Βουλγαρέλι κατώκησαν θέσεις κάτωθεν τοῦ χωρίου, μεταξὺ τῶν συνοικισμῶν Παληοχωρίου Παληοκατούνου καὶ Ἀβαρίτσης. Μερικαὶ οἰκογένειαι ἐξ αὐτῶν ἐγκατεστάθησαν πλέον μονίμως ἐκεῖ καὶ ἀπόγονοι αὐτῶν συναντῶνται καὶ σήμερον. Ἡ παράδοσις διέσωσε καὶ τὸ κάτωθι τραγοῦδι ποὺ ἀναφέρεται εἰς ἔρωτα τοῦ Νότη Μπότσαρη μετὰ ὑπάνδρου ἐντοπίας.

«Μέσα στὰ Τζουμέρκα μέσα στὸ χωριὸ
μέσα στὸ Βουλγαρέλι περιβόλι καὶ ἀμπέλι
στολίζεται μιὰ λυγερὴ Ἀναγνώσταινα ἡ καϋμένη
καὶ μιὰ καλὴ νυφούλα καὶ μιὰ καμαρωμένη.
Κι' ὁ Νότης τὴν ἀνγνάντευε ἀπὸ τὸ παραθύρι
ποῦ πηγαίνεις τζουβαΐρι δὲν μοῦ κάνεις τὸ χατῆρι

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Εἰς τὸ Σοῦλι, καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχηγίας ὑπὸ τοῦ Γ. Μπότσαρη αἱ μάχαι συνεχίζονται. Εἶναι φθινόπωρον τοῦ 1803. Ὁ Λεονταρῆς Παλάσκας κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀναλαμβάνει καὶ πάλιν τὸν καταχθόνιον ρόλον του καὶ μεταφέρει νέας προτάσεις εἰρήνης εἰς τοὺς Σουλιώτας, τὰς ὁποίας ὅμως ὁ ἀρχηγὸς των Μπότσαρης ἀπορρίπτει, καίτοι ἡ θέσις των ἐξ ἐλλείψεως τροφίμων καὶ πολεμοφοδίων εἶχε καταστῆ τραγική. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σουλιῶται τοῦ Βουλγαρελίου ἀνησυχοῦν πλέον καὶ διὰ τὸ ἀναμενόμενον τέλος τῆς ἀντιστάσεως τῆς πατρίδος των μετὰ τῆς ὁποίας δὲν εἶχε ἀποκοπῆ ὁ ψυχικὸς δεσμός. Γνωρίζοντες δὲ τὴν δολιότητα τοῦ Ἀλῆ, ὑπωπτεύοντο ὅτι μετὰ τὸ Σοῦλι θὰ ἤρχετο καὶ ἡ σειρά των, πολλῷ μᾶλλον ἀφοῦ ὁ ἀρχηγὸς τῆς φάρας των Γ. Μπότσαρης ἐπανῆλθε εἰς τὸ Σοῦλι καὶ συνέχιζε τὸν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πόλεμον. Ἐκεῖ εἰς τὸ Βουλγαρέλι διαμένων ὁ δεκατριετὴς Μάρκος Κίτσου Μπότσαρης ἐκδηλώνων τὰς ἀνησυχίας του, γράφει ἰδιοχείρως εἰς ἱερὸν βιβλίον, τὸ μηνιαῖον τῆς ἐκκλησίας Βουλγαρελίου, σωζόμενον σήμερον εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἱστορικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν «...ἀπὸ τὴν πεῖνα οἱ Σουλιῶτες θεὸς νὰ τὰ βγάλη πέρα ἕως τὰ χριστούγεννα. 3 Νοεμβρίου 1803 Μάρκος Μπότσαρης». Πλησιάζει ὁ χειμὼν καὶ ἡ θέσις τῶν Σουλιωτῶν ἐκ τῆς παρατάσεως τοῦ πολέμου ἐπιδεινοῦται. Ἡ συνέχισις αὐτοῦ καθίσταται ἀδύνατος, διότι ἐλλείπουν τὰ πάντα. Ὁ Γ. Μπότσαρης πρὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς διὰ τὴν ὁποίαν ἔφερε ἕνα μέρος τῆς εὐθύνης κλαίων διὰ τὸ τέλος τοῦ Σουλίου ἀπῆλθεν εἰς τὸν συνοικισμόν των εἰς τὸ Βουλγαρέλι, ὅπου ἀπὸ βαρεῖαν μελαγχολίαν ἀμέσως ἀπέθανε, μόλις ἔφθασε ἐκεῖ· κατ' ἄλλους μόλις ἔφθασε ηὐτοκτόνησε. Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴ οἱ Σουλιῶται ἐδέχθησαν τὰς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Ἀλῆ τὰς ὁποίας ὡς ἐκπρόσωπός των διεξήγαγε ὁ Κίτσος Τζαβέλλας καὶ αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὴν συμφωνίαν τῆς 12ης Δεκεμβρίου 1803. Οἱ ὅροι ἦσαν βαρεῖς διὰ τοὺς Σουλιώτας ὑποχρεωθέντας βάσει τῆς συμφωνίας νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς ποτισμένους μὲ αἷμα βράχους τῆς πατρίδος των.

Καὶ ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἐπαμένης ἡμέρας οἱ μὲν Τοῦρκοι ἤρχισαν νὰ καταλαμβάνουν προοδευτικῶς τὸ Σοῦλι ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Κιάφας, οἱ δὲ Σουλιῶται νὰ ἑτοιμάζωνται διὰ τὴν ἀναχώρησιν. Διαιρεθέντες δὲ εἰς τρεῖς ὁμάδας ἤρχισαν τὴν 15ὴν Δεκεμβρίου νὰ ἐγκαταλείπουν κατὰ τμήματα τὸ Σοῦλι. Οἱ Τοῦρκοι τοὺς παρεχώρησαν ζῶα διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν οἰκογενειῶν των καὶ τοὺς ἐνίσχυσαν διὰ τροφίμων καὶ νομισμάτων διὰ νὰ ἀντιμετωπίσωσι τὰς δαπάνας των μέχρις ὅτου τακτοποιηθοῦν εἰς τὰς νέας ἐγκαταστάσεις των. Ἡ μία ὁμὰς τῶν Τζαβελλαίων, Δρακάτων, Ζουρμπάτων, Πανομαράτων, Νταγκλάτων, Καλογηράτων καὶ τινων ἄλλων φυλῶν, ἀνερχομένη εἰς δισχιλίας ψυχάς, ἤρχισε νὰ

σκιάζομαι, Νότη μ' σκιάζομαι καὶ ἀπ' τὴν ντροπὴ μου χάνομαι
Μὴ σκιάζεσαι ντουλμπέρι μου καὶ σὺ δικό μου ταῖρι μου
τὸν ἄνδρα σου ὁρίζω τὸν βαρῶ καὶ τὸν τσακίζω
κι' ἐγὼ τὸν φοβερίζω τὸ ντουφέκι τοῦ γυρίζω.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

κινῆται κατὰ τμήματα πρὸς τὴν Πάργα μὲ σκοπὸν νὰ περάση εἰς τὰ νησιὰ τῆς ἑπτανήσου. Αἱ δύο ἄλλαι ὁμάδες ἀποτελούμεναι ἀπὸ τὰς οἰκογενείας Κουτσονίκα, Γούση Μπόσμπου, Μαλαμάτων, Καραμπινάτων, Φωτομαρέων, Τζουρτζαίων, Μπουζάτων καὶ ἄλλων ἐξ ἐννεακοσίων ἀτόμων ἐτράπησαν πρὸς τὸ ὀκτώ ὥρας ἀπέχον ἀπὸ τὸ Σοῦλι Ζάλογγον, μὲ σκοπὸν ἕνα τμῆμα αὐτῶν νὰ ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Λάμαρη, πεδιάδα μεταξὺ Λούρου καὶ Ζαλόγγου, τὸ δὲ ἄλλο τμῆμα, τὸ καὶ πολυαριθμότερον, μόλις φθάσει ἐκεῖ νὰ προχωρήση ἐν συνεχεία πρὸς Βουλγαρέλι. Πλὴν τῶν τριῶν αὐτῶν ὁμάδων, ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἄλλων οἰκογενειῶν ἐπροχώρησε ταυτοχρόνως βορειοανατολικῶς τοῦ Σουλίου καὶ διεσκορπίσθη εἰς διάφορα χωρία καὶ τόπους τῆς Ἠπείρου1. Ἐκ τῶν τελευταίων οἰκογενειῶν ἀρκεταὶ ὧδευσαν διὰ τῆς Γεφύρας Πλάκας πρὸς Βουλγαρέλι καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἀποφεύγουσαι τὰς περιπετείας, ἐγκατεστάθησαν εἰς διάφορα χωρία τῶν Τζουμέρκων, Πράμαντα, Ἄγναντα, Καταρράκτην, Μελισσουργούς καὶ ἄλλα, ἀπόγονοι δὲ αὐτῶν σώζονται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς αὐτά. Τὴν 16ην Δεκεμβρίου 1803 ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸ Σοῦλι καὶ τὰ τελευταῖα τμήματα τῶν Σουλιωτικῶν οἰκογενειῶν καὶ ὁ Ἀλῆς ὡλοκλήρωσε τὴν κατάληψίν του. Ὁ Κίτσος Μπότσαρης πορευόμενος μετὰ τῆς δευτέρας ὁμάδος καὶ φθάσας εἰς τὴν περιοχὴν Λούρου, ἀπεχωρίσθη τῶν ἄλλων καὶ ἐπροχώρησε ἐν συνεχεία μετὰ ἑξακοσίων γυναικοπαίδων εἰς Βουλγαρέλι Τζουμέρκων2. Πρὸς τοῦτο, ἡ ὑπὸ τὸν Μπότσαρην ὁμὰς ἠκολούθησε ὁδὸν διὰ τῶν χωρίων Κατζᾶ, Γραμμενίτσης, Βλαχέρνης διαβᾶσα δὲ τὸν ποταμὸν Ἄραχθον ἐν θέσει Κουκουναριᾶ Βλαχέρνης καὶ παρὰ τὴν θέσιν Θεοτοκιὸ Ἄρτης, συνέχισε τὴν πορείαν της πρὸς τὸ Βουλγαρέλι. Εἰς τὸ Ζάλογγον παρέμειναν αἱ ὑπόλοιποι ἕως τριακόσιαι ψυχαὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων αἱ οἰκογένειαι τῶν Κουτσονικαίων Μπουσμπαίων, αὐταὶ ποὺ εἶχον ἀποφασίσει νὰ παραμείνουν εἰς Λάμαρη 3. Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ὅστις παρὰ τὰς συμφωνίας ποὺ εἶχε συνάψει μὲ τοὺς Σουλιώτας ἐπεδίωκε τὴν τελείαν ἐξόντωσίν των, ἀπὸ τὸ Σοῦλι ὅπου εὑρίσκετο, ἐκίνησε μόλις ἀπεμακρύνθησαν οἱ Σουλιῶται στρατὸν ἐναντίον των. Οὕτω κατὰ τῶν καταφυγόντων εἰς Ζάλογγον ἀπέστειλε τοὺς στρατηγούς του Μπεκήρ Τζογαδούρην καὶ τὸν υἱόν του Βελῆ Πασᾶ. Οὗτοι στρατοπεδεύσαντες, ὅταν κατῆλθον ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου, εἰς Παληορόφορον τὴν πρωΐαν τῆς 18ης Δεκεμβρίου 1803 ἐκινήθησαν ὁ μὲν Μπεκήρ Τζογαδούρης μὲ δύναμιν 1000 ἀνδρῶν πρὸς τὸ Ζάλογγον, ὁ δὲ Βελῆ Πασᾶς μὲ ἄλλους 1.000 στρατιώτας, ὅπως καταλάβη θέσεις εἰς τὴν ἔναντι τοῦ Ζαλόγγου Καμαρίναν. Οἱ Σουλιῶται φθάσαντες ἐκεῖ, δύο τρεῖς ἡμέρας ἐνωρίτερον ἐπίστευσαν ὅτι ἦσαν ἀσφαλεῖς καὶ δὲν ἔδωσαν σημασίαν εἰς τὰς κινήσεις τοῦ

---

(1) Κλαύδιος — Κάρολος Φωρέλ, Δημοτικὰ Τραγούδια ἔκδ. Παρισίων 1824 σελὶς 187.

(2) Π. Ζερλέντης Περιοδ. Παρνασσός. Τόμ. 1Β 1888 σελ. 376.

(3) Περ. Ζερλέντης. Περιοδ. Παρνασσὸς τόμ. ΙΒ 1888 σελ. 73.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Στρατοῦ παρὰ τὸ χωρίον Παληορόφορο. Ὅταν ὅμως περὶ τὴν 8ην πρωϊνὴν ὥραν τῆς 18ης Δεκεμβρίου ὁ εὑρισκόμενος ὀλίγον πέραν τοῦ Ζαλόγγου διὰ κυνήγιον γαμβρὸς τοῦ Γέρω Κουτσονίκα, Ἀθανάσιος Βάγιας μετά τινος ἄλλου Σουλιώτου εἶδον νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὴν κατασκήνωσίν των Σῶμα Ἱππέων καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ τμῆμα Στρατοῦ, ἀντελήφθησαν τὸν κίνδυνον τὸν ὁποῖον διέτρεχον καὶ ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς τὸν καταυλισμὸν των φωνάζοντες, Τοῦρκοι, Τοῦρκοι. Οἱ ἀμέριμνοι μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης Σουλιῶται συνῆλθον ἀπὸ τὴν ἔκπληξιν καὶ ἐτράπησαν ταχέως πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ Ζαλόγγου. Ἀμέσως δὲ ἐξεδηλώθη ἐπίθεσις τῶν Τούρκων (1) καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα μάχη ἡ ὁποία ὑπῆρξε φονικωτάτη, διήρκεσε κατὰ τὸν Περικλῆ Ζερλέντη μόνον ὀλίγας ὥρας, «...ὅσα συνέβησαν, λέγει, εἰς τὸ Ζάλογγον ἔγιναν ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν· τὰ περὶ ὀχυρώσεων καὶ διανυκτερεύσεως δὲν ἔχουσιν ἀληθείας» (2). Κατὰ τὸν Λάμπρον Ι. Κουτσονίκαν, ἡ μάχη διήρκεσε ἀπὸ τὸ πρωῒ ἕως τὸ βράδυ καὶ τὴν νύκτα, ὅτε ὁ Γέρω Νικ. Κουτσονίκας διέταξε γενικὴν ἔξοδον καὶ ἐπίθεσιν κατὰ τῶν θέσεων τοῦ ἐχθροῦ μὲ τὴν σύστασιν ὅποιος κατορθώσει καὶ σωθῇ νὰ κατευθυνθῇ εἰς Πάργα.3. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ μάχη ὑπῆρξε σύντομος κατὰ ἐξακρίβωσιν τοῦ Π. Ζερλέντη ἐπισκεφθέντος τὰ μέρη, ὅπου συνήφθη ἡ μάχη καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν 29ην Ἀπριλίου 1888 καὶ τὴν Καμαρίναν ὅπου συνήντησε καὶ συνωμίλησε μὲ τὴν γνωστὴν ἀπὸ τὸ 1828 καπετάνισσαν, ὑπέργηρον τώρα ἀδελφὴ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, Ἀγγελικὴ Κώτση Γεωργίτζα Σιαφάκα.4. Ἦτο δὲ καὶ φυσικὸν νὰ μὴ βραδύνῃ τὸ τέλος τῆς μάχης αὐτῆς, ἀφοῦ οἱ ὀλίγοι ἔνοπλοι Σουλιῶται ἀντεμετώπισαν στρατὸν ἀπὸ 1000 ἕως 2000 ἀνδρῶν. Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν τραυματισμένος εἰς τὰ πόδια συνελήφθη αἰχμάλωτος ὁ Γέρω Νικ. Κουτσονίκας 5, ὁ Πήλιος Γούσης καὶ τινες ἄλλοι κυρίως γυναικόπαιδα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Φωτομάρας ἀφεθεὶς ὅμως οὗτος ἐλεύθερος ὑπὸ τοῦ Τζογαδούρου οὗτινος ὑπῆρξε παλαιὸς ἀδελφοποιτός (βλάμης). Αἱ ἀπώλειαι τῶν Σουλιωτῶν εἰς τὸ Ζάλογγον ἦσαν 50 νεκροί, ἐκ τῶν ὁποίων 6 ἄνδρες καὶ 22 γυναῖκες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χῆραι, ποὺ μὲ τὰ μικρά των παιδιὰ ἐρρίφθησαν εἰς τὸν κρημνόν 6. Τῶν Τούρκων αἱ ἀπώλειαι ἦσαν βαρύτεραι 7. Ἐκ τῶν διασωθέντων Σουλιωτῶν πολλοὶ κατέφυγον εἰς τὴν Πάργα, ὅπως τὰ παιδιὰ τοῦ Κουτσονίκα, ἀρκετοὶ δὲ ἄλλοι κατηυθύνθησαν εἰς Βουλγαρέλι μεταφέροντες καὶ τὴν θλιβερὰν εἴδησιν τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἀλῆ καὶ τῆς καταστροφῆς των εἰς τὸ Ζάλογγον.

---

(1) Ι. Γούση Ἱστορία τοῦ Σουλίου. Παρνασσὸς τόμ. ΙΑ 1887 σελ. 28.
(2) Π. Ζερλέντης. Περ. Παρνασσός τόμ. ΙΒ 1888 σελ. 378.
(3) Λαμ. Κουτσονίκα. Γεν. Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ. σελὶς 79.
(4) Π. Ζερλέντης. Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα Παρνασσὸς τόμ. ΙΒ 1888 σελ. 378.
(5) » » » » »
(6) Ἰωάν. Λαμπρίδη. Ἠπειρ. Μελετήματα, Ἀλῆ Πασᾶς 1887 τόμ. Α σελ. 54.
(7) Λ. Κουτσονίκα. Γεν. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαν. ἔκδ. 1863 σελ. 79.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Τὸ περίεργον εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴ εἶναι ὅτι ὁ Ἀλῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνωτέρω μάχης εὑρέθη ἐκεῖ πλησίον τοῦ Ζαλόγγου.

Ὅταν δὲ οὗτος, ἀπὸ τὸ Σοῦλι, ὅπου εὑρίσκετο, ἀπέστειλε ἐναντίον τῶν Σουλιωτῶν ποὺ κατέφυγον εἰς τὸ Ζάλογγον, στρατεύματα πρὸς καταδίωξίν των, ταυτοχρόνως διέταξε τὸν Ζελεχτάρ Μόντα μὲ μεγάλην δύναμιν Ἀλβανικοῦ Στρατοῦ, ἕως τεσσάρων χιλιάδων, νὰ τεθῇ εἰς παρακολούθησιν τῆς πρώτης ὁμάδος τῶν Σουλιωτῶν, τῆς κατευθυνομένης εἰς Πάργα καὶ εἰς κάποιαν στιγμὴν νὰ τοὺς κτυπήσῃ. Λέγουν ὅτι ὁ Ζελεχτάρ, ἀκολουθήσας τὴν ὁμάδα αὐτὴ μέχρι τινος, σκοπίμως ἐπεβράδυνε τὴν προσέγγισίν των, διὰ νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ φθάσουν εἰς τὴν κατεχομένην ὑπὸ ξένης δυνάμεως Πάργαν.

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν τῆς μάχης τοῦ Ζαλόγγου, ὁ Ζελεχτάρ, εὑρεθεὶς ἐκεῖ πλησίον, ἐπορεύθη πρὸς τὴν θέσιν ὅπου ἦτο ὁ Ἀλῆς καὶ ἐδικαιολογήθη διὰ τὴν καθυστέρησιν τοῦ στρατοῦ του μὴ κατορθώσαντος νὰ φθάσῃ ἐγκαίρως τοὺς Σουλιώτας. Εἶδε δὲ καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μάχης τοῦ Ζαλόγγου καὶ ἀφοῦ διεπίστωσεν καὶ αὐτὸς ὅτι ἐκ τοῦ κλοιοῦ διέφυγον οἱ περισσότεροι Σουλιῶται παρεπονέθη εἰς τὸν Ἀλῆ, εἰπὼν ἐπὶ πλέον καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐσύ, ἀφέντη μου μὲ τὰς ἀπιστίας σου μᾶς κατήντησες νὰ μὴ ἔχωμεν οὔτε θρησκείαν οὔτε καμμίαν ὑπόληψιν εἰς τὸν κόσμον καὶ δὲν ξέρω πού θὰ καταντήσωμεν μὲ τὰς ἐπιορκίας μας καὶ μὲ τὰς ἀθετήσεις τῶν ὅρκων μας. Ποῖος εἰς τὸ ἑξῆς δύναται νὰ μᾶς πιστεύσῃ ἢ νομίζεις ὅτι μὲ τὰ τοιαῦτα κερδίζομεν τίποτε. Ἰδοὺ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπιστίας σου! ἔλαβες εἰς χεῖρας σου δύο γέρονας καὶ τινα ἀδύνατα μέρη γυναικόπαιδα, τὰ δὲ τέκνα τούτων ὅπου ἀξίζουν ἐσώθησαν καὶ ἐνῶ οὗτοι ἤθελον εἶσθαι φίλοι καὶ χρήσιμοι ἤδη μᾶς εἶναι ἐπικινδυνωδέστεροι ἐχθροί»1.

Ὁ Ἀλῆς εἶδεν τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Ζαλόγγου κατὰ τοῦ ὁποίου ἐξεστράτευσε αὐτοπροσώπως καὶ μὲ μεγάλην δύναμιν στρατοῦ, δολίως καὶ μυστικῶς παρασκευασθέντος, διὰ νὰ ἐξαφανίσῃ τοὺς ἐκεῖ Σουλιώτας, εἶδε δὲ ὅτι τοῦ εἶχε διαφύγει ἡ πολυπληθεστέρα ὁμάς τῶν Τζαβελλαίων, καὶ ἠθέλησεν πάλιν νὰ ἀπαλύνῃ, ἐπιφανειακῶς μόνον, τὰς σχέσεις του μὲ αὐτούς. Πρὸς τοῦτο ἐζήτησε νὰ τοῦ φέρουν ἐνώπιόν του τοὺς δύο γέροντας Κουτσονίκαν καὶ Γούσην. Μόλις ἐπλησίασαν τὸν Ἀλῆ ὁ ἐξ αὐτῶν Πήλιος ἀποτεινόμενος πρὸς αὐτὸν τοῦ εἶπεν! «Ἄπιστε, δὲν ἐκράτησες τὸν λόγον σου καὶ μᾶς ἔσφαξες ἄδικα, ὁ Θεὸς θὰ σὲ τιμωρήσῃ»2. «Ἐ! Καπεταναῖοι, ἀπήντησε ὁ Ἀλῆς, ἕνα μεγάλο λάθος ἔγινε καὶ ἦρχισε ὁ μεταξύ μας ἐνταῦθα πόλεμος, χωρὶς τὴν ἄδειά μου, καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ οὐδεμία ἀφορμή. Περνοῦσα εἰρηνικῶς διὰ Πρέβεζα καὶ ἤκουσα τοὺς πυροβολισμούς καὶ ἐσταμάτησα. Ὅτι ἔγινε, ἔγινε, τώρα θὰ διορθωθῇ τὸ σφάλμα. Ἔχω διάθεσιν νὰ διατηρήσω τὰ συμπεφωνημένα καὶ τοὺς ὅρκους μου. Ἐδῶ κοντὰ στοὺς Ἀρβανίτες δὲν πρέπει νὰ μείνετε γιαυτὸ νὰ καλέσητε τὰ παι-

(1) Ἰωάν. Γούση. Τὸ Σοῦλι, Περ. Παρνασσὸς Τόμ. ΙΑ σελὶς 27 καὶ ἐκδ. 68.
(2) Λ. Κουτσονίκα. Ἱστορία σελὶς 78.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

διά σας καὶ τοὺς ἄλλους ποὺ διέφυγον καὶ κατέφυγον στὴν Πάργα καὶ νὰ πᾶτε στὸ Βουλγαρέλι στὰ Τζουμέρκα ὅπου σᾶς ἔχω παραχωρήσει καπετανάτα»1. Ὁ Γέρω Κουτσονίκας παραπεισθεὶς ἐζήτησε καὶ μετεκάλεσε ἀπὸ τὴν Πάργα τοὺς υἱούς του, ὁ δὲ Ἀλῆς ἀμέσως διέταξε καὶ ἀπηλευθερώθησαν ἅπαντες οἱ αἰχμαλωτισθέντες οἱ ὁποῖοι μὲ τοὺς διαφυγόντας ἐκ τοῦ κλοιοῦ, κατὰ μὲν τὸν Λαμπρίδην ἀνερχόμενοι εἰς 147, κατὰ δὲ τὸν Ζερλέντην εἰς 160, ἐτράπησαν πρὸς Βουλγαρέλι, ἐκτὸς ἐκείνων ποὺ διέφυγον εἰς Πάργαν, χωρὶς νὰ ἐπιστρέψωσι. Μάλιστα ὁ Ἀλῆς, ὡς ἀναφέρει εἰς τὴν Ἱστορίαν του ὁ Κουτσονίκας, διέταξε καὶ ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς ζῶα διὰ νὰ μεταφέρουν τὰς οἰκογενείας των εἰς Βουλγαρέλι, αὐτὸς δὲ συγκεντρώσας τὸν Στρατόν του ἀνεχώρησε δι' Ἰωάννινα. Ἐκεῖ εἰς τὸ Βουλγαρέλι οἱ Σουλιῶται ὅταν ἔφθασεν ὁ Κίτσος Μπότσαρης καὶ οἱ λοιποὶ διασωθέντες ἐκ τῆς μάχης τοῦ Ζαλόγγου ἀντελήφθησαν πλέον τὸν ἄτιμον καὶ δόλιον σκοπὸν τοῦ Ἀλῆ, ἐπιδιώκοντος νὰ τοὺς ἐξαφανίσῃ καὶ ὅτι δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς μένοντες ἐκεῖ καὶ ἔπρεπε νὰ εὕρουν ἄλλην θέσιν περισσότερον ὀχυρὰν καὶ ἀπομεμακρυσμένην ἀπὸ τὴν ἕδραν αὐτοῦ. Διὰ νὰ κερδίσουν ὅμως χρόνον καὶ ἑτοιμασθοῦν ἔστειλαν τὸν Λεονταρῆν Παλάσκαν εἰς Ἰωάννινα, διὰ νὰ παραπονηθῇ ἐκ μέρους των διὰ τὴν παραβίασιν τῶν συμφωνιῶν εἰς τὸ Ζάλογγον καὶ τὴν Ρηνάσσιαν (2), καὶ νὰ ἀνιχνεύσῃ τὰς προθέσεις τοῦ Ἀλῆ ἔναντι αὐτῶν. Μάλιστα δὲ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς αὐτόν ὅτι ἡ φυλὴ τῶν Μποτσαραίων εἰς τὸ Βουλγαρέλι εἶχε δείξει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1799 διαθέσεις εἰρηνικῆς διαβιώσεως, ἀπομακρυνθεῖσα ἀπὸ τὸ Σοῦλι καὶ οὐδόλως πλέον ἐνοχλήσασα αὐτόν. Καὶ ὅτι τώρα ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀκόμη περισσότερον εἰς τὴν Βρεστενίτσαν διὰ νὰ διαλύσουν κάθε ὑποψίαν του ὅτι θὰ διετάρασσον ἀπὸ τὸ Βουλγαρέλι τὴν ἡσυχίαν του. Ὁ Λ. Παλάσκας εἰς τὸ Βουλγαρέλι ὅπου κατέφυγε ἀκολουθῶν πιθανότατα τὴν ὁμάδα τοῦ Κίτσου Μπότσαρη, εἶχε ἀρχίσει νὰ συνέρχεται. Τὸν ἔτυπτεν ἡ συνείδησις ὅτι χάρις εἰς τὴν τυφλὴ ὑπακοὴν καὶ ἀφοσίωσιν ποὺ ἔτρεφε πρὸς τὸν τύραννον ἐγένετο πρόξενος νὰ διασπασθῇ ἡ ἑνότης τῶν Σουλιωτῶν καὶ τέλος νὰ πέσῃ τὸ Σοῦλι καὶ νὰ συνεχίζεται ἡ καταδίωξις αὐτῶν. Ἐσκέφθη, ὅτι αὐτὸς παρέσυρε τὸν Γ. Μπότσαρην εἰς συνθηκολόγησιν καὶ τὸν ἔπεισε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ Σοῦλι, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἄλλων Σουλιωτῶν, τὰς θυσίας καὶ τὴν σφαγὴν τόσων ἀθώων θυμάτων καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τόσων καὶ

---

(1) Ἰωάν. Λαμπρίδη. Ἠπ. Μελετήματα Ἀλῆ Πασᾶς ἔκδ. 1887 τεῦχ. Α σελ. 56.

(2) Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ζαλόγγου, ὁ Ἀλῆς ἀπέστειλε δύναμιν 500 στρατιωτῶν ὑπὸ Στρατηγὸν του εἰς Ρηνάσσιαν, διὰ νὰ συλλάβωσι 23 οἰκογενείας Σουλιωτῶν, αἱ ὁποῖαι ἀδεία τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ἀλῆ διέμειναν ἐκεῖ, ἐξ αἰτίας τῆς πείνης ἀπὸ ἐνὸς ἔτους. Οἱ Ἀλβανοὶ φθάσαντες ἐκεῖ καὶ μὴ εὑρόντες ἀντίσταση τινα, ἐγύμνωσαν γυναῖκας καὶ κοράσια καὶ ὡδήγουν εἰς αἰχμαλωσίαν. Τότε ἡ Δέσπω, σύζυγος Γεωργάκη Μπότζη, ἀρχηγοῦ πολυμελοῦς οἰκογενείας, ἐπειδὴ ἀπουσίαζεν ὁ ἄνδρας της καὶ τὰ παιδιά της, καλέσασα τὰς νύμφας τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς ἐγγόνους της εἰς ἕνα δωμάτιον καὶ σχηματίσαντες κύκλον, ἔθεσε φωτιὰ εἰς τὸ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν κυβώτιον πυρίτιδος καὶ κατεκάησαν ἐν συνόλῳ 11 ἄτομα.

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τόσων ψυχῶν. Ἡ γυναῖκα του Μαρία θυγ. τοῦ Γ. Μπότσαρη ἐξ αἰτίας τῆς διαγωγῆς του αὐτῆς τὸν εἶχε χωρίσει ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου καὶ ἀποσυρθεῖσα εἰς Μοναστῆρι, ὡς ἀδελφή Μακαρία, ἔζησε μέχρι τοῦ 1863 καὶ εἶναι ἡ περίφημη θειακούλα τῶν μετέπειτα ἐπιζησάντων Μποτσαραίων. Ἀφοῦ συνῆλθε τέλος ὁ Παλάσκας ἀπεφάσισε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν μοῖραν τῶν Σουλιωτῶν. Ὡς τόσον ἐδέχθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἰωάννινα, διὰ νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ ἑτοιμασθοῦν, καὶ παρουσιασθεὶς εἰς τὸν Ἀλῆ τοῦ ὡμίλησε ἰδιαιτέρως. «Πίστευσόν με, εἶπε, Βεζύρη μου, ὡς πιστὸν σου ὑπηρέτην ὅτι, ἐγώ, ἐὰν ἔχω ἐχθρούς αὐτὸς εἶναι ὁ Κουτσονίκας καὶ αὐτὸς ὁ Βότσαρης ἀκόμη τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα εἶχον πρὶν σύζυγόν μου καὶ τὴν ἐχώρισα πρὸ καιροῦ, ἀλλὰ πίστευσόν με σοῦ λέγω ὅτι δὲν ἔκαμες καλὰ νὰ τοὺς κτυπήσῃς εἰς τὸ Ζάλογγον καὶ τοὺς ἀγρίεψες χειρότερα, ἐνῶ ἄλλως πως μποροῦσες νὰ τοὺς ἀφανίσῃς ὅλους μετὰ πολλῆς εὐκολίας». Εἰς τὸν Παλάσκαν ὁ Ἀλῆς ἀπήντησε. «Ἔχεις δίκαιον, ὀρὲ μπίρο μου Παλάσκα, ἀλλὰ δὲν μποροῦσα νὰ κρατηθῶ ἐκ τοῦ θυμοῦ μου, διότι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι μοῦ ἔσπασαν τὴν χολήν μου, ἀλλὰ πήγαινε καὶ σὺ στὴν Βρεστενίτσα καὶ φρόντισε νὰ ἔχωμεν συχνὴν καὶ μυστικὴν ἀλληλογραφίαν» (1). Ἀντελήφθη ὁ Παλάσκας ὅτι ὁ Ἀλῆς δὲν εἶχε κορέσει τὴν δίψαν τῆς ἐκδικήσεώς του καὶ ἀνεχώρησε διὰ Βρεστενίτσα, ὅπου εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ καταφύγει καὶ τὸν ἀνέμενον οἱ Σουλιῶται. Ταυτοχρόνως εἰδοποίησε τὴν εἰς Γότισταν οἰκογένειάν του νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ αὐτὴ διὰ Βρεστενίτσα, ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀλῆς ἠννόησε ὅτι ὁ Παλάσκας, ἐπρόδωσε τὰς προθέσεις του καὶ δὲν ἔπρεπε πλέον νὰ στηρίζεται εἰς τὰς ὑπηρεσίας του 2. Καὶ τότε ἀμέσως ὁ Ἀλῆς ἐκάλεσε τοὺς προκρίτους ἀγαθοὺς Ὀθωμανοὺς τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐφανέρωσε τοὺς σκοποὺς του, ποὺ εἶχεν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν τῆς Βρεστενίτσης, εἰπὼν μεταξὺ ἄλλων πρὸς αὐτοὺς καὶ τὰ ἑξῆς: «Γνωρίζετε, ἀγάδες, ὅτι ἡ τοποθέτησις αὐτὴ τῶν Σουλιωτῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ τῶν Τζουμέρκων καὶ Ραδοβυζίου, γειτονευομένη μὲ τὰς ἐπαρχίας Βάλτου, Καρπενησίου, Ἀγράφων καὶ Ἀσπροποτάμου καὶ μὲ αὐτὸ τὸ Ξηρόμερον ἀκόμη, εἶναι μέγα σφάλμα γενόμενον διὰ τοὺς Ὀθωμανούς, διότι ὅλαι αἱ ἐπαρχίαι αὐταὶ κατοικοῦνται ἀπὸ Ρωμαίους, οἵτινες ἐν μιᾷ δι' αὐτοὺς εὐνοϊκῇ ἐποχῇ δύνανται νὰ ἑνωθῶσι καὶ νὰ θέσωσι ἐπικεφαλῆς των τοὺς Σουλιώτας, οἵτινες θὰ ἐπιφέρωσι μεγάλον κλονισμὸν εἰς τὸ Ὠθωμανικὸν ἔθνος. Ἐσκέφθην νὰ σᾶς ἀναγγείλω ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ληφθῶσι ἔγκαιρα καὶ ἔντονα μέτρα, ὅπως καταστραφῇ ἡ φωλιὰ τῶν Γκαουράδων αὐτῶν, οἵτινες πρὸ τόσων αἰώνων κατασπαράττουν τὰ σπλάχνα τῆς Τουρκίας καὶ νὰ ἐλευθερώσωμεν διὰ παντὸς τοὺς ντενισλάμιδες (πιστούς) ἀπὸ τοὺς ἀπίστους τούτους» 3. Ἔτσι ἐδικαιολόγησε ὁ Ἀλῆς τὴν νέαν μυστικὴν στρατολογίαν, τὴν ὁποίαν διέταξε, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ στρατεύματα καὶ στραφῇ πάλιν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν.

---

(1) καὶ (2) Λ. Κουτσονίκα Γεν. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαναστ. σελ. 79, 80.
(3) Λ. Κουτσονίκα Ἱστορία σελὶς 80 - 81.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΣΕΛΤΣΟΥ

Ἐξ' ἄλλου, ἅμα τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Παλάσκα διὰ Ἰωάννινα, οἱ Σουλιῶται ἤρχισαν ἀμέσως συλλογὴν ποσοτήτων διαφόρων τροφίμων ποὺ θὰ ἔπερνον μαζύ εἰς τὴν νέαν ἐγκατάστασίν των.

Καὶ ἀφοῦ ἐν τάχει ἡτοιμάσθησαν τὴν 23ην Δεκεμβρίου 1803 ἀνεχώρησαν ἐκ Βουλγαρελίου εἰς Βρεστενίτσαν, ὅπου θὰ ἀνέμενον τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Παλάσκα. Τῆς φάλαγγος ἐκ 1148 Σουλιωτῶν ἡγοῦντο οἱ ἀδελφοὶ Κίτσος καὶ Νότης Μπότσαρης, μετ' αὐτοὺς δὲ ἠκολούθουν αἱ οἰκογένειαί των, ἡ σύζυγος τοῦ Κίτσου Ἀναστασία, ἡ σύζυγος τοῦ Νότη Χριστίνα, ὁ Γιαννάκης, πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Κίτσου, οἱ ἄλλοι υἱοί του, ὁ Μάρκος καὶ ὁ Κώστας καὶ αἱ θυγατέρες του Ἑλένη, Δέσπω καὶ Ἀγγελική. Ἐν συνεχείᾳ ἤρχοντο οἱ Κουτσονικαῖοι καὶ ἔπειτα ὅλαι αἱ οἰκογένειαι τῆς φάρας τῶν Μποτσαραίων. Ἡ παράδοσις εἰς τὴν Βρεστενίτσα λέγει ὅτι οἱ Σουλιῶται ἔφθασαν ἐκεῖ παραμονὴν Χριστουγέννων. Ὁ Ναύαρχος Οἰκονόμου γράφει ὅτι ἡ φάλαγγα αὐτὴ «μετὰ τετραήμερον κοπιώδη πορείαν ἔφθασαν εἰς χωρίον Βρεστενίτσα καὶ κατέλαβε τὸ Μοναστῆρι τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου τοῦ Σέλτσου, βορείως τοῦ χωρίου Βρεστενίτσα καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ δύο ὡρῶν πεζῇ» 1.

Ὁ ὀρεινὸς ὄγκος Νεγκόζη εἶναι μεγάλο βουνῶδες συγκρότημα σειρᾶς ἀποκρήμνων κορυφῶν καὶ δυσβάτων χαραδρῶν ἔχων ἐκτεταμένην τὴν βορειοανατολικὴν πλευράν του, ἀπολήγουσαν εἰς τὸν ποταμὸν Ἀχελῶον εἰς δὲ τὰς ὑπωρείας ἄλλων χαμηλωτέρων, ἐπαλλήλων βουνοσειρῶν του καὶ πρὸς τὰς πλευράς των τὰ χωρία Βρεστενίτσα καὶ Γρέβια πρὸς ἀνατολάς, τὰ Μηλιανὰ πρὸς Νότον καὶ τὴν Σεκλίστα καὶ Βρατσίστα πρὸς δυσμὰς εἰς τὸ τέρμα τῆς Ἐπαρχίας Ραδοβυζίου Ἄρτης. Ἡ πρὸς τὸν Ἀχελῶον πλευρὰ τοῦ συγκροτήματος, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν της ἀνώμαλος καὶ ἀπότομος, ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ κορυφογραμμὰς ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ὑψηλήν του ράχην καθέτως πρὸς τὸν ποταμὸν καὶ ἀπὸ χαινούσας δυσβάτους καὶ ἀπροσίτους φάραγγας ποὺ συγκεντρώνουν τὰ νερά τους, διὰ νὰ τὰ ἐκχύσουν εἰς αὐτόν. Εἰς ἕνα σημεῖον τῆς πλευρᾶς αὐτῆς, βορείως τῆς Βρεστενίτσης, ὑπάρχει μικρὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἐπίπεδος καὶ

(1) Δ Οἰκονόμου Τὸ Σοῦλι σελὶς 41.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ὁμαλὴ ἔκτασις τοῦ ἐδάφους της, ὅπου εἶναι ἐκτισμένον τὸ Μοναστῆρι τοῦ Σέλτσου.

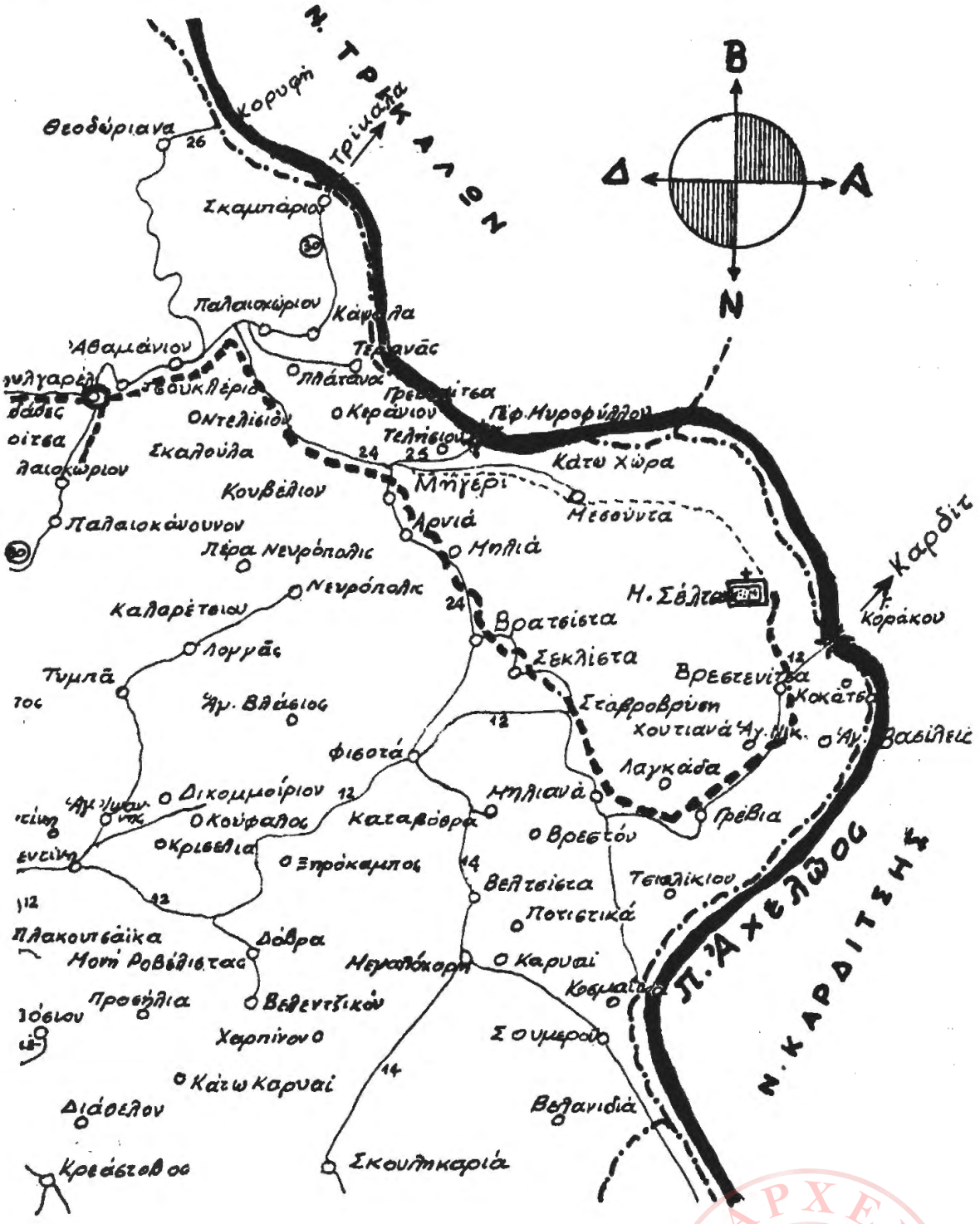
Εἰς τὸ ἄκρον αὐτοῦ ἀρχίζει ἀμέσως ἀπότομος κρημνώδης ἀδιάβατος, κάθετος πρὸς τὸν ποταμὸν κατωφέρεια ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπέχει 250 ἕως 300 μέτρα. Βορειότερον τοῦ Μοναστηρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τούτου 500 μέτρων ἀνοίγεται, καθέτως καὶ αὐτὴ, κατερχομένη πρὸς τὸν ποταμόν, ἡ μεγάλη χαράδρα Νεγκόζη, ἡ ὁποία ἔδωσε τὴν ὀνομασίαν καὶ εἰς ὅλον τὸ ὀρεινὸν τοῦτο συγκρότημα. Εἴς τινα ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν χαράδρα αὐτὴν ὑψοῦται τὸ βουνὸ Φρούσια, συνέχεια τοῦ Νεγκόζη, ἐκτεινόμενον ἕως τὸ χωρίον Μεσούντα. Εἰς τὸ Μοναστῆρι φθάνει κανεὶς ἀπὸ τὴν Βρεστενίτσαν διὰ στενῆς ἀτραποῦ μέσω ἀνωμάλων βράχων πεζοπορῶν ἐπὶ δίωρον, ἀπὸ δὲ τῆς Μεσούντης ἀπὸ τῆς ὁποίας ἡ ἀπόστασις εἶναι σχεδὸν διπλασία, διὰ τῶν πλευρῶν τοῦ ὄρους Φρούσια καὶ διὰ τῆς δυσβάτου χαράδρας Νεγκόζη, μὲ πολὺ μεγαλειτέραν δυσχέρειαν. Ὁ Μητροπολίτης Φαναριοφαρσάλων Ἰεζεκιὴλ ὡς ἀκολούθως περιγράφει τὴν διαδρομὴν του κατὰ τὸ ἔτος 1930 ἀπὸ Βρεστενίτσης πρὸς τὸ Μοναστῆρι. «Ἡ ὁδὸς ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος κάτωθεν ἡπλοῦτο ἄβυσσος ἄνωθεν ἔπιπτον κυλιόμενοι λίθοι, τὸ ὑπάρχον δὲ μονοπάτι δὲν εἶχε πλάτος οὐδὲ παλάμης χειρός. Ὁμολογῶ ὅτι ἐβάδιζα ἀποκαρδιωμένος, μετὰ φόβου, σύνοφρυς ἀκολουθῶν τὸν προπορευόμενον διδάσκαλον κ. Κολοβόν. Ἔφθασα εἰς ἕν σημεῖον ἐν ᾧ ἦτο ἀδύνατον νὰ προχωρήσω, ὀλίγγος μὲ κατέλαβε πρὸ τοῦ χαίνοντος βαράθρου καὶ πρὸς στιγμὴν σταματήσας ἐδήλωσα ἀδυναμίαν νὰ βαδίσω ἐσυλλογιζόμην λυπούμενος καὶ τὸν μάταιον κόπον ἕως ἐκεῖ καὶ ὅτι θὰ ἐστερούμην τοῦ πόθου νὰ ἴδω τὴν περιάκουστον Μονήν». Καὶ περαιτέρω ὁ Μητροπολίτης ἀκολουθήσας κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του, τὴν κατωφέρειαν πρὸς τὴν γέφυραν Κοράκου συνεχίζει: «Κρημνὸς πρὸς τὸν Ἀχελῶον τὸν διανύσαμεν μετὰ κόπου ἐπὶ τρίωρον ὁδοιποροῦντες »1.

Ἐδῶ γεννᾶται μία ἐρώτησις ὡς πρὸς τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν εἰς τὴν πορείαν των πρὸς Βρεστενίτσαν ἠκολούθησαν οἱ Σουλιῶται καὶ μάλιστα ὅταν ἐκκινήσαντες ἀπὸ τὸ Βουλγαρέλι ἔφθασαν εἰς τὸ χωρίον Μήγερη ἀπ' ὅπου ἡ ὁδὸς διαχωρίζεται εἰς δύο ἀτραπούς, μὲ διάφορον ἑκάστης κατεύθυνσιν, ὁδηγούσας ὅμως εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, τὸ χωρίον Βρεστενίτσα. Καὶ ἡ μία ἀτραπὸς εἶναι ἡ τρεπομένη νοτίως τῆς Μήγερης περιφερειακὴ τοῦ συγκροτήματος Νεγκόζη καὶ διὰ τῶν χωρίων Βρατσίστα, Σεκλίστα, Μηλιανά, Γρέβια, καταλήγουσα εἰς Βρεστενίτσα, ἡ δὲ ἄλλη ἀκολουθοῦσα ἀπὸ Μήγερης κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολὰς καὶ διὰ τοῦ χωρίου Μεσούντης τῆς δυσβάτου καὶ ἐπικινδύνου ἀτραποῦ τῶν πλαγιῶν τοῦ ὄρους Φρούσια καὶ διὰ αὐτῆς τῆς Μονῆς Σέλτσου καταλήγει ἐπίσης εἰς Βρεστενίτσα χωρίον πού ἁπλοῦται ὑψηλὰ εἰς μίαν τῶν ἀνατολικῶν πλευρῶν τοῦ Νεγκόζη. Ἡ ἀπόστασις τῆς Βρεστενίτσης ἀπὸ

(1) Περιοδικὸν Θεολογία ἔκδ. 1830.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τοῦ Βουλγαρελίου, ἐκ τῆς περιφερειακῆς ὁδοῦ τοῦ Νεγκόζη καλύπτεται διὰ κανονικῆς πορείας δώδεκα ἕως δεκατεσσάρων ὡρῶν, τῆς δὲ διὰ τῶν πλαγιῶν τοῦ ὄρους Φρούσια, δέκα ὡρῶν. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς τελευταίας ὁδοῦ, ἰδί-

Ἡ πορεία τῶν Σουλιωτῶν. Ἀπὸ Βουλγαρέλι πρὸς τὸν Σέλτσον διὰ τῶν χωρίων Μήγερη (Τετράκωμον), Βρατσίστας (Καστανιᾶς) Σεκλίστας (Ἐλάτης), Μηλιανῶν, Γρέβιας καὶ Βρεστενίτσης (Πηγῶν).

ὡς τοῦ τμήματός της ἀπὸ Μεσούντης μέχρι Σέλτσου καὶ Βρεστενίτσης παρουσιάζεται δυσχερεστάτη σήμερον, διὰ ζώων δὲ μᾶλλον ἀδύνατος καὶ τοιαύτη πρέπει νὰ ἦτο καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀπομένει ἐπομένως, ἡ φάλαγξ τῶν Σουλιωτῶν, ὅταν ἔφθασε εἰς τὸ χωρίον Μήγερη κατ' ἀνάγκην νὰ ἠκολούθησε τὴν παρουσιάζουσαν καλλιτέραν βατότητα, καίτοι μακροτέραν, τὴν περιφερειακὴν τοῦ Νεγκόζη ἀτραπόν. 1. Ἦτο λοιπὸν δυνατὸν ἡ πρωτοπορεία τῆς φάλαγγος νὰ φθάσῃ εἰς Βρεστενίτσα τὴν ἐπομένην τῆς ἐκκινήσεως ἀπὸ Βουλγαρέλι, τὴν 24ην Δεκεμβρίου, παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων ὡς πληροφορεῖ ἡ παράδοσις εἰς Βρεστενίτσα, λέγουσα: «παραμονὴν Χριστουγέννων ἔφθασαν εἰς τὸ χωρίον μας οἱ Σουλιῶται». Βεβαίως διὰ τὰ γυναικόπαιδα τῆς φάλαγγος δυνατὸν νὰ ἐχρειάσθησαν τρεῖς καὶ τέσσαραι ἡμέραι διὰ νὰ διανύσουν τὴν ἀνωτέρω ἀπόστασιν. Εἰς Βρεστενίτσα, ὅπου ἐστάθμευσαν οἱ Σουλιῶται, ἔφθασεν ἐν συνεχείᾳ καὶ ὁ Παλάσκας, ὅστις διηγήθη εἰς αὐτοὺς τὰς συνομιλίας ποὺ εἶχε μὲ τὸν Ἀλῆ καὶ ὅλα τὰ διαμειφθέντα καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν ἐντυπώσεις του, καὶ τέλος ἐξέφρασε τοὺς φόβους του ὅτι ὁ Ἀλῆς δὲν θὰ σταματήσῃ τὸν διωγμὸν τῶν Σουλιωτῶν καὶ πρέπει νὰ ἀναμένουν καὶ αὐτοὶ τὴν τύχην ποὺ εἶχον οἱ καταφυγόντες εἰς Ζάλογγον καὶ Ρηνάσσιαν. Ὅλοι τότε, καὶ ἰδίως αἱ γυναῖκες, ἀκούσαντες ταῦτα, κατηρῶντο τοὺς πρωταιτίους τῆς δυστυχίας των καὶ ἰδίως αὐτὸν τὸν Παλάσκαν παρασύροντά ποτε τὸν Γ. Μπότσαρην εἰς διάσπασιν τῆς ἑνότητος τῶν Σουλιωτῶν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν ὅλα τὰ μετέπειτα δεινά των. Ἤλπιζε ἕως τότε καὶ ὁ Κίτσος Μπότσαρης ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, πληροφορούμενος ἀπὸ τὸν Παλάσκαν τὴν ἀπομάκρυνσίν των ἀπὸ τὸ Βουλγαρέλι εἰς Βρεστενίτσα, δὲν θὰ ἠσχολεῖτο πλέον μὲ αὐτοὺς καὶ θὰ τοὺς ἄφηνε ἐκεῖ ἡσύχους νὰ ζήσουν, ἀφοῦ πλέον δὲν θὰ ἦσαν πλησίον νὰ φοβῆται ἐκ μέρους των ἐνόχλησιν. Ἀλλὰ ἡ ἄφιξις τοῦ Παλάσκα διέψευσε καὶ τὰς τελευταίας ἐλπίδας του καὶ τότε ἀπεφάσισε νὰ ὁδηγήσῃ ὅλην τὴν φάλαγγα τῆς φυλῆς του, ποὺ τὸν ἠκολούθει, εἰς τὸ βορείως τοῦ χωρίου Μοναστῆρι τοῦ Σέλτσου. Ἀλλὰ τότε γεννᾶται εὐλόγως ἡ ἀπορία, διατὶ νὰ μὴ κατέλθωσιν εἰς τὴν κάτωθι τῆς Βρεστενίτσης γέφυραν Κοράκου ἐπὶ τοῦ Ἀχελώου, ἀπέχουσαν ταύτης μόνον μίαν ὥραν καὶ περάσωσι εἰς τὰ Ἄγραφα, ἀλλὰ ἐπροτίμησαν νὰ προχωρήσωσι βορείως τοῦ χωρίου καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ ἀποκεκλεισμένον γύρωθεν ἐκ δυσβάτων κρημνῶν Μοναστῆρι τοῦ Σέλτσου πρὸς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε μία εἴσοδος, χειρίστη προσπέλασις, διέξοδος δὲ ἐκεῖθεν σχεδὸν οὐδεμία;

Φθάνει μέχρις ἡμῶν μία πληροφορία κατὰ τὸ μᾶλλον ἀληθοφανής, διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν πρᾶξιν αὐτήν, αὐτοκτονίας τοῦ Κίτσου Μπότσαρη. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Σουλιῶται παρέμειναν εἰς τὴν Βρεστενίτσαν ἀναμένοντες τὸν Παλάσκαν καὶ ἀναποφάσιστοι διὰ τὴν κατεύθυνσιν τὴν ὁποίαν θὰ ἐλάμβανον, ἐὰν ὁ

(1) Τὰ χωρία ἀπ' ὅπου διέρχεται ἡ ἀτραπός, ἀναγράφομεν μὲ τὰς παλαιὰς των ὀνομασίας.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ἀλῆς δὲν ἱκανοποιεῖτο ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνσίν των καὶ ἡ ἀπάντησίς του ἦρχετο δυσάρεστος δι' αὐτούς, τουρκικὰ ἀποσπάσματα τοῦ Πασᾶ τῶν Τρικάλων περιερχόμενα τὰ γειτονικὰ Ἄγραφα διὰ τὴν φορολογίαν τῶν κατοίκων καὶ τὴν διαφύλαξιν τῆς τάξεως ἐκ τῆς δραστηριότητος τῶν κλεφτῶν, κατέλαβον θέσεις εἰς τὰς ἀριστερὰς πλευρὰς τοῦ Ἀχελώου καὶ τῆς γεφύρας τοῦ Κοράκου, ἐπὶ σκοπῷ ὅπως ἐμποδίσωσι μίαν ὁμαδικὴν κάθοδον τόσον μεγάλου ἀριθμοῦ Σουλιωτῶν εἰς τὰ Ἄγραφα. Μία τοιαύτη εἰσβολή, θὰ ἐδημιούργει πολλὰ προβλήματα εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἐπισιτιστικὰ εἰς βάρος τῶν κατοίκων, ἀναταραχὴν εἰς τὴν ἐκεῖ τάξιν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀνησυχίαν εἰς τὴν Τουρκικὴν Διοίκησιν τῆς Θεσσαλίας ἐκ τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὴν περιοχὴν της ὑπερχιλίων Σουλιωτῶν τῆς γνωστῆς πολεμικῆς φυλῆς.

Εἶχον κατορθώσει οἱ Σουλιῶται, κατεχόμενοι ἀπὸ ὑπερτροφικὸν ἐγωϊσμὸν νὰ μὴ ἔχουν φίλους μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Ἰδίως δὲ ἠσθάνοντο ἀνέκαθεν περιφρόνησιν πρὸς τοὺς καπετανέους τῶν ἁρματωλικίων Τζουμέρκων, Ροδοβουζίου, Ἀγράφων καὶ Ἀσπροποτάμου, προσκυνημένους ἐν τῷ συνόλῳ των εἰς τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ μῖσος ἐναντίον των διότι πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐβοήθησαν τὸν Ἀλῆ εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Σουλίου πολέμους του. Ἀλλὰ τώρα καὶ οἱ ἁρματωλοὶ τῶν περιοχῶν αὐτῶν ἐμίσουν τοὺς Σουλιώτας, ἀφοῦ αὐτοὶ τοὺς εἶχον ἐκδιώξει ἀπὸ τὰ ἁρματωλίκια των καὶ τὰ ἐκαρπώθησαν ἐπὶ τρία χρόνια καὶ ἦτο φυσικὸν οἱ καπετανέοι αὐτῶν νὰ θέλουν τὴν ἐξόντωσίν των διὰ νὰ ἐπανέλθουν εἰς αὐτά.

Τὰ πέραν τῆς γεφύρας Κοράκου Ἄγραφα, κατεῖχον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πλὴν τῶν Τούρκων καὶ οἱ συνεργαζόμενοι μὲ αὐτοὺς Μπουκοβαλαῖοι, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἡ συμμορία κλεφτῶν Δίπλα — Κατσαντώνη — Καραϊσκάκη ἤπλωνε βαρεῖαν εἰς αὐτὰ τὴν ἐπιρροήν της. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐγνώριζον οἱ Σουλιῶται. Ἐὰν δὲ ἀπεφάσιζον νὰ περάσωσιν εἰς τὰ Ἄγραφα, ἐσκέφθησαν ὅτι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀντιμετωπίσωσι ὄχι μόνον τὰ Θεσσαλικὰ Τουρκικὰ Ἀποσπάσματα, ποὺ εἶχαν κατέλθει εἰς τὴν γέφυραν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἁρματωλοὺς Ἀγράφων καὶ Ἀσπροποτάμου, ἴσως καὶ ἕνα μέρος τῶν κατοίκων των. Καὶ δι' αὐτὸ ἐδίστασαν νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω. Εἰς τὸν φόβον αὐτὸν ἐμπλοκῆς τῶν Σουλιωτῶν, ξένων εἰς ξένην γῆν, εἰς νέους πολέμους ἀποδίδουν τινὲς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Κίτσου Μπότσαρη καὶ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν ποὺ ἦσαν μαζύ του, νὰ παραμείνουν εἰς τὴν Βρεστενίτσα καὶ νὰ καθηλωθοῦν εἰς τοὺς βράχους της.

Εἶναι μία λογικοφανὴς ἐξήγησις τοῦ σφάλματός των. Ἀλλὰ τὰ πράγματα ἔχουν καὶ μίαν ἄλλην ὄψιν. Ἐὰν ἤθελον οἱ Σουλιῶται τῆς Βρεστενίτσης νὰ διαφύγουν καὶ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν περιοχὴν αὐτῆς, ἦτο τοῦτο πλέον ἢ δυνατὸν καὶ ἐὰν ἀκόμη εἶχε καταληφθῆ ἡ γέφυρα Κοράκου ἀπὸ τουρκικὰ ἀποσπάσματα τῆς Θεσσαλίας ἢ αἱ παρουσιαζόμεναι δυσμενεῖς συνθῆκαι εἰς τὰ Ἄγραφα περιέκλειον φόβους νέων περιπετειῶν ποὺ τοὺς ἔκαμαν νὰ διστάσουν ὅπως εἰσέλθουν εἰς αὐτά. Ἡ πρὸς νότον καὶ παρὰ τὸν Ἀχελῶον ὁδὸς ἦτο ἀκό-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

μη ἀνοικτὴ καὶ ἐλευθέρα ἀπὸ τὰ ἐχθρικὰ στρατεύματα. Πρὸς ταύτην ἠδύναντο νὰ τραποῦν καὶ νὰ φθάσωσι εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ἀλλὰ δὲν τὸν ἔπραξαν. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Μπότσαρης καὶ οἱ ἄλλοι Σουλιῶται δὲν ἠθέλησαν νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰς περιοχάς τῶν ἀρματολικίων, Ροδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, τὰς ὁποίας ἕως τότε ἐφορολόγουν καὶ εἰς κάθε χωριὸ των εἶχον ἀποθήκας τῶν ἐκ τῆς φορολογίας αὐτῶν προϊόντων. Ἡ ἀπομάκρυνσίς των πρὸς τὰ Ἄγραφα εἴτε τὸν Βάλτον καὶ Ἀκαρνανίαν, θὰ ἐσήμαινε νέας περιπετείας καὶ πενίαν, ἡ πρὸς τὰ Ἄγραφα δὲ ἴσως καὶ πολέμους τοὺς ὁποίους εἶχον βαρυνθῆ καὶ ἤθελον νὰ ἀποφύγουν. Δι' αὐτὸ ἀπεφάσισαν, ὅπως παραμείνωσι ἐκεῖ, τρέφοντες καὶ ἀμυδρὰν ἐλπίδα ἐγκαταλείψεως μέχρι τέλους ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ, τοῦ μελετωμένου σκοποῦ τῆς τελείας ἐξοντώσεώς των καὶ, ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐὰν αἱ περιστάσεις ἤρχοντο δυσμενεῖς καὶ ἀναγκαία ἡ σύγκρουσις ὀχυρούμενοι αὐτοί, ἀποκρούσωσι νικηφόρως, ὡς ἐπίστευον, κατὰ τὴν ἱστορικὴν των αὐτοπεποίθησιν, καὶ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ Ἀλῆ καὶ νικηταὶ πλέον διατηρήσωσι τὰ ἀρματωλίκια των ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἤθελον νὰ ἀποσπασθοῦν.

Ὅπως γράφομεν, οἱ Σουλιῶται ἔφθασαν εἰς τὴν Βρεστενίτσαν τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων 1803 καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι συνεκεντρώθη ὅλη ἡ φάλαγξ ἐκεῖ διὰ τῆς ἀφίξεως καὶ τῶν βραδυπορούντων ἐντὸς τῶν ἑπομένων δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν. Κατὰ τὸν Σ.Α. Σαλαπάνταν καὶ Π.Κ. τὰ λείψανα τῶν Σουλιωτῶν ἀνεχώρησαν ἐκ Βουλγαρελίου τὴν 2αν Ἰανουαρίου 1804 διὰ τὰ Ἄγραφα καὶ συγκεντρωθέντα εἰς Σέλτσον ἀνέμενον τὸν Παλάσκαν καὶ ἐν συνεχείᾳ μᾶς πληροφοροῦν οἱ ἴδιοι ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἀνεχώρησαν διὰ τὴν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἐκστρατείαν τὴν 8ην Ἰανουαρίου 1804, ἔφθασαν δὲ εἰς τὴν περιοχὴν Νεγκόζη τὴν 12ην Ἰανουαρίου. Καὶ ἐὰν ἦτο αὐτὴ ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Σουλιωτῶν ἐκ Βουλγαρελίου καὶ ἦτο ἡ 6η Ἰανουαρίου, κατὰ τὸν Σαλαπάνταν, ἡμερομηνία ἀφίξεως τῶν Σουλιωτῶν εἰς Βρεστενίτσα, πάντως προηγήθησαν κατὰ ἀρκετὰς ἡμέρας τῆς ἀφίξεως τῶν Τουρκικῶν Στρατευμάτων, τὴν 12ην Ἰανουαρίου, εἰς τὴν περιοχὴν Νεγκόζη. Εἶχαν ἑπομένως τὸν καιρόν, ἀφοῦ διεψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες τοῦ Κίτσου Μπότσαρη νὰ μαλάξῃ τὴν καρδίαν τοῦ τίγρεως, ἐὰν τὸ ἤθελον νὰ διαφύγουν, ἀκολουθοῦντες ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἀχελώου περιοχῆς, ὁδὸν παράλληλον πρὸς τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ καὶ διὰ μέσω τῶν χωρίων Γρέβια, Μπότση, Σουμεροῦ νὰ φθάσουν ἀνενόχλητοι εἰς τὸν Βάλτον καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου δὲν εἶχε καταληφθῆ ἀκόμη ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ οὐδὲ τῶν συμπραττόντων μετ' αὐτοῦ διαφόρων καπετανέων. Τὴν ἰδίαν ὁδὸν ἠκολούθησε τὸν Δεκέμβριον 1823 ὁ Καραϊσκάκης, ὡς ἀρματωλὸς τῶν Ἀγράφων, ἡγούμενος 800 πολεμιστῶν, ἀφοῦ διέβη τὴν Γέφυραν Κοράκου καὶ διὰ Βρεστενίτσης Γρέβια καὶ Σουμεροῦ, διῆλθεν τὴν γέφυραν Τατάρνας τοῦ Βάλτου, ἐπὶ τοῦ Ἀχελώου διὰ νὰ δώσῃ τὴν μάχην τοῦ Σοβολάκου. Ἄλλως, ἕνα μέρος τῆς ὁδοῦ αὐτῆς πρὸς Μηλιανά, Γρέβια, ἐλευθέρως εἶχον διαβῆ, ὅταν ἐρ-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

χόμενοι ἀπὸ Βουλγαρέλι, ἐπορεύοντο πρὸς Βρεστενίτσα. Κατὰ μῆκος δὲ τῆς διαδρομῆς αὐτῆς θὰ εἶχον καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Ἀντωνάκηδων τῆς Γρέβιας καὶ τῶν Κοσσυβάκηδων τῆς Μπότσης ἀντιμαχομένων πάντοτε τὸν Ἀλῆ καὶ τοὺς φίλους του καπεταναίους, οἵτινες καὶ ὅταν ἀπεφάσισαν νὰ παραμείνωσι τοὺς ἐνίσχυσαν διὰ τὴν συγκέντρωσιν τροφίμων καὶ ὅταν τέλος μετὰ τὴν τραγωδίαν τοῦ Ἀπριλίου 1804, κατώρθωσαν ὀλίγοι τῶν Σουλιωτῶν νὰ ἀπομακρυνθῶσι ἀπὸ τὸ πεδίον τῆς σφαγῆς, πάλιν τοὺς ἐβοήθησαν νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν Βάλτον. Κινούμενοι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν οἱ Σουλιῶται οὐδεὶς θὰ τοὺς ἠγώχλει, ἀφοῦ καὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς Θεσσαλίας, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι εἶχον φθάσει καὶ αὐτοὶ συγχρόνως σχεδὸν μὲ αὐτούς, εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Κοράκου καὶ τὴν ἀριστερὰ περιοχὴν τοῦ Ἀχελώου, θὰ ἔμειναν ἀδιάφοροι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀρματωλοὶ τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τῶν Ἀγράφων μὲ ἀνακούφισιν θὰ ἔβλεπον τοὺς Σουλιώτας ἀπομακρυνομένους ἀπὸ τὴν περιφέρειάν των. Ὅτι δὲ εἶχον ὅλον τὸν χρόνον νὰ διαφύγωσι πρὸς τὸν Βάλτον καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν, πρὶν ἀκόμη φθάσωσι τὰ Τουρκαλβανικὰ στρατεύματα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἄνω Ραδοβυζίου, προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν πληροφορίαν τῆς Σ. Ἀλιμπέρτη, καθ' ἣν, ὅταν ἤρχισε ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν ἡ κατασκευὴ τῶν ὀχυρῶν των εἰς τὸ Σέλτσον, ἄλλαι ὁμάδες διέτρεχον τὰ περίχωρα καὶ ἐπρομηθεύοντο τρόφιμα, τὰ ὁποῖα ἀκολούθως μετέφερον εἰς τὴν Μονήν». Ἄλλως τε εἶναι φυσικόν, διὰ νὰ συνηθοῦν καὶ συγκεντρώσουν τόσον μεγάλας ποσότητας τροφίμων κλπ., ἐπαρκεῖς διὰ τόσον μεγάλον ἀριθμὸν ψυχῶν, νὰ ἐμεσολάβησε κάποιο διάστημα μέχρι τῆς ἀφίξεως τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ εἰς τὴν Βρεστενίτσα. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἡ συγκέντρωσις τροφίμων θὰ ἦτο ἀδύνατος καὶ τὸ χωριὸ τῆς Βρεστενίτσης μὲ τὰς ὀλίγας οἰκογενείας, ἦτο ἀδύνατον νὰ διαθέσῃ διὰ τὴν συντήρησίν του, ἀρκετὰς ποσότητας ἐξ αὐτῶν. Καὶ ἡ ἐργασία αὐτὴ τῆς συγκεντρώσεως τροφίμων, πολεμοφοδίων, καὶ ζωοτροφῶν πρέπει νὰ ἐξηκολούθησε ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἀφοῦ δι' αὐτῶν ἐτροφοδοτήθησαν 1.400 ἄτομα ἀποκεκλεισμένα ἐπὶ μακρὸν διάστημα, τεσσάρων μηνῶν, κατὰ τὸ ὁποῖον καὶ πολεμοφοδίων δὲν ἐστερήθησαν. Ἄρα ὑπῆρχε χρόνος διαφυγῆς των πρὸς νότον, διὰ νὰ φθάσωσι εἰς Βάλτον καὶ Ἀκαρνανίαν. Τοῦτο ὅμως δὲν τὸ ἠθέλησαν οἱ Κίτσος Μπότσαρης καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς φυλῆς του ποὺ ἔμειναν τρία ὁλόκληρα χρόνια εἰς τὸ Βουλγαρέλι, ἐκμεταλλευόμενοι κατὰ τὸν ἴδιον αὐστηρὸν τρόπον, ὅπως καὶ ὅταν ἦσαν εἰς τὸ Σοῦλι, τὰ γύρω χωριά, τὰ ἀπέραντα εἰς ἔκτασιν ἀρματωλίκια ποὺ εἶχον καταλάβει καὶ δὲν ἤθελαν νὰ τὰ χάσουν ἢ νὰ ἀπομακρυνθοῦν αὐτῶν. Καὶ ἐξηγεῖ τὴν ἀπόφασιν παραμονῆς των ἐκεῖ, εἰς τὴν Βρεστενίτσαν καὶ μία ἄλλη πληροφορία ποὺ μᾶς λέγει «ἐκεῖ πλησίον εἰς τὸ Βουλγαρέλι πρέπει νὰ εἶχον καὶ κρυμμένας ποσότητας νομισμάτων καὶ ὁ φόβος τῆς ἀπωλείας αὐτῶν δὲν τοὺς ἄφηνε νὰ ἀπομακρυνθοῦν». Καὶ ὅταν ὁ Κίτσος Μπότσαρης ἀργότερα τὸ 1813 συνεφιλιώθη μὲ τὸν Ἀλῆ τὴν πρώτην χάριν ποὺ ἐζήτησε ἦτο ἡ ἄδεια νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Βουλγαρέλι «γιὰ

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

κάτι θαμένα γρόσια καὶ βερεσέδια» γράφει ὁ Γιάννης Μπενέκος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ δισταγμὸς τοῦ Κίτσου Μπότσαρη νὰ περάσῃ τὴν γέφυραν πρὸς τὰ Ἄγραφα ἢ ὀπισθοχωρῶν νὰ κατευθυνθῇ νοτίως πρὸς τὸν Ἄνω Βάλτον, κυρίως δέ, ὅπως δεχόμεθα, ὁ πόθος του νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰ ἀρματωλίκια του καὶ ἡ ἀπόφασίς του νὰ καταλάβῃ τὴν Μονὴν τοῦ Σέλτσου ὑπῆρξε μοιραῖον καὶ θανάσιμον σφάλμα. Ἡ περιοχὴ τοῦ Σέλτσου ἦτο μὲν ὀχυρὰ φυσικῶς θέσις, εἶχε ὅμως ἕνα μεγάλο μειονέκτημα, καθόσον ἐστερεῖτο, ὡς ἡ τακτικὴ τοῦ πολέμου ἀπαιτεῖ, διεξόδου καὶ τὴν παράλογον ἐκλογήν της μόνον ἡ ἀπαράμιλλος γενναιοψυχία καὶ ὁ θρυλικὸς ἡρωϊσμὸς των ἐδικαιολόγει. Ὁ Κων. Σάθας ἀδυνατῶν νὰ δώσῃ ἐξήγησιν εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴ τοῦ Μπότσαρη διὰ στόματος τοῦ Χατζῆ Σεχρέτη λέγει: «Κι' ἔτσι τοῦ λέγει ὁ δαίμονας σ' τὸ Μοναστῆρι κλείσου — ἀπ' τοῦ Βεζύρη τὸ σπαθὶ νὰ γλύσῃς τὴν ψυχή σου» 1.

Πάντως ἀπεφάσισαν νὰ μείνουν εἰς τὴν περιοχὴν Βρεστενίτσης καί, ἐὰν παρίστατο ἀνάγκη, νὰ ἀμυνθοῦν, βασιζόμενοι εἰς τὴν πεῖραν των τόσων ἐτῶν πολέμου καὶ θέτοντες εἰς ἐφαρμογὴν καὶ ἐκεῖ εἰς τὸν Σέλτσον ὅπου ἐν συνεχείᾳ κατηυθύνθησαν τὴν τακτικὴν ποὺ ἐπὶ τόσα χρόνια ἐφήρμοζον εἰς τὸ Σοῦλι. Καὶ πρῶτον ὅταν ἔφθασαν ἐκεῖ, ἐπρόβαλε ἡ ἀνάγκη συγκεντρώσεως τροφίμων διὰ ὑπερχιλίας ψυχάς καὶ διὰ μακρὸν, ἄγνωστον πόσον, διάστημα, ἐπίσης πολεμοφοδίων καὶ ἄλλων ζωοτροφῶν διὰ τὰ ζῶα ποὺ εἶχον μαζύ των. Δὲν εἶχον φθάσει ἀκόμη οἱ στρατοὶ τοῦ Ἀλῆ καὶ εἶχον καιρὸν ὥστε διέτρεξαν τὴν γύρω περιοχήν, ἡ ὁποία καὶ αὐτὴ ὑπήγετο εἰς τὸ ἀρματωλίκι των καὶ ὅπου εἶχον ἀποθήκας γεωργικῶν προϊόντων, ἐκ τῆς εἰς εἶδος εἰσπραττομένης ὑπ' αὐτῶν φορολογίας τῶν κατοίκων καὶ ἐπὶ συνεχεῖς ἡμέρας ἀρκετὰς ποσότητας συνεκέντρωσαν εἰς τὴν κατασκήνωσίν των. Παραλλήλως, ἀφοῦ ὀλίγαι οἰκογένειαι κατέλαβον τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μονῆς καὶ τὰ ἐλάχιστα κελλία αὐτῆς αἱ ὑπόλοιποι ἐγκατεστάθησαν εἰς προσωρινὰ στέγαστρα ἐκ κλάδων δένδρων, τὰ ὁποῖα ἐν τάχει ἀνήγειραν εἰς τὸν μικρὸν πέριξ τῆς Μονῆς χῶρον

(1) Μέσ' τὰ Τζουμέρκα τὰ βουνὰ εἶν' ενα Μοναστῆρι
μὲ πεντακόσιους κλείσθηκε νὰ γλύση ἀπ' τὸ Βεζύη
ὁ Κίτσος ἐπροβάδισε καϊκια νὰ τοῦ βροῦνε
κι' Πάργα νὰ τοῦ στείλουνε τοῦ Κίτσου δὲ τρομοῦνε
καὶ τοῦ πᾶν τ' Ἀλήπασα τοῦ Κίτσου τὸ χαμπέρι
καὶ ὁ Βεζύρης προβοδᾶ ἀπὸ κοντὰ τ' ἀσκέρι
ἀπὸ ταῖς τέσσαρες μεριές τὸ κάνουν τζουρφελίκι
κι' ὁ δόλιος Κίτσος Μπότσαρης 'ς τὸ Μοναστῆρι στέκει
ἀπ' τὸ Βεζύρη τὸ σπαθὶ νὰ γλύσῃς τὴν ψυχή σου
τὸν ἔκαμαν μουχασερὶ μέσα, στὸ Μοναστῆρι
σὰν φειδὶ ποὺ τὸν ἔφαγε αὐτὸν τὸν μαυρομοῦρι
Γυρίζει ὁ Κίτσος Μπότσαρης καὶ λέγει τὶ θὰ γίνω
νὰ φύγω δὲν ἠξεύρω πειὰ ἡ πειὰ ἐδῶ νὰ μείνω.
Κωνσταντ. Σάθα Ἱστορικαὶ διατριβαὶ ἔκδοσις 1870
Ἀλῆ Πασᾶς σελὶς 275.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Βορειοδυτικὴ πλευρὰ τοῦ Μοναστηριοῦ. Ὅπισθεν διακρίνονται ἀνερχόμεναι πρὸς τὴν κορυφὴν αἱ κορυφογραμμαὶ τοῦ Νεγκόζη. Ὀλίγον δεξιὰ ἀρχίζει τὸ βάραθρον.

ΑΡΧΕΙΟ ΑΦΚ

καὶ πέραν αὐτοῦ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ἀπὸ ταύτης, ὅπου βράχοι προσεφέροντο νὰ προσκολλήσουν οἱ Σουλιῶται εἰς τὰς ρίζας των τοιαῦτα στέγαστρα καὶ ὅπου θέσεις τοῦ ἐδάφους παρουσίαζον καταλληλότητα νὰ παράσχουν εἰς αὐτοὺς ὀλίγην προστασίαν ἀπὸ τὰς καιρικὰς τοῦ χειμῶνος συνθήκας. Οἱ πόλεμοι τοὺς ὁποίους ἔκαμον οἱ Σουλιῶται μέχρι τότε εἰς τὸ Σοῦλι, ἦσαν κυρίως ἀμυντικοί. Τὴν ἄμυναν ἑνὸς τοιούτου ἐνδεχομένου νέου πολέμου οἱ παραμείναντες ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὸν Σέλτσον ἀρχηγοί ἡτοίμαζον, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς ὀρεινὴν περιοχήν, ὅπως ἐδῶ, μὲ ὀλίγους ἄνδρας ἠδύναντο νὰ ἀποκρούσωσιν ἐπίθεσιν καὶ νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν προσπέλασιν καὶ μεγάλης ἀκόμη ἐχθρικῆς δυνάμεως. Πρὸς τοῦτο κατὰ τὸ σύστημά των, ἔπρεπε νὰ κάμουν πρῶτον ἐπιλογὴν θέσεων ποὺ ἐδέσποζον διαβάσεων, τὰς ὁποίας ὁ ἐχθρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ. Εἶχον πρὸς τοῦτο μεγάλην πεῖραν καὶ εἰδικότητα, μὲ ὀλίγους ἄνδρας εἰς κανονικὴν διάταξιν καὶ ἀπυροβλήτους νὰ φράσουν ἀποτελεσματικῶς τὰ στενώτερα σημεῖα τῆς διαβάσεως. Συχνὰ παρετηρήθη, λέγει ὁ Φίνλεϋ, μία ὁμὰς ἀπὸ εἴκοσι πέντε Σουλιώτας νὰ καθηλώσῃ πολλὰς ἑκατοντάδας ἀνδρῶν ἐχθρικοῦ Στρατοῦ μέχρις ὅτου ἐφεδρεῖαι των φθάσουν εἰς τὰ μετόπισθεν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοὺς καταλάβουν τὰ μεταγωγικά του. 1. Ἦτο μεγάλο προσὸν διὰ τοὺς Σουλιώτας ἡ προηγουμένη τελεία ἀναγνώρισις καὶ ἡ καλὴ χρησιμοποίησις τοῦ ἐδάφους. Ἕνας δραστήριος νέος διὰ νὰ γίνῃ καλὸς στρατιώτης, λέγει ἐν συνεχείᾳ ὁ Φίνλεϋ, θὰ τοῦ χρειασθοῦν ἓξ μῆνες, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκπαιδευθῇ ἕνας Σουλιώτης καὶ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ πάρῃ θέσιν εἰς ὁμάδα ἐπιφορτισμένη τὴν φύλαξιν μιᾶς διαβάσεως θὰ τοῦ χρειασθοῦν πολλὰ χρόνια. Ὁ κάθε Σουλιώτης ἔπρεπε νὰ ἐπιδείξῃ προσόντα συνετοῦ στρατηγοῦ ὅπως καὶ ἑνὸς τολμηροῦ στρατιώτου.1. Ἔτσι οἱ Σουλιῶται ἀνίκητοι μέχρι στιγμῆς, καί, ἐὰν ἐγκατέλειψαν τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Σουλίου, τὸ ἔκαμον ἀπὸ τὰς στερήσεις καί μόνον, ἤρχισαν παραλλήλως μὲ τὴν συγκέντρωσιν τροφίμων, νὰ ἑτοιμάζουν τὴν ἄμυνάν των ἐφαρμόζοντες τὸ κλασικὸν των σύστημα τῆς καλῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ ἐδάφους. Πρὸς τοῦτο οἱ δυνάμενοι νὰ ἐργασθοῦν ἄνδρες, βοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τὰς γυναίκας, ἤρχισαν ἐντατικῶς νὰ κατασκευάζουν ὀχυρώματα εἰς δύο ἐπαλλήλους γραμμάς, καθοριστθείσας διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἐπιθέσεως καὶ τὴν ἄμυνάν των. Οὕτω νοτιοανατολικὰ τῆς Μονῆς (πρὸς τὸ μέρος τοῦ χωρίου Βρεστενίτσα, ὅπου ἐστρατοπέδευσε, ὅταν ἔφθασε, ὁ κύριος ὄγκος τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ) καὶ ἐπὶ τῆς κατερχομένης ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ὀρεινοῦ συγκροτήματος Νεγκόζη πρὸς τὸν Ἀχελῶον, μεγάλης κορυφογραμμῆς λεγομένης τοῦ Φράξου, κατεσκεύασαν τρία ὀχυρά. Τὸ πρῶτον ἀκριβῶς ἄνωθεν τῆς ἀτραποῦ — μονοπάτι — τῆς ὁδηγούσης ἀπὸ τὸ χωρίον Βρεστενίτσα εἰς τὴν Μονήν, μόνης αὐτῆς ὁδηγούσης καὶ σήμερον ἐκεῖ μετὰ πολλῆς δυσχερείας. Τὸ ὀχυρὸν τοῦτο, τὸ κυριώτερον ὅλων, ἤλεγχε ἀποτελεσματικῶς τὴν κάτωθεν αὐτοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀτραπὸν — διάβασιν. Ἐπὶ τῆς ράχεως

(1) Γ. Φίνλεϋ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τόμ. Α σελὶς 116.

τῆς αὐτῆς κορυφογραμμῆς καὶ πρὸς τὸ ἄνω μέρος αὐτῆς πρὸς τὴν κορυφὴν Νεγκόζη κατεσκευάσθησαν ἄλλα δύο ὀχυρά, ἀπέχοντα ἀλλήλων ἕως χίλια μέτρα, τὸ ἕν, κατὰ σειράν τὸ δεύτερον ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου καὶ δυσπροσίτου αὐχένος Φράξος τῆς κορυφογραμμῆς καὶ τὸ ἕτερον, τρίτον αὐτό, καὶ ὑψηλότερα τῶν ἄλλων, ἐπὶ τοῦ αὐχένος Προφήτης Ἠλίας. Ἡ κορυφογραμμὴ αὐτή, παρεμβαλλομένη τῆς Μονῆς καὶ τοῦ χωρίου Βρεστενίτσης, εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν θέσεων. Τὰ ἐπ' αὐτῆς δὲ ὀχυρά ἀπεῖχον ἀπὸ τῆς Μονῆς ἀπὸ 2,½ χιλιόμετρα τὸ πρῶτον τῆς διαβάσεως, ἕως τρία τοῦ Προφήτου Ἠλία καὶ εἶχον σκοπὸν νὰ ἀντιμετωπίσωσι τὴν ἐκ Βρεστενίτσης κατὰ μέτωπον ἐπίθεσιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκ τῶν τριῶν φυλακίων τὸ πρῶτον, τῆς διαβάσεως, ἦτο περισσότερον ἐνισχυμένον ἀφοῦ εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς μόνης πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς Μονῆς ἀτραποῦ καὶ ἔμελλε, ὡς ὀρθῶς ὑπελογίζετο, νὰ ἀποκρούσῃ τὴν διὰ ταύτης κατὰ τῶν Σουλιωτῶν κίνησιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπειδὴ εἰς τὸ ὀχύρωμα αὐτὸ ἐδόθη μεγαλυτέρα σημασία, τὴν διοίκησίν του ἀνέλαβε προσωπικῶς ὁ Κίτσος Μπότσαρης, ὅστις παραλλήλως διηύθυνε καὶ τὴν ὅλην ἄμυναν τῶν ὀχυρωμάτων τῆς πρώτης κυρίας προκεχωρημένης γραμμῆς. Ἀπὸ τοῦ σημείου αὐτοῦ τῆς ἀτραποῦ, ὅπου τὸ πρῶτον φυλάκιον, ἡ κορυφογραμμὴ ἐκάμπτετο ἀποτόμως πρὸς τὸν ποταμόν, ὥστε νὰ μὴ ὑφίσταται ἀνάγκη ἐπὶ τοῦ τμήματος αὐτοῦ ἄλλης ὀχυρώσεως. Τὰ δύο ἄλλα ὀχυρώματα, Φράξος καὶ Προφήτης Ἠλίας, ἐφυλάσσοντο ὑπὸ μικροτέρας δυνάμεως ἀνδρῶν καθόσον δὲν ἐφαίνετο δυνατὴ κατ' αὐτῶν καὶ κατὰ μέτωπον ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ, λόγω τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους τῆς πρὸς τὴν Βρεστενίτσα πλευρᾶς τῆς κορυφογραμμῆς καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως οἱουδήποτε ἴχνους ἀτραποῦ πρὸς τὰς θέσεις τῶν ὀχυρῶν ἐπὶ πλέον δὲ διότι αἱ περιοχαὶ αὐτῶν ἦσαν κεκαλυμμέναι ὑπὸ χιόνων περισσότερον δὲ τοῦ Προφήτου Ἠλία. Ἐκτὸς τῶν ὀχυρωμάτων τῆς γραμμῆς αὐτῆς οἱ Σουλιῶται εἰς μικρὰν ἕως 400—500 μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Μονῆς καὶ ἐπὶ χαμηλοτέρων ὑψωμάτων εἶχον ἀνεγείρει πρόχειρα φυλάκια δευτέρας ἀμυντικῆς ζώνης, ἐπηνδρωμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τοὺς γηραιοτέρους τῶν ἀνδρῶν καὶ τὰς δυναμένας νὰ φέρωσι ὅπλα γυναῖκας. Ὑπῆρχε καὶ τέταρτον φυλάκιον προκεχωρημένον πρὸς τὸ ἄνω μέρος τῆς Μονῆς καὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ Νεγκόζη ἐπηνδρωμένον μὲ ὀλίγους ἄνδρας φυλάσσοντας δυσβάτους ἀτραποὺς κατερχομένας ἐκ κορυφῆς τοῦ συγκροτήματος ἢ πλαγίως ἐκ τῆς χαράδρας Νεγκόζη. Τὴν ἄμυναν τῶν ὀχυρωμάτων τῆς δευτέρας αὐτῆς πέριξ τῆς Μονῆς γραμμῆς, τῶν μὲν ἀνδρῶν διηύθυνε ὁ Γιαννάκης Κίτσου Μπότσαρης, τῶν δὲ γυναικῶν ἡ δεκαεννεαέτις ἀδελφή του, ἡρωὶς Ἑλένη Κίτσου Μπότσαρη. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς τῶν ὀχυρωμάτων, λέγει ἡ Σ. Ἀλιμπέρτη, ἕτεραι ὁμάδες Σουλιωτῶν ἔτρεχον εἰς τὰ περίχωρα καὶ ἐπρομηθεύοντο τροφὰς καὶ πολεμοφόδια. 1.

---

(1) Σ. Ἀλιμπέρτη, Ἡρωΐδες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως σελὶς 126.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ἐκ τῶν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν προτέρων φέρεται ἀποφασισμένος νὰ ἐξαφανίσῃ τώρα τοὺς Σουλιώτας, ὅπως καὶ ὅταν τοὺς προσέφερε δῶρα καὶ ὅταν ὑπέσχετο εἰς αὐτοὺς φιλίαν καὶ τοὺς ἐβεβαίωνε νὰ ἔχουν πίστιν εἰς τοὺς λόγους του. Ἐπὶ δεκαετηρίδας οὗτοι ἀπετέλουν ἀνυπότακτον Κράτος εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἐπικρατείας του, καὶ συνεχῆ ἀπειλὴν τῆς ἡσυχίας του καὶ ὅταν εὑρίσκοντο εἰς τὸ Σοῦλι καὶ ὅταν πιεζόμενοι ἀπὸ τὰ στρατεύματά του κατέφευγον εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους καὶ ἐξοπλιζόμενοι ἐκεῖ, ἐπέστρεφον εἰς τὴν πατρίδα των, διὰ νὰ συνεχίσουν τοὺς πολέμους των. Κατὰ τὰ ἔτη 1802—1803, συχνὰ ὁμάδες Σουλιωτῶν ἔφθανον εἰς τὴν ἐπτάνησον, κατετάσσοντο ἐκεῖ εἰς τὸν Γαλλικὸν στρατὸν οὗτινος ἀπετέλουν καὶ ἐμπειροπόλεμον δύναμιν καὶ ἐξοπλιζόμενοι ἐπανήρχοντο ἔπειτα εἰς τὸ Σοῦλι, διὰ νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀλῆ. Δι' αὐτὸ καὶ διὰ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν αὐτήν ὁ Ἀλῆς, καὶ μετὰ τὴν συμφωνίαν τῆς 12ης Δεκεμβρίου 1803 μὲ τοὺς Σουλιώτας εἶχεν σχεδὸν ἑτοίμην τὴν δύναμιν νὰ τοὺς κτυπήσῃ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἀπὸ τοὺς βράχους τοῦ Σουλίου ὅπως καὶ ἔπραξε εἰς τὸ Ζάλογγον καὶ τὴν Ρηνάσσιαν. 1. Εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ὅλου σχεδίου αὐτοῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1804 ἀπέστειλε κατὰ τῶν συγκεντρωθέντων εἰς Σέλτσον Σουλιωτῶν στρατόν, ἐνισχυθέντα ἐν τῷ μεταξὺ καὶ δι' ἄλλης μυστικῆς στρατολογίας ἕως ἑπτὰ χιλιάδων Τουρκαλβανῶν ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Ἄγον Μπουχορδάρην ἢ Βασιάρην καὶ Μπεκήρ Τζογαδούρην. Ἐφρόντισε δὲ μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τῆς δυνάμεως αὐτῆς νὰ συμπεριληφθοῦν ἄνδρες ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εἶχαν πρόσφατον θάνατον ἐγγυτέρων συγγενῶν των ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας καὶ ἔτρεφον κατ' αὐτῶν ἄσβεστον μῖσος.2 Ταυτοχρόνως διέταξε τὸν υἱὸν του Βελῆ μὲ τὴν φάλαγγα ποὺ ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Ζαλόγγου, ἐκ χιλίων ἀνδρῶν, νὰ στραφῇ μὲ αὐτὴν κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸ Ραδοβοῦζι καὶ Βρεστενίτσαν, πρὸς τὴν ὁποίαν κατηυθύνετο καὶ ἄλλη κυρία δύναμις ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω στρατηγούς. Εἰς τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν συνέπραξαν μὲ τοὺς στρατοὺς τοῦ Ἀλῆ οἱ Ζῆκος Μίχας καὶ Ἀλέξης Τζήμας ἐκ τῆς Λιάκκας Πρεβέζης, ὡς καὶ οἱ ἁρματωλοὶ Κωνσταντῖνος Πουλῆς Τουμέρκων καὶ Ραδοβυζίου καὶ Δημήτριος Καραΐσκος τοῦ Βάλτου, τῶν ὁποίων τελευταίων οἱ Μποτσαραῖοι ἀπὸ τὸ Βουλγαρέλι εἶχον ἀφαιρέσει τὰ ἁρματωλίκια των, κατὰ παραχώρησιν τοῦ Ἀλῆ πρὸς τὸν Γ. Μπότσαρη. Οἱ Πουλῆς καὶ Καραΐσκος ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἀλῆ καὶ νὰ ἀποκατασταθῶσι ἐκ νέου εἰς τὰ ἁρματωλίκια των, ὡδήγησαν τοὺς στρατοὺς του εἰς τὴν περιοχὴν Νεγκόζη καὶ Βρεστενίτσης καὶ ἀνέλαβον νὰ τὸν βοηθήσωσιν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτὴ

---

(1) Δ. Οἰκονόμου. Τὸ Σοῦλι σελὶς 26.

(2) Χρ. Περραιβοῦ. Ἅπαντα ἔκδ. 1956. Οἱ πόλεμοι τοῦ Σουλίου σελ. 121.

(3) Δ. Οἰκονόμου. Τὸ Σοῦλι σελὶς 39.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

πρὸς ἐξόντωσιν τῶν Σουλιωτῶν, τοὺς ὁποίους, ὡς γνωστὸν, καὶ αὐτοὶ ἐμίσουν. Μάλιστα ὁ ἐξ αὐτῶν Καραΐσκος, ἐπέδειξε καὶ δολίαν διαγωγὴν πρὸς τοὺς Σουλιώτας, ὅταν ἔφθασαν εἰς Βρεστενίτσαν, καθησυχάζων αὐτοὺς καὶ παρέχων ὑποσχέσεις, ὅτι θὰ ἐμεσολάβει παρὰ τῷ Ἀλῇ, ὅπως ἐγκαταλείψῃ τὰ σχέδια διωγμοῦ των. Οἱ στρατοὶ τοῦ Ἀλῇ, ἐξ ὀκτὼ χιλιάδων ἀνδρῶν, ἔφθασαν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ διδύμου ὀρεινοῦ συγκροτήματος, Νεγκόζη — Φρούσια τὴν 12ην Ἰανουαρίου 1804, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσαν. 1. Ἀκολούθως ἀνεπτύχθησαν καταλαβόντες θέσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαφύγωσι οἱ Σουλιῶται μέχρι τῆς γεφύρας Κοράκου ἐπὶ τοῦ Ἀχελώου. 2. Ὁ κύριος ὄμως ὄγκος τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ ἐστάθμευσε εἰς τὸ χωρίον Βρεστενίτσα ἀπ' ὅπου ἐπρόκειτο νὰ ἐξαπολυθῇ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Σουλιωτῶν τοῦ Σέλτσου.

Οἱ συμπράττοντες μὲ αὐτὸν ὁπλαρχηγοὶ καὶ ἀρματωλοί, Χριστιανοί - Ἕλληνες, κατέλαβον θέσεις πρὸς δυσμὰς κατὰ προέκτασιν τῆς Τουρκικῆς ζώνης πολιορκίας, πρὸς φύλαξιν τῶν γνωστῶν εἰς αὐτοὺς διαβάσεων διαφυγῆς τῶν Σουλιωτῶν, διὰ μέσω ἀποκρήμνων χαραδρῶν τοῦ ὀρεινοῦ συγκροτήματος. Μέχρις ἀφίξεως τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ εἰς Βρεστενίτσαν, οἱ Σουλιῶται κατώρθωσαν καὶ τρόφιμα νὰ συγκεντρώσουν, καὶ τὴν ἄμυναν των νὰ ἑτοιμάσουν.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, εἶχον καταφύγει ἐκεῖ εἰς τὸν Σέλτσον καὶ ἄλλοι φυγάδες τοῦ Σουλίου, ὡς καὶ πολλοὶ κάτοικοι τοῦ Ροδοβυζίου ἐκ τῶν γύρω τοῦ Σέλτσου περιοχῶν καταδιωκόμενοι διὰ διαφόρους λόγους ἀπὸ τὸ Τοῦρκον κατακτητήν, προσέτι δὲ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀντίθετοι πρὸς τὴν φιλότουρκον πολιτικὴν μερικῶν ἐκεῖ τοπαρχῶν. Οἱ τελευταῖοι ἔβλεπον ὅτι δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς ἐκ τῆς παρουσίας τῶν Τουρκαλβανικῶν Στρατευμάτων τόσον ἐγγὺς τῶν ἑστιῶν των καὶ ἐπροτίμησαν νὰ συμμερισθοῦν τὴν τύχην τῶν Σουλιωτῶν καὶ νὰ τοὺς βοηθήσωσι ὅπου παρίστατο ἀνάγκη. Οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκεντρωθέντων εἰς τὸν Σέλτσον, τελικῶς ἀνῆλθεν εἰς 1400 ἄτομα, ἡ δὲ μάχιμος δύναμις τοῦ στρατοπέδου των κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποτελεσθῇ ἀπὸ 360 ἐνόπλους ἄνδρας, μαζὶ δὲ μὲ τὰς δυναμένας νὰ φέρωσιν ὅπλα γυναῖκας νὰ φθάσῃ εἰς πεντακοσίους ἐνόπλους. Πάντως, ἡ ὑπεροχὴ εἰς ἄνδρας τοῦ ἐχθροῦ ἦτο συντριπτική.

---

(1) Π. Κ. Τὰ Ἡρωϊκὰ θύματα τῶν Σουλιωτῶν καὶ Σουλιωτίδων, σελ. 194. καὶ Π. Α. Σαλαπάντα τὸ Σοῦλι ἔκδ. 1860.

(2). Σ. Ἀλιμπέρτη. Αἱ Ἡρωΐδες τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως σελὶς 126.

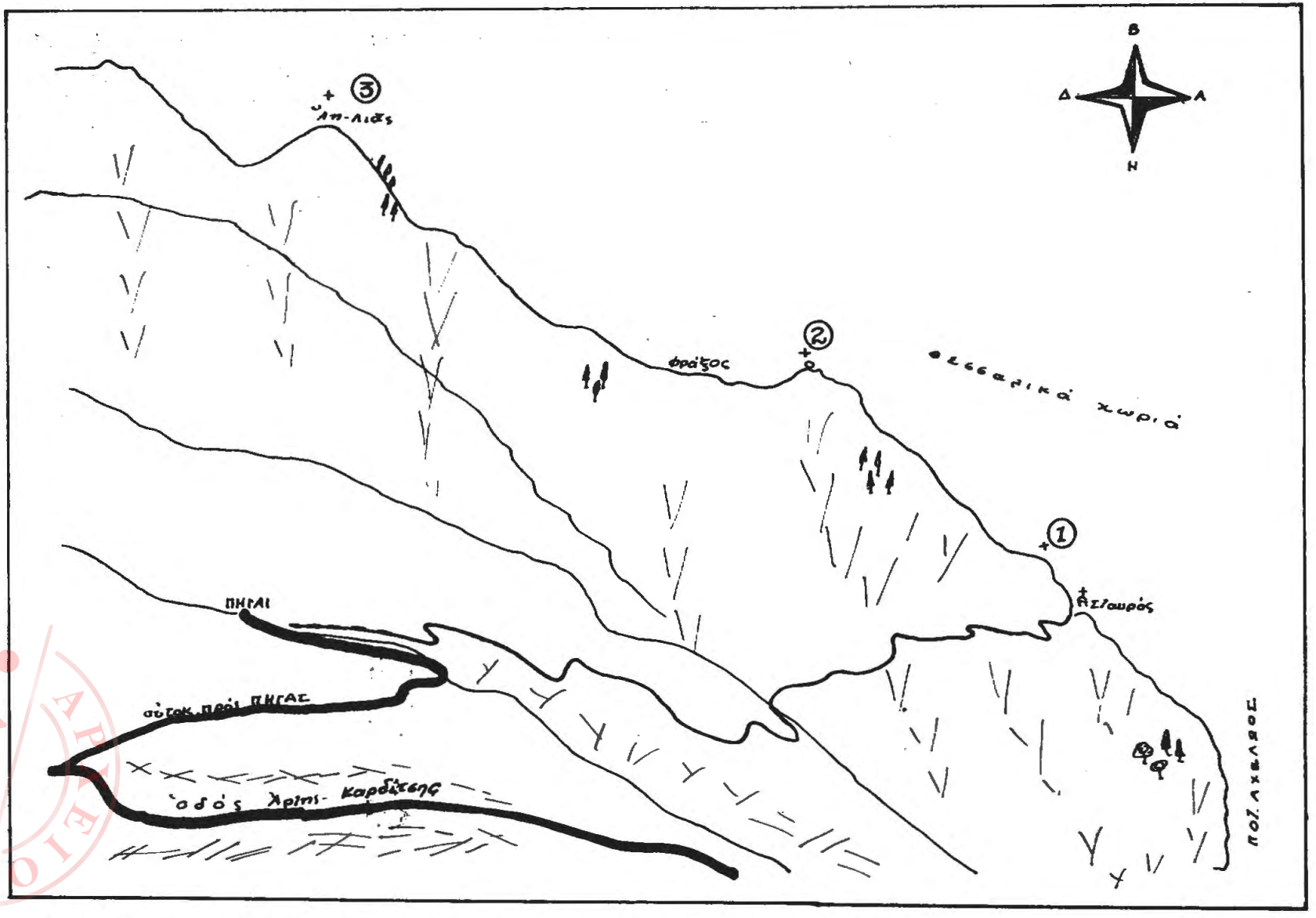
ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Η ΠΡΩΤΗ ΕΠΙΘΕΣΙΣ

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ἐχθρικῶν Στρατευμάτων εἰς Βρεστενίτσα, ἀξιωματικοί αὐτῶν ἐπροχώρησαν πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς τὴν προκειμένην τοῦ Σέλτσου καὶ καλύπτουσαν διὰ τοῦ ὄγκου της τὸν καταυλισμὸν τῶν Σουλιωτῶν, κορυφογραμμὴν τοῦ Φράξου καὶ ἔκαμον ἀναγνώρισιν τοῦ ἐδάφους καὶ καθώρισαν τὰς θέσεις πρὸς τὰς ὁποίας θὰ ἐβάδιζον τὰ στρατεύματα. Ἐν συνεχείᾳ ἀπεφάσισαν ὅπως, ἀφοῦ ὁ στρατὸς των ἀναπαυθῇ ὀλίγον καὶ συνέλθῃ ἐκ τῆς ἐπιπόνου πορείας τόσων ἡμερῶν, τὴν μεθεπομένην ἡμέραν ἀναλάβῃ ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἐπισημανθέντων σημείων. Εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου, ἐπιθέσεως, ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς 14ης Ἰανουαρίου τμήματα Στρατοῦ των ἤρχισαν νὰ κινῶνται πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς κορυφογραμμῆς Φράξου, πλησιάζοντα οὕτω τὰ χαρακώματα τῶν Σουλιωτῶν ποὺ θὰ προσέβαλον.

Καὶ τὴν ἑπομένην τὸ πρωΐ, 15ην Ἰανουαρίου 1804, τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ εἰς Βρεστενίτσαν, διατάσσεται ὑπὸ τοῦ Στρατηγοῦ Μπεκὴρ Τζογαδούρη, ὡς Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ του, γενικὴ ἐξόρμησις δύο χιλιάδων στρατιωτῶν, ἐκ τῶν θέσεων τοῦ στρατοπέδου Βρεστενίτσης. κατὰ τῶν ὀχυρῶν τῆς κορυφογραμμῆς, πρώτης γραμμῆς ἀμύνης τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἰδίως κατὰ τοῦ πρώτου ὀχυρώματος τοῦ ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ Κίτσου Μπότσαρη, τῆς ἀτραποῦ καὶ τοῦ ὕπερθεν αὐτοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 800 περίπου μέτρων εὑρισκομένου δευτέρου ὀχυρώματος τοῦ αὐχένος Φράξος. Ἡ ἐπίθεσις αὐτὴ, ἀποφασιστικὴ διὰ τοὺς Τούρκους, ἤρχισε κατὰ τὸ λυκαυγὲς τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ἀπέβλεπε πρῶτον εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἀμύνης καὶ ἔξωσιν τῶν Σουλιωτῶν ἀπὸ τὰ ὀχυρά των καὶ ἔπειτα, ἐν συνεχείᾳ, τὸν περιορισμὸν των εἰς τὸν πέριξ τῆς Μονῆς χῶρον, ἀπ' ὅπου ἦτο ἀδύνατος ἡ διαφυγή των ἐκεῖθεν, βεβαία δὲ καὶ ταχεῖα ἡ ἐξόντωσίς των. Ἡ κορυφογραμμὴ τοῦ Φράξου, ἡ ὁποία διὰ τῶν ὀχυρῶν της ἐκάλυπτε τὸ στρατόπεδον τῆς Μονῆς, ἀπέχει περὶ τὴν μίαν ὥραν ἀπὸ τὸ χωρίον Βρεστενίτσα ἀπ' ὅπου ἐκινήθη διὰ τὴν ἐπίθεσιν ὁ Τουρκικὸς Στρατός. Ἡ μάχη διήρκεσε τέσσαρας ὥρας. Παρ' ὅλην δὲ τὴν πεισματώδη ὁρμὴν μανιακῶν Τουρκαλβανῶν, οἱ ἐπιτεθέντες, ὄχι μόνον δὲν κατώρθωσαν νὰ μετακινήσωσι τοὺς Σουλιώτας ἀπὸ τὰ δύο ὀχυρώματα, τοῦ ἐπὶ τῆς ἀτραποῦ καὶ τοῦ δευτέρου ἐπὶ τοῦ Φράξου, ὅπου ἡ ἄνοδος πρὸς τὸν αὐχένα του, ἐκ τῆς πλαγιᾶς τῆς κορυφογραμμῆς, εἰς ἣν κατὰ μέτω-

ΑΡΧΕΙΟ ΑΦΚ

Σχεδιάγραμμα τῆς κορυφογραμμῆς Φράξου ὅπου τὰ τρία ὀχυρώματα ἐκ τοῦ χωρίου Πηγαὶ (Βρεστενίτσα). Τὸ ὀχυρὸν τοῦ Σταυροῦ ἐδέχθη τὴν πρώτην ἐπίθεσιν.

ΑΡΧΕΙΟ ΑΦΚ

πον ἔφθασαν, ἦτο δυσχερὴς ἂν μὴ ἀδύνατος, ἀλλὰ οὐδὲ νὰ πλησιάσωσι τὰς θέσεις τῶν ὑποστηριζόντων αὐτά. Οἱ Τουρκαλβανοί, αἰφνιδιασθέντες ἀπὸ τὴν σθεναρὰν ἀπόκρουσιν τῆς ἐπιθέσεώς των καὶ ἀποτυχόντες εἰς τὰ σχέδια ταχείας προελάσεως πρὸς τὸ κέντρον, τὴν Μονήν, κατησχημένοι περὶ τὴν μεσημβρίαν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσι εἰς τὸ Στρατόπεδον ἐξορμήσεως τῆς Βρεστενίτσης. Οἱ Σουλιῶται διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν ἀπεδείχθησαν ἄξιοι τῆς Ἱστορίας των.

Ὁ ἀπολογισμὸς ἐκατέρωθεν ἦτο: τῶν μὲν Τούρκων νεκροὶ ἑβδομήκοντα ὀκτὼ καὶ τραυματίαι ἑκατὸν ἐννενήκοντα πέντε, τῶν δὲ Σουλιωτῶν νεκροὶ ἓξ καὶ τραυματίαι ἕνδεκα (1). Ἐκ τῆς πρώτης αὐτῆς ἀναμετρήσεως οἱ Τοῦρκοι ἔλαβον σκληρὸν μάθημα καὶ ἠννόησαν ὅτι δὲν ἠδύναντο διὰ βιαίας τακτικῆς καὶ κατὰ μέτωπον ἐπιθέσεως νὰ φέρωσιν εἰς πέρας τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας των, καὶ ἐγκατέλειψαν κάθε ἰδέαν νέας τοιαύτης. Ἐν τοσούτῳ ἤρχισαν πόλεμον διὰ συνεχῶν ἀκροβολισμῶν τῶν προφυλακῶν των, ποὺ εἶχαν ἐγκαταστήσει κατὰ τὴν ὀπισθοχώρησίν των, ἐκ θέσεων πλησίον τῆς κορυφογραμμῆς, ὅπου τὰ ὀχυρὰ τῶν Σουλιωτῶν, ἵνα διὰ τῆς συνεχοῦς ἀπασχολήσεως καὶ στενῆς πολιορκίας τοὺς ἀναγκάσουν μίαν ἡμέραν ἐκ τῆς πείνης καὶ τῶν στερήσεων νὰ παραδοθοῦν. Καὶ ὁ πόλεμος αὐτὸς τοῦ ἐχθροῦ καθίστατο ἡμέραν μὲ ἡμέραν πεισματωδέστερος καὶ ἐνοχλητικώτερος διὰ τοὺς Σουλιώτας, χωρὶς ὅμως διάθεσιν αὐτοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν καὶ μάλιστα κατὰ μέτωπον (2). Μετὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῆς ἐπιθέσεως τῆς 15ης Ἰανουαρίου, οἱ Σουλιῶται τῆς φρουρᾶς τοῦ πρώτου φυλακίου τοῦ δεχθέντος τὸν κύριον ὄγκον ἀλλὰ καὶ τὴν μεγαλυτέραν πίεσιν τῶν ἐπιτεθέντων φανατικῶν Τουρκαλβανῶν εἰς ἕνα πρυνάρι κάτωθεν τοῦ ὀχυρώματος, ὅπου ἡ ἀτραπὸς κάμπτει τὴν ράχην τῆς κορυφογραμμῆς πρὸς τὸ Μοναστῆρι, ἐνέπηξαν σύμβολον τῆς γενναίας των ἀντιστάσεως καὶ τῆς σιδηρᾶς θελήσεώς των ἕνα σιδηροῦν σταυρόν. Καὶ τὸ ὀχυρὸν ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ὠνομάσθη «Σιδηρένιο», ὀνομασίαν τὴν ὁποίαν φέρει καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ θέσις αὐτὴ τῆς ἀτραποῦ. Ὁ σταυρὸς αὐτὸς εὑρίσκετο ἐμπεπηγμένος εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν μέχρι πρό τινων ἐτῶν, ὅτε οἱ ποιμένες τῆς περιοχῆς τὸν παρέλαβον καὶ τὸν ἐτοποθέτησαν ἐπὶ κατασκευασθείσης ὑπὸ τῶν ἰδίων λιθίνης βάσεως, ὅπου καὶ σήμερον εὑρίσκεται. Τὸ ἱερὸν τοῦτο σύμβολον μιᾶς ἱστορικῆς πάλης ὀλίγων ἀνθρώπων, ἀγωνιζομένων διὰ τὴν ἐλευθερίαν των κατὰ ἀσυγκρίτως ὑπερτεροῦντος ἐχθροῦ, οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς σέβονται καὶ διαφυλάσσουν. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐξηκολούθησε ἐπὶ ἕνα τρίμηνον, χωρὶς νὰ σημειωθῇ οὐδεμία πρόοδος εἰς τὰ σχέδια τῶν

(1).— Χρ. Περραιβοῦ. Ἅπαντα ἔκδ. 1956 σελ. 199. — Π.Κ. Τὰ Ἡρωϊκὰ θύματα τῶν Σουλιωτῶν κλπ., σελὶς 189. Π.Α. Σαλαπάντας, Τὸ Σοῦλι, ἔκδ. 1860.

(2)'— Α. Κυτσονίκα, Γεν. Ἱστορ. τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τόμ. Α. σελὶς 8.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Τούρκων. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἐδόθη καιρὸς εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ ἐνισχύσωσι τὰς ὀχυρώσεις των. Προσέτι δὲ ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς πολιορκίας εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ κατασκευάσωσι καὶ ὑδρόμυλον διὰ τὴν ἄλεσιν τῶν σιτηρῶν των, βορείως καὶ εἰς ἀπόστασιν 400—500 μέτρων ἀπὸ τῆς Μονῆς, εἰς τὴν πλαγιὰν τῆς πρὸς αὐτὴν πλευρᾶς τῆς ἀνοικτῆς χαράδρας Νεγκόζη. Ὁ ὑδρόμυλος αὐτὸς ἐλειτούργει ἐν συνεχείᾳ, κινούμενος ὑπὸ τοῦ ὕδατος τῆς ἰδίας χαράδρας· λείψανα δὲ τῆς τοιχοποιΐας τοῦ κτιρίου του ἐσώζοντο μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὡς ἐνθυμοῦνται ζῶντες σήμερον γέροντες κάτοικοι τῆς Βρεστενίτσης, τὰ ὁποῖα ἀπὸ κάποιαν μεγάλην πλήμμυραν, πρὸ ἀρκετῶν ἐτῶν τῆς χαράδρας, παρεσύρθησαν· ἡ θέσις δέ αὐτή, ὅπου ὁ ὑδρόμυλος, διατηρεῖ καὶ σήμερον τὴν ὀνομασίαν: «στοῦ Σουλιώτη».

Μὲ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου αἱ τροφαὶ τῶν πολιορκημένων ἤρχισαν νὰ ἐξαντλῶνται καὶ αἱ ζωοτροφαὶ νὰ ἐκλείπουν. Ἐπεβλήθη κατ' ἀνάγκην καὶ περιορισμὸς εἰς τὰς διανομὰς τῶν τροφίμων. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη παρετείνετο, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποστέλωσι μικρὰς ὁμάδας ἀνδρῶν, διὰ νὰ προμηθεύωνται ἀπὸ συνοικιακὰς ἀγροικίας τῶν πρὸς τὸ Νεγκόζη χωρίων τρόφιμα καὶ ἄλλα εἴδη ἀναγκαῖα διὰ τὸν πόλεμον καὶ νὰ τὰ μεταφέρουν ἔπειτα κατὰ τὴν νύκτα μὲ μυρίους φόβους καὶ διὰ μέσου ἐπικινδύνων χιονισμένων ἀτραπῶν, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μονῆς πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀποθεμάτων των. Προσέτι δὲ ἄλλαι ὁμάδες διήρχοντο, χωρὶς νὰ γίνωνται ἀντιληπταὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, εἰς σημεῖα τινὰ τὸν ποταμὸν Ἀχελῶον καὶ ἐπρομηθεύοντο τρόφιμα ἀπὸ τὰ ἔναντι τοῦ Σέλτσου χωρία τῶν Ἀγράφων, Λιάσκοβο κλπ. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἀποστολὰς τῶν Σουλιωτῶν ὡς ὁδηγοὶ ἐχρησίμευον ἄνδρες ἐντόπιοι ἐκ τῆς περιοχῆς, γνωρίζοντες τὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ οἱ ὁποῖοι ἀπ' ἀρχῆς εἶχον καταφύγει εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Σουλιωτῶν καὶ τοὺς ἐβοήθουν εἰς τὴν ἄμυνάν των. Μεταξὺ ἐκείνων, ποὺ ἐβοήθησαν σημαντικῶς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τῶν Σουλιωτῶν, ἦτο καὶ ὁ μικρὸς ἁρματωλὸς τῆς ὀρεινῆς Θεσσαλίας Ἀθηνάσιος Τσανάκας. Ὅπως δὲ ἀναφέρει ὁ Κουτσονίκας, οἱ Σουλιῶται κατὰ συχνὰ διαστήματα ἐνήργουν τολμηρὰς νυκτερινὰς ἐξορμήσεις κατὰ φυλακίων τῶν προφυλακῶν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀφοῦ ἔσφαζον τοὺς φρουροὺς των ἥρπαζον ὅσας τροφὰς καὶ ἐφόδια εὕρισκον (1).

Πάντως, οὔτε αἱ στερήσεις καὶ αἱ κακουχίαι, οὔτε πανικὸς ἐκ τῆς μεγάλης ὑπεροχῆς τοῦ ἐχθροῦ τοὺς κατέλαβε. Μὲ ἀξιοθαύμαστον καρτερικότητα καὶ ἀδάμαστον θάρρος ἀντιμετώπισαν ὅλας τὰς καταδρομὰς τῆς κακῆς των τύχης, ἀφ' ὅτου ἀπέκρουσαν τὴν πρώτην τοῦ ἐχθροῦ ἐπίθεσιν, ἔπειτα τὸν συνεχῆ τῶν ἀκροβολισμῶν πόλεμον καὶ τὰς στερήσεις ἐκ τῆς πολιορκίας μέχρι τῶν μέσων Ἀπριλίου 1804.

---

(1).— Λ. Κουτσονίκας Γεν. Ἱστορ. Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Τόμ. Α. σελ. 88.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ Κίτσος Μπότσαρης ἐπετέλεσε θαύματα ἀνδρείας καὶ στρατηγικῆς ἱκανότητος (1).

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, βλέπων ὅτι ἡ κατάστασις παρετείνετο χωρὶς ἀποτέλεσμα καὶ ἀνησυχῶν διὰ τοῦτο, ἔθεσε εἰς ἐφαρμογὴν τὴν πανουργίαν του. Προσεκάλεσε κατὰ μίαν ἐκδοχὴν εἰς Ἰωάννινα τοὺς προκρίτους τοῦ χωρίου Γοτίστης, χωριανοὺς τοῦ Παλάσκα καὶ τοὺς ἠρώτησε, ἐὰν κανεὶς καὶ ποῖος ἀπὸ τὸ χωριό των, ἔχει συγγενῆ τινα εἰς τὸν Σέλτσον μὲ τὸν Παλάσκαν. Οὗτοι τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὑπάρχει κάποιος ἀπὸ τὸ χωριὸ των τοῦ ὁποίου ὁ ἀδελφὸς εἶναι μαζὺ του ἐκεῖ. Τότε διέταξε αὐτοὺς νὰ τὸν φέρουν ἐνώπιόν του καὶ μόλις μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔντρομος παρουσιάσθη ὁ ἀτυχὴς Γοτιστιώτης, ὁ Ἀλῆς ἀπερίφραστα τοῦ εἶπε: Γνωρίζω ὅτι ἔχεις ἀδελφὸν μαζὺ μὲ τὸν Παλάσκαν εἰς τὸν Σέλτσον. Θὰ μεταβῆς ἐκεῖ καὶ ἀνταμώσης τὸν ἀδελφόν σου καὶ μαζὺ του θὰ ἰδῆτε ἀπὸ ποίαν θέσιν, φυλασσομένην ὀλιγώτερον ἢ οὐδόλως ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν, δύναται νὰ προχωρήσῃ ὁ στρατὸς μου πρὸς τὴν Μονήν. Ἔπειτα θὰ διαφύγητε εἰς τὴν Βρεστενίτσαν διὰ νὰ πληροφορήσητε τοὺς ἐκεῖ στρατηγούς μου περὶ αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους ἐγὼ θὰ εἰδοποιήσω ἀπὸ τώρα νὰ σᾶς ἀναμένουν. Ἐὰν δὲν δεχθῆς νὰ ἐκτελέσῃς τὴν διαταγήν μου τόσον σύ ὅσον καὶ ἡ οἰκογένειά σου εἶσθε χαμένοι. Ὁ χωρικὸς περίτρομος διὰ τὴν τύχην του ἐδέχθη καὶ ὁ Ἀλῆς ἐξηκολούθησε: «Διὰ νὰ σὲ πιστεύσουν ὅμως θὰ στείλω τώρα τὴν οἰκογένειάν σου εἰς τὸ Τεπελένι μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι περιέπεσες εἰς τὴν ὀργὴν μου καὶ σὺ μόνος κατώρθωσες νὰ διαφύγῃς ἀπὸ τὴν σύλληψίν μου καὶ νὰ φθάσῃς ἕως ἐκεῖ». Ὁ δυστυχὴς Γοτιστιώτης ἠναγκάσθη νὰ ὑπακούσῃ καὶ ἀνεχώρησε διὰ Σέλτσον, μέσω χαραδρῶν καὶ κρημνῶν. Φθάσας ἐκεῖ κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ πολιορκημένον στρατόπεδον καὶ ἐν μέσῳ δακρύων ἐξιστόρησε εἰς τοὺς Σουλιώτας τὴν δυσμένειαν τοῦ Ἀλῆ καὶ ἐθρήνει διὰ τὴν τύχην τῆς ἀπαχθείσης εἰς Τεπελένι οἰκογενείας του. Οἱ Σουλιῶται χωρὶς νὰ ὑποψιασθοῦν τὸν ἐκράτησαν μαζύ των καὶ τὸν προσεκόλλησαν εἰς τὸ φυλάκιον ποὺ ἐκράτει μετ' ἄλλων ὁ Παλάσκας καὶ ἦτο ἐκεῖ καὶ ὁ ἀδελφὸς του. Ὅταν ὅμως εἰς κάποιαν στιγμὴν ἔμειναν μόνοι μὲ τὸν ἀδελφόν του, ἐξημυστηρεύθη εἰς αὐτὸν πῶς τὸν ἐξηνάγκασεν ὁ Ἀλῆς νὰ γίνῃ ὄργανόν του καὶ νὰ ψευσθῇ, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰ δεινὰ καὶ τὸν ἀφανισμὸν τῆς οἰκογενείας του καὶ ἔφθασεν ἕως ἐκεῖ μὲ τὸν σκοπὸν αὐτόν. Ὁ ἀδελφός του, τὸν ἐλυπήθη καὶ τοῦ ὑπεσχέθη ὅτι εἰς δεδομένην εὐκαιρίαν θὰ τὸν ἐβοήθει νὰ δραπετεύσῃ, διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον ποὺ συνέλαβε καὶ ἠθέλησε ὁ Ἀλῆς καὶ σώσῃ οὕτω τὴν οἰκογένειάν του. Ὁ Παλάσκας, ἀφοῦ ἀνεκοίνωσε εἰς τοὺς Σουλιώτας, ἐπιστρέψας ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ καὶ

---

(1) — Σωτ. Ἀλιμπέρτη Ἡρωΐδες τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως σελ. 126 καὶ ἑπόμεναι.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τὰς προθέσεις του, ὅπως διὰ τὴν ἡσυχίαν του ἐξοντώση αὐτούς, καὶ ὅτι ἐζήτησε ἀπὸ αὐτὸν νέαν προδοτικὴν συνεργασίαν ἀπὸ τὸν Σέλτσον, ἔγινε ὁ πλέον ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Ἀλῆ καὶ φίλος τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης, τῶν Σουλιωτῶν. Διὰ αὐτὸ τοῦ εἶχαν ἀναθέσει νὰ φυλάσση καὶ διατηρῆ ὀχυρὰν θέσιν μὲ ὁμάδα ὀλίγων ἀνδρῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ δύο ἐκ Γοτίστης ἀδελφοὶ καὶ συγχωριανοί του. Ὅταν κατὰ μίαν νύκτα ἦλθεν ἡ σειρὰ νὰ φυλάξουν φρουρὰν εἰς τὸ ὀχυρὸν οἱ δύο ἀδελφοὶ εὗρεν εὐκαιρίαν ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Ἀλῆ νὰ δραπετεύση καὶ μεταβῆ εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, νὰ ἐκθέση εἰς τοὺς ἀρχηγούς του τὴν θέσιν τοῦ ὀχυροῦ ποὺ ἐπρόδιδε, τὴν δύναμιν τῆς ἀμύνης του καὶ τὴν πορείαν τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν διὰ νὰ τὸ προσβάλουν ἐπιτυχῶς (1). Τὴν ἄποψιν αὐτὴν παραδέχονταί τινες τῶν Ἱστορικῶν, πιστεύοντες ὅτι τὴν προδοσίαν τοῦ φυλακίου τὴν ἔκαμε πράγματι ὁ ἐκ Γοτίστης συγχωριανὸς τοῦ Παλάσκα, ὡς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν. Ἄλλοι ὅμως ὑποστηρίζουν ὅτι τὴν προδοσίαν τοῦ εὐπαθοῦς φυλακίου ἔκαμε ὁ Γεώργιος Κύργιος, ἀνεψιὸς τοῦ Ζήκου Μίχου ἐκ Λάκκας Λελόβων, εὑρισκομένου πάντοτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ, εἰς δὲ τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν κατὰ τῶν Σουλιωτῶν τοῦ Σέλτσου καὶ ὡς ὁπλαρχηγὸς συνέπραττε μετὰ τῶν στρατευμάτων του. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Λαμπρίδης, ὁ Ζῆκος Μίχας, θέλων νὰ ἐξυπηρετήση τὸν αὐθέντη του Ἀλῆ, περιελθόντα εἰς δυσχερῆ θέσιν ἐκ τῆς στασιμότητος τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὸν Σέλτσον, ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτὸν τὸν ἀνεψιὸν του Γεώργιον Κύργιον, πρόθυμον νὰ ἐκτελέση τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ σχέδιά του. Ὁ Ἀλῆς, ἀφοῦ μὲ τὴν ἀνωτέρω μεσολάβησιν τοῦ Μίχου ἐγνώρισε τὸν Κύργιον, ἐζήτησε ἀπὸ αὐτὸν νὰ τὸν βοηθήση νὰ ἀπαλλαγοῦν τὰ λιμνάζοντα εἰς Βρεστενίτσα στρατεύματά του, εἰς ἀντάλλαγμα δὲ τῆς ἐκδουλεύσεως αὐτῆς ὑπεσχέθη νὰ τὸν διορίση ἔπειτα ὁπλαρχηγὸν τῆς Λάκκας (2). Ὁ Γ. Κύργιος, ἔχων καὶ τὴν ἐγγύησιν τοῦ θείου του Ζήκου Μίχου, ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλῆ καὶ ἀνεχώρησε διὰ Σέλτσον, ὅπου κατώρθωσε νὰ εἰσχωρήση εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Σουλιωτῶν καὶ νὰ παρουσιασθῆ κλαίων εἰς τοὺς ἀρχηγούς των, τοὺς ὁποίους ἐβεβαίωνε ὅτι ὑπέπεσε εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ἀλῆ καὶ κατεδιώκετο ὑπ' αὐτοῦ, τοὺς παρεκάλει δὲ νὰ τὸν δεχθοῦν ὡς φίλον καὶ συμπολεμιστὴν των κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Κίτσος Μπότσαρης, εὐκολόπιστος ὅπως ἦτο (ὁ Λαμπρίδης γράφει ὅτι εἶχε καὶ κάποιαν συγγένειαν ἦσαν σύγγαμβροι μὲ τὸν Κύργιον) παρεσύρθη ἀπὸ τὰ λόγια του, τὸν ἐδέχθη καὶ τὸν ἐνέταξεν εἰς τὴν ὑπὸ τὸν Παλάσκαν ὁμάδαν ἀνδρῶν, φυλάττουσαν τὸ εὐπαθὲς τρίτον κατὰ σειρὰν φυλάκιον τῆς κορυφογραμμῆς τοῦ Προφήτου Ἠλίου. Καὶ κατὰ τὴν ἐκδοχὴν αὐτὴν εἶναι ὁ Κύργιος, ὅστις μίαν νύκτα ποὺ

---

(1).— Λ. Κουτσονίκα Γεν. Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν. τόμ. Α' σελὶς 83.
(2).— Ἰωάνν. Λαμπρίδης. Ἀλῆ Πασᾶς σελὶς 57 καὶ 58.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ἦτο φρουρὸς ἐδραπέτευσε ἀπὸ τὸ φυλάκιον αὐτὸ πρὸς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ ὡδήγησεν ἔπειτα τοὺς Τούρκους εἰς τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον του.

Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφαρσάλων Ἰεζεκιήλ, περιγράφων τὰ τῆς Μονῆς Σέλτσου ἀπὸ τὴν ἐκεῖ μετάβασίν του κατὰ τὸ 1930 προσθέτει καὶ τρίτην ἐκδοχὴν περὶ τοῦ προσώπου τοῦ προδότου. «Εἰς τὴν Βρεστενίτσα ὅμως ἐπιχωριάζει ἡ παράδοσις ὅτι εἷς τῶν ἀρχηγῶν τῶν Σουλιωτῶν προσέβαλε τὴν γυναῖκα ἑνὸς ὁπλίτου Σουλιώτου, οὗτος δέ, ἐκδικούμενος ἐνῶ ἦτο φρουρὸς εἰς τὸν ἄνωθεν αὐχένα τῆς ὀροσειρᾶς τῆς λεγομένης Φράξος, ἠὐτομόλησεν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ὡδήγησε διὰ νυκτὸς εἰς Σέλτσον» (1). Ἡ πιθανωτέρα ἐκδοχὴ εἶναι ὅτι ὁ Γεώργιος Κύργιος ἀποκλειστικὸς ἄνθρωπος τοῦ Ζήκου Μίχου, τακτικοῦ καὶ μονίμου ὁπλαρχηγοῦ τοῦ Ἀλῆ, εἶναι ἐκεῖνος ὅστις ἐπρόδωσε τὴν θέσιν, τὸ εὐπαθὲς σημεῖον καὶ τὸν τρόπον προσβολῆς τοῦ ὀχυροῦ τοῦ Παλάσκα. Τὸ ἀναφερόμενον παρὰ τινων ὅτι οὗτος, ὁ προδότης, ἤνοιξε τὴν πόρτα τῆς Μονῆς καὶ εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὅτι μόνη ἡ ἐνέργεια αὐτὴ ἀπετέλει τὴν προδοσίαν, μὲ ὅλας τὰς τρομακτικὰς συνεπείας καὶ ἀποτελέσματα διὰ τοὺς Σουλιώτας, οὔτε λογικὸν εἶναι οὔτε ἀκριβές. Καθ' ἃ γνωρίζομεν τὸ κτίριον τῆς Μονῆς εἶναι πολὺ μικρὸν εἰς χωρητικότητα μὲ ἐλάχιστα κελλία καὶ αὐτὰ σήμερον ἐρειπωμένα πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος αὐτῆς. Ἐπὶ πλέον οὐδέποτε ἀπὸ τῆς κτήσεώς της εἶχε λίθινον περιτείχισμα. Δὲν ἦτο κατ' ἀκολουθίαν δυνατὸν οἱ μαχηταὶ Σουλιῶται νὰ εὑρίσκωνται, κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰσβολῆς, ἐντὸς τοῦ κτιρίου τῆς Μονῆς ἢ καὶ τῶν κελλίων της μαζὶ μὲ γέροντας καὶ ἀσθενεῖς εἰς ἐλάχιστον χῶρον, ἀναμένοντες μοιραίως τὸν θάνατόν των. Καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ Ἰεζεκιήλ. «Λέγουν ὅτι κάποιος Κύργιος ἐκ Μπάλλας ἤνοιξε τὴν θύραν τῆς Μονῆς καὶ εἰσῆλθον οἱ Τοῦρκοι. Τοῦτο δὲν φαίνεται ἀληθὲς, διότι ἡ Μονὴ δὲν ἀποτελεῖ φρουριακὸν συγκρότημα ὥστε διὰ τῆς θύρας νὰ καταληφθῇ, τουναντίον ἐπολιορκεῖτο εἰς ἀκτῖνα ὥρας πέριξ τῆς Μονῆς περὶ τὰς ὀροσειρὰς τοῦ Φράξου» (2).

Ἑπομένως ἡ προδοσία δὲν συνίστατο εἰς τὸ ἄνοιγμα μιᾶς θύρας τῆς Μονῆς ὡς ἀποτελεσματικῆς, αὐτῆς καὶ μόνης, ἐνεργείας διὰ τὴν κυρίευσιν τοῦ Σέλτσου, ἀλλὰ εἰς τὴν κατάδοσιν εὐπαθοῦς ὀχυρώματος ποὺ ἐφύλασσον ὁ Λ. Παλάσκας καὶ Λάμπρος Γούσης.

Ἐπὶ πλέον, ὁ Ἀλῆς, μένεα πνέων καὶ κατὰ τῶν στρατηγῶν του ὑπευθύνων διὰ τὴν παράτασιν τῆς πολιορκίας, διὰ ἐπιστολῆς του πρὸς αὐτοὺς τῆς 15ης Ἀπριλίου 1804, ἤλεγξε δριμύτατα καὶ μετὰ πικρίας τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν ἀναξιότητα αὐτῶν καὶ τὴν ἀνανδρίαν τῶν χιλιάδων στρατιωτῶν των, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τετράμηνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τῶν συγγενῶν καὶ ὁμοθρήσκων των, θυμάτων τῶν πολιορκουμένων Σου-

(1) καὶ (2).— Περιοδικὸν Θεολογία τόμος 8ος 1930 σελὶς 45.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

λιωτῶν. Ταυτοχρόνως ἔθεσε προθεσμίαν δέκα ἡμερῶν διὰ τὴν τελείαν καταστροφὴν τῶν ἐχθρῶν του, μετὰ τὴν πάροδον τῶν ὁποίων θὰ ἀπέστελεν ὡς ἔγραφεν, ἄλλο σῶμα στρατοῦ μὲ ἄλλους ἀξίους καὶ δραστηρίους ἀρχηγοὺς ἱκανοὺς νὰ τιμήσωσι τὸ Τουρκικὸν ὄνομα τὸ ὁποῖον αὐτοὶ ἐπὶ τόσον χρόνον κατερράκωσαν (1). Οἱ Τοῦρκοι στρατηγοὶ μὲ τὴν λῆψιν τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἐθορυβήθησαν καὶ ἀνησύχησαν καὶ δι' αὐτὴν τὴν τύχην των. Ἀμέσως τὴν 20ην Ἀπριλίου συνεκάλεσαν συμβούλιον τῶν Διοικητῶν τῶν τμημάτων, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐξητάσθη ἡ κατάστασις καὶ ἐτέθη ὑπ' ὄψιν ὅλων τὸ κείμενον τῆς προσβλητικῆς δι' αὐτοὺς ἐπιστολῆς. Μετὰ ἐπακολουθήσασαν συζήτησιν ἀπεφασίσθη ὅτι προτιμωτέρα πλέον δι' αὐτοὺς λύσις ἦτο νὰ ριψοκινδυνεύσωσι νέαν ἐπίθεσιν μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις χωρὶς ὑποχώρησιν, παρὰ νὰ στερηθοῦν τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀλῆ. Ἔτσι θὰ ἀπέφευγον καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν των εἰς τὰ ὄμματα τοῦ Λαοῦ καὶ τὴν τύχην, πού ἄγνωστον ποία, τοὺς ἀνέμενε. Εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τοῦ Συμβουλίου οἱ ἀρχηγοὶ τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὴν σύσκεψιν τμημάτων διέταξαν τὴν ἐπομένην πρωΐαν 21ης Ἀπριλίου, καὶ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ἡλίου γενικὸν ἐγερτήριον εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Βρεστενίτης καὶ ταυτοχρόνως συγκέντρωσιν κατὰ τμήματα ὅλου τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ. Τότε εἰς ἐπήκοον ὅλων τῶν στρατιωτῶν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν διαφόρων τμημάτων ἐξήγησαν τὴν πικρίαν τοῦ Ἀλῆ καὶ τὴν ἀγανάκτησίν του ἐκ τῆς ἐπὶ τόσον χρόνον παρατάσεως τοῦ πολέμου, τὰς συνεπείας ἐκ τῆς εὐθύνης τὴν ὁποίαν ὅλοι των ἔφερον ἔναντι αὐτοῦ, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἐντροπήν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐδοκίμαζον, ὅταν, ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ Ἰωάννινα, θὰ ἀντιμετώπιζον τὰς ἐπικρίσεις καὶ τὴν περιφρόνησιν τοῦ Λαοῦ των.

(1).— Χρ. Περραιβοῦ. Ἅπαντα ἔκδ. 1956 σελὶς 199.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

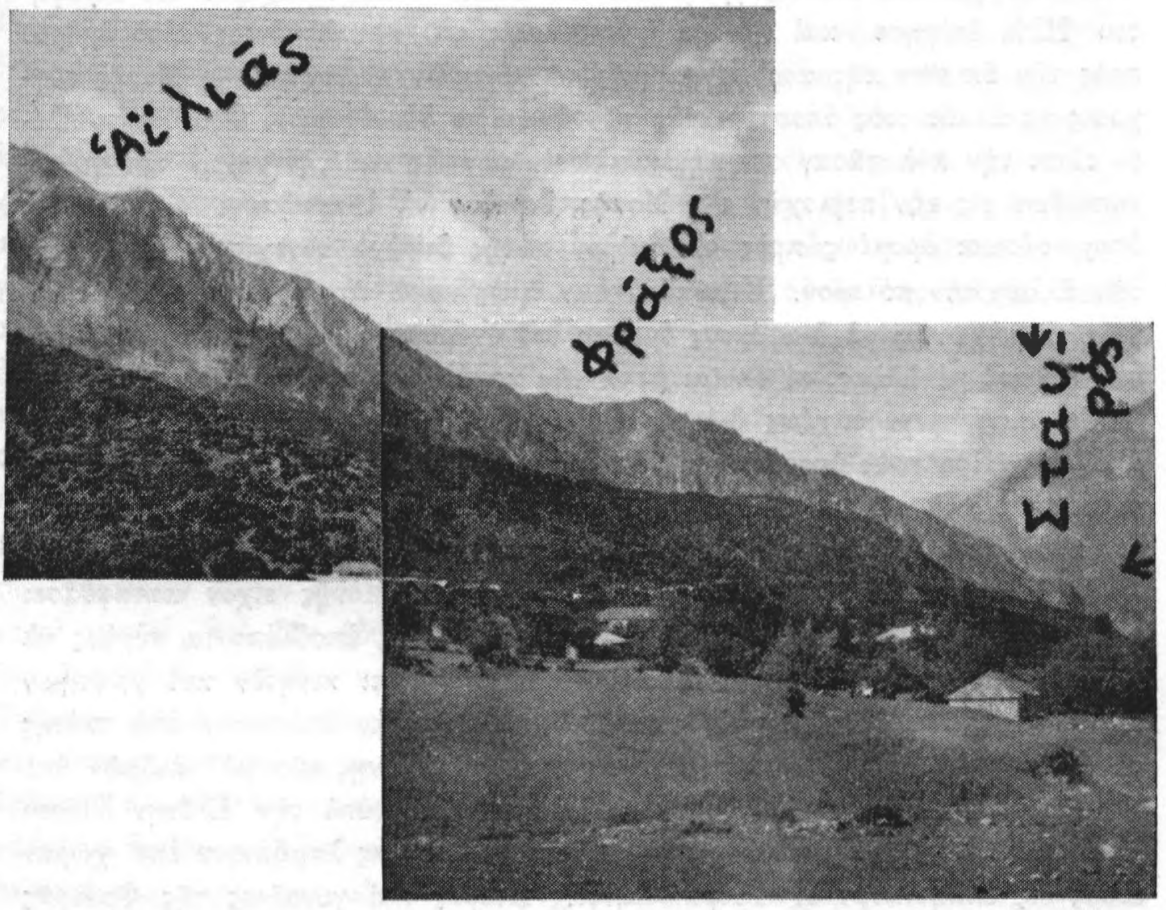
Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΙΘΕΣΙΣ —ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΑΛΗ — ΧΑΛΑΣΜΟΣ

Ἀφοῦ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοπέδου ἐξῆψαν τὰ πνεύματα τῶν ἀγρίων στιφῶν των, ἐζήτησαν ἀκολούθως καὶ νὰ ὁρκισθῶσι. Ἦτο ἀκόμη λυκαυγές, ὅταν ὅλοι, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται στραφέντες πρὸς τὴν ἀνατολὴν καὶ γονατίσαντες, ὡρκίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Προφήτου Μωάμεθ νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ κανεὶς ζῶν ἀπὸ τὴν μάχην πρὶν συντριβοῦν οἱ Σουλιῶται. Καὶ ἀμέσως διετάχθη ἐπίθεσις σώματος Τουρκαλβανῶν ἐκ τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἰδίου Τζογαδούρη κατὰ τοῦ εὑρισκομένου εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς κορυφογραμμῆς καὶ προδομένου ὀχυροῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία. Τὰ τρωτὰ καὶ εὐπαθῆ σημεῖα τοῦ ὀχυροῦ αὐτοῦ ἐγνώριζε ὁ Τοῦρκος Στρατηγὸς ἀπὸ τὴν κατάδοσιν ποὺ εἶχε γίνει ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἀπὸ τὸν προδότην φύλακα τοῦ ὀχυροῦ. Εὑρίσκετο εἰς ἀπότομον αὐχένα καὶ εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς κορυφογραμμῆς τῶν ὀχυρῶν καὶ τὸ ἐπροστάτευον 36 μόνον ἄνδρες Σουλιῶται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν Λ. Παλάσκα καὶ Λάμπρου Γούση (1). Ὑπὸ τὴν ὁδήγησιν τοῦ προδότου διὰ μέσω ἀποκρήμνων ἀτραπῶν πρὸς τὸ φυλάκιον αὐτὸ ἐπροχώρησε τὴν πρωΐαν ἐκείνην ὁ Στρατὸς τοῦ Τζογαδούρη καὶ κατὰ τοῦ φυλακίου αὐτοῦ ἐξεπελύθη τὴν φορὰν αὐτὴν ἐπίθεσις. Οἱ Τοῦρκοι μὲ τὴν ἀνωτέρω δύναμιν, μόλις ἐπλησίασαν εἰς τὴν πρώτην φάσιν τῆς ἐπιθέσεως, ἐπέπεσον ἀκατάσχετοι καὶ μὲ λύσσαν κατὰ τοῦ φυλακίου. Ἡ ἀπόκρουσις ὅμως τῶν ὀλίγων Σουλιωτῶν ὑπῆρξεν γενναία καὶ σθεναρὰ καὶ κατώρθωσαν οἱ ὑποστηρικταὶ τοῦ φρουρίου νὰ κρατήσουν τὸ ὀχυρόν των ἐπὶ ἑξάωρον χωρὶς νὰ δυνηθοῦν νὰ τὸ πλησιάσουν οἱ ἐπιτιθέμενοι. Τοῦτο ὀφείλεται καὶ εἰς τὸ παράτολμον θάρρος τῆς δρακὸς ἐκείνης τῶν Σουλιωτῶν, κυρίως ὅμως εἰς τὸ ὅτι ἡ πλευρὰ τῆς κορυφογραμμῆς πρὸς τὸ μέρος τῶν ἐπιτεθέντων Τούρκων ἦτο ἄκρως ἀνώμαλος καὶ δυσχερεστάτη ἡ ἀνάβασις ὁλοκλήρου τμήματος στρατιωτῶν ταυτοχρόνως, ἔστω καὶ μικροῦ καὶ προσέγγισις αὐτῶν μέχρι τοῦ αὐχένος, ὅπου τὸ ὀχυρὸν καὶ ἡ φρουρά του. Κατὰ τοῦτο ἡ θέσις της ὑπῆρξε πλεονεκτική, ἀλλὰ τοῦ-

(1).— Περιοδικὸν Παρνασσὸς τόμ. Α' 1887 σελ. 27 ἄρθρον Στρατηγοῦ Ἰωάν. Λάμπρου Γούση.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

το μέχρις ένὸς σημείου καθόσον ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸ κρατήσῃ ἐπ' ἄπειρον. Ἡ δύναμις ποὺ ἐπετέθη τὴν πρωΐαν μετὰ τὴν πολύωρον καὶ σθεναρὰν τῶν Σουλιωτῶν τοῦ ὀχυροῦ ἀπόκρουσιν, ταλαιπωρηθεῖσα καὶ κουρασθεῖσα εἰς μίαν ἐπίθεσιν ἐπὶ ἀνωμάλου καὶ κρημνώδους ἐδάφους, ἀπεσύρθη τῆς μάχης. Καὶ τότε, ἐν συνεχείᾳ, νέα δύναμις — θανάτου — ἐκ 1.200 Ἀλβανῶν, ἀναμένουσα εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐν ἐφεδρείᾳ, ἐρρίφθη μὲ ἀκάθεκτον ὁρμὴν καὶ κατὰ μάζας, ἀπ' ὅσα σημεῖα ἐπέτρεπεν τὸ ἔδαφος κατὰ τοῦ προμαχῶνος τοῦ ὀχυροῦ

Φωτογραφία ἀπὸ τὸ χωρίον Βρεστενίτσα, τῆς κορυφογραμμῆς Φράξου ὅπου τὰ τρία ὀχυρώματα.

τούτου (1). Καὶ ὅταν ὁ ἐχθρὸς μὲ πολλὰς θυσίας κατώρθωσε νὰ φθάσῃ τὸ φυλάκιον Προφήτης Ἠλίας, οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἀκατάβλητοι ἐξηκολούθησαν νὰ ἀγωνίζωνται διὰ μαχαιρῶν καὶ ξιφῶν μαχόμενοι σῶμα πρὸς σῶμα μὲ τοὺς φθάσαντας ἐκεῖ Τουρκαλβανούς, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θέσεώς των. Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας ἡ ἄνισος πάλη εἶχε λήξει. Καὶ ἐκεῖ, ὅπου ἐπὶ

(1) Π. Κ., Τὰ Ἡρωϊκὰ Θύματα τῶν Σουλιωτῶν κλπ., σελὶς 196.

ΑΡΧΕΙΟ ΑΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τετράμηνον ὠρθοῦτο τῶν ὀλίγων γιγάντων τὸ ἀδιαπέραστον τεῖχος, ἐβασίλευσε ἡ σιγή. Ἐκ τῶν 36 ἐν ὅλῳ ἀνδρῶν, ὑποστηρικτῶν τοῦ φυλακίου Προφήτης Ἠλίας, ἔπεσαν ὅλοι, πλὴν τοῦ Παλάσκα καὶ τοῦ φέροντος δύο τραύματα Λάμπρου Γούση, ἀδελφοῦ τοῦ Πήλιου Γούση καὶ πατρὸς τοῦ μετέπειτα στρατηγοῦ Ἰωάννου Γούση, διασωθέντων τούτων, ἀφοῦ κατώρθωσαν ξιφήρεις νὰ διέλθωσι διὰ τῶν ἐχθρικῶν θέσεων (1). Μὲ τὴν ἐπίθεσιν τῆς ἐφεδρείας τῶν Ἀλβανῶν ἐξεδηλώθη ταυτοχρόνως ἐπίθεσις ἄλλων τμημάτων τοῦ ἐχθροῦ, ἀδρανούντων μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης καὶ κατὰ τῶν ὀχυρῶν Σιδερένιου καὶ Φράξου καὶ τότε νέαι ἡρωϊκαὶ σελίδες γράφονται καὶ ἐκεῖ. Ὅταν τὸ ὀχυρὸν τοῦ Προφήτου Ἠλία ἐσίγησε καὶ ἤρχισε ἡ προέλασις τοῦ καταλαβόντος αὐτὸ ἐχθροῦ πρὸς τὴν ὄπισθεν τῆς κορυφογραμμῆς τῶν ὀχυρῶν περιοχὴν τῆς Μονῆς σύγχυσις κατέλαβε τοὺς ὑποστηρικτὰς τῶν ἀνωτέρω δύο ὀχυρῶν. Φοβούμενοι πλέον οὗτοι τὴν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν κύκλωσίν των ὡς καὶ τὴν τύχην τῶν γυναικοπαίδων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μονῆς, ἔτρεξαν νὰ ἐκκενώσωσι αὐτὰ καὶ νὰ ὑποχωρήσωσι δρομέως πρὸς τὸν χῶρον αὐτῆς διὰ νὰ συνεχίσωσι ἐκεῖ μετὰ τῶν ἄλλων τὸν πόλεμον. Ἠναγκάσθησαν ὅμως κατὰ τὴν πορείαν αὐτὴν συνεχῶς νὰ μάχωνται μὲ διαφόρους ὁμάδας τοῦ ἐχθροῦ, αἱ ὁποῖαι τοὺς ἠκολούθησαν ὡς καὶ μὲ ἄλλας, αἱ ὁποῖαι μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ φυλακίου Προφήτου Ἠλία ἐκινήθησαν ταχέως διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν σύμπτυξίν των. Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς Ἡρωϊκοὺς ὑπερασπιστὰς ἔπεσαν κατὰ τὰς συμπλοκὰς αὐτάς, μὴ κατορθώσαντες νὰ φθάσουν μέχρι τῆς Μονῆς. Ἄλλοι δέ, ὅπως ὁ Κίτσος Μπότσαρης καὶ Νότης Μπότσαρης ἐπέτυχον νὰ φθάσουν καὶ συνεχίσουν ἐκεῖ τὴν μάχην.

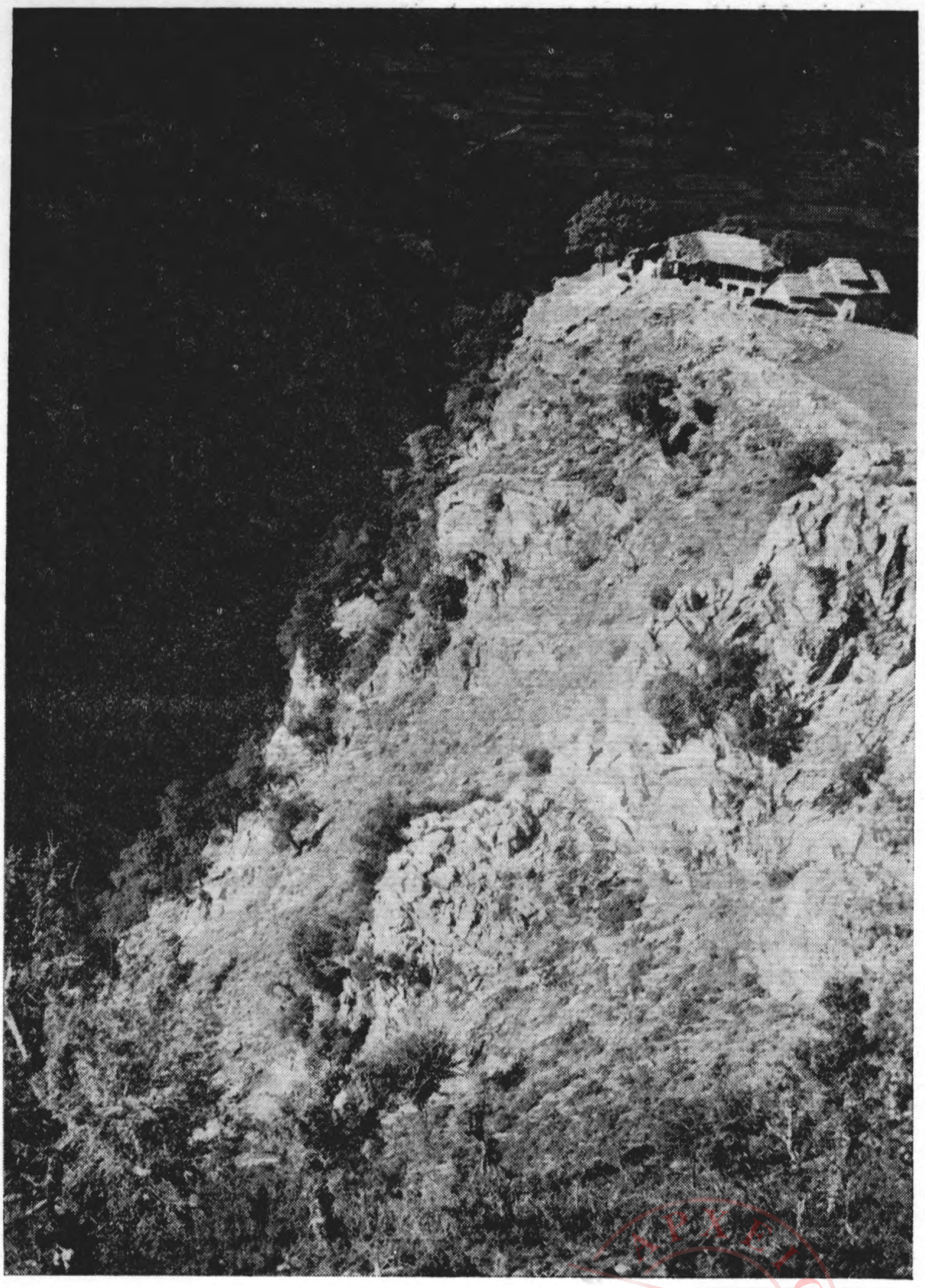
Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μονῆς εἶχον καταφθάσει προηγηθέντα ἐχθρικὰ τμήματα φανατικῶν Ἀλβανῶν, ἀποβλέποντα κυρίως νὰ αἰχμαλωτίσωσι τὰ γυναικόπαιδα καὶ διαρπάσωσι ὅ,τι κινητὸν καὶ χρήσιμον εὕρισκον εἰς τὴν ἐγκατάστασίν των. Ἀλλὰ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ ταύτης τὰ ἀνέμενεν ἡ φρουρὰ αὐτῆς, δευτέρα ἀμυντικὴ ζώνη, τῶν μὲν ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Γιαννάκην Κίτσου Μπότσαρην, τῶν δὲ γυναικῶν ὑπὸ τὴν Ἑλένην Κίτσου Μπότσαρη. Νέαι τραγικαὶ σκηναὶ ἡρωϊσμοῦ καὶ θυσίας λαμβάνουν ἐκεῖ χώραν εὐθὺς ὡς ἐπλησίασαν οἱ Τουρκαλβανοί. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῆς Φρουρᾶς αὐτῆς σύντομα ἤλθον εἰς ἀγῶνα σῶμα πρὸς σῶμα μὲ τὸν ὑπερτεροῦντα εἰς δύναμιν ἐχθρόν, μαχόμενοι ἀπεγνωσμένως καὶ μὲ πρωτοφανῆ μανίαν, χρησιμοποιοῦντες, μαχαίρας, λίθους καὶ ξύλα (2). Ἦτο ὅμως μεγάλη ἡ ἐχθρικὴ πίεσις καὶ ἠναγκάσθησαν οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς γραμμῆς αὐτῆς, συνεχῶς μαχόμενοι, νὰ ὀπισθοχωροῦν πρὸς τὸν μικρὸν ἔξω τῆς Μονῆς χῶρον ὅπου ἐντὸς ὀλίγου ἐξηπλώθη ἡ μάχη. Τότε καὶ αἱ ἄλλαι Σουλιώτισσαι, ποὺ εὑρίσκονται εἰς τὴν Μονήν, καὶ αἱ γραῖαι ἀκόμη, βλέπουσαι τοὺς ἄνδρας καὶ γυναίκας ἐκεῖ πλησίον νὰ πίπτουν ὑπὸ τὰ πλήγματα τοῦ καταφθάσαντος ἐχθροῦ καθὼς

(1) Π. Κ. Τὰ Ἡρωϊκὰ θύματα τῶν Σουλιωτῶν κλπ. σελ. 196
(2) Χ. Περραιβοῦ Ἱστορία τοῦ Σουλίου ἔκδ 1856 σελ.199.

καὶ τὴν ἀνδρείαν ποὺ ἐπεδείκνυον αἱ ἐπικεφαλῆς τῶν γυναικῶν Ἑλένη καὶ Χριστίνα Μπότσαρη, ἐπετίθεντο καὶ αὐταὶ μὲ ὅ,τι ὅπλον ἢ ἀντικείμενον εὕρισκον πρόχειρον. Μὲ τὴν ὁμάδα αὐτὴν τῆς Ἑλένης Μπότσαρη ἦσαν ἡ μητέρα της, ὁ ἀδελφὸς της Γεώργιος (1) καὶ ἡ 21έτις Ἑλένη Νότη Μπότσαρη. Κατὰ τὴν πρωτοφανῆ αὐτὴν διὰ τὴν Ἱστορίαν σύγκρουσιν, καθ' ἣν ὀλίγοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες μὲ τὴν αὐτὴν ἀποφασιστικότητα καὶ ἀνδρείαν ἐπολέμησαν σῶμα μὲ σῶμα καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ περιεργότερα μέσα ἀποκρούσεως τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀμύνης, εἰς ἕνα πόλεμον πρὸς τακτικὸν στρατόν, ἤτοι: ὅπλα, μάχαιραι, ξύλα καὶ λίθοι, ἦτο φυσικὸν οἱ Σουλιῶται νὰ καμφθοῦν. Πολλαὶ γυναῖκες ἀφοῦ ἐξήντλησαν ὅλα τὰ μέσα ἀμύνης, ἔτρεξαν εἰς τὴν Μονὴν καὶ τὰ Κελλία, ὅπου τῶν περισσοτέρων ἦσαν τὰ μικρὰ παιδιά των. Ἔξω εἰς τὸν ἐγγὺς χῶρον τῆς Μονῆς, ἡ σύγχυσις ἐκ τῶν πυροβολισμῶν ἐξηκολούθει καὶ αἱ φωναί, ἀλαλαγμοὶ καὶ θρῆνοι τῶν γυναικοπαίδων ἐπέτεινον τὴν ἀγωνίαν καὶ ἀμηχανίαν τῶν ζώντων ἀκόμη, ἀπὸ τὸν ἄνισον αὐτὸν ἀγῶνα. Οἱ Τοῦρκοι, ἐπιτιθέμενοι, προσεπάθουν παραλλήλως νὰ συλλάβωσι ζώσας τὰς γυναῖκας. Αἱ στιγμαὶ ἦσαν δραματικαί. Τότε μέσα εἰς τὸν σάλαγον αὐτὸν τῆς μάχης, ποὺ συνεχίζετο καὶ τὴν ἀπόγνωσιν, ἠκούσθη μία γυναικεία φωνή, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν ὡς ἐπιθανάτιος ἐπωδὸς καὶ ἄλλαι: «θάνατος καὶ ὄχι σκλαβιά» καὶ ἀμέσως ὡς ἀπὸ συνθήματος 200 περίπου γυναῖκες, σύρουσαι μαζύ καὶ τὰ παιδιά των, ἐξῆλθον τῆς Μονῆς καὶ τῶν Κελλίων καὶ ἤρχισαν, συνεχῶς πληττόμεναι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, νὰ κατηφορίζωσι μέσω τῶν βράχων πρὸς τὸν ποταμὸν Ἀχελῶον καὶ πρὸς τὴν θέσιν, ὅπου ἡ γέφυρα Κοράκου. Μεταξὺ τῶν γυναικῶν αὐτῶν ἦσαν κυρίως ἐκεῖναι, ποὺ εἶχον μικρὰ παιδιὰ καὶ ἀρκεταὶ γραῖαι, ποὺ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ βοηθήσουν τοὺς μαχομένους. Εἰς τὴν δυσχερῆ αὐτὴν κάθοδον πρὸς τὸν ποταμὸν πολλὰς ἀπὸ αὐτὰς ἐπρόλαβον οἱ Τοῦρκοι καὶ ἀνθισταμένας διὰ μαχαιρῶν τὰς κατέσφαξαν ἢ τὰς ἀπώθησαν νὰ κατακρημνισθοῦν εἰς τὸ κάτωθεν χάσκον βάραθρον. Ὅσαι δὲ ἐπρόλαβον καὶ ἔφθασαν πλησίον τοῦ ποταμοῦ εἶδον ὅτι λόγω τῶν πολλῶν ὑδάτων, ἦτο ἀδύνατον νὰ διέλθωσι δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην τῶν Ἀγράφων. Ὀλίγαι, περισσότερον θαρραλέαι, αἱ ὁποῖαι ἐπροχώρησαν καὶ ἐπεχείρησαν νὰ περάσωσι, παρεσύρθησαν ἀμέσως ἀπὸ τὰ ὁρμητικὰ ὕδατα. Τότε αἱ λοιπαὶ ἐστράφησαν πρὸς νότον καὶ ἀποτελέσασαι θλιβερὰν φάλαγγα, ἤρχισαν μίαν δυσχερῆ καὶ τραχεῖαν κατὰ μῆκος τῆς βραχώδους δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀποκρήμνων πλευρῶν τοῦ Νεγκόζη, ὅπου οὐδ' ἴχνος διαβάσεως ὑπῆρχεν, διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὴν κατὰ τρία ἕως τέσσερα χιλιόμετρα, ἐκ τοῦ κάτωθεν τῆς Μονῆς σημείου τοῦ ποταμοῦ, ἀπέχουσαν γέφυραν Κοράκου. Μετὰ μακράν, δύο ἕως τριῶν ὡρῶν, ἀγχώδη πορείαν, ἡ φάλαγξ τῶν μελλοθανάτων Ἡρωΐδων ἔφθασε τέλος εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γεφύρας. Εἶχον ἀπομείνει 160 γυναικόπαιδα, αὐτὰ τὰ

(1) — Δ. Οἰκονόμου τὸ Σοῦλι, σελὶς 71.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ὁ κρημνὸς πρὸς τὸν Ἀχελῶον. Ἀπὸ αὐτὸν κατῆλθον αἱ Σουλιώτισσαι ἐν τῇ προσπαθείᾳ των νὰ σωθοῦν.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ὁποῖα κατώρθωσαν νὰ φθάσουν ἕως ἐκεῖ διὰ νὰ ἴδουν τὴν γέφυραν ἐκατέρωθεν κατειλημμένην ἀπὸ τὸν ἐχθρικὸν στρατόν. Ἠννόησαν ὅτι ἡ ἐλπὶς διὰ νὰ σωθοῦν, ἥτις τὰ ἐνεψύχωνε μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τόσων κινδύνων καὶ δυσχερειῶν, δὲν ὑπῆρχε πλέον δι' αὐτά. Ἦτο ἀδύνατον νὰ περάσουν αἱ Σουλιώτισσαι, διὰ τῆς γεφύρας εἰς τὰ Ἄγραφα. Ἡ φάλαγξ διὰ μίαν στιγμὴν ἐσταμάτησε καὶ παγερὰ ἀγωνία τὴν κατέλαβε. Ἐπλησίαζε τὸ βράδυ. Ὁ ἥλιος ἀπὸ τό, πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς γεφύρας, χωρίον Πετρωτόν, ἤρχισε ταχέως νὰ ἀνέρχεται πρὸς τὴν κορυφὴν τῶν ἔναντι βουνῶν τῶν Ἀγράφων, ἐπειγόμενος νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸν τόπον ὅπου θὰ ἐξετυλίσσετο τραγικὴ σκηνὴ ἐκ τοῦ δράματος τοῦ Σέλτσου.

Ὄρθια σκελετωμένα σώματα ἀπὸ τὰς στερήσεις, κακουχίας τοῦ πολέμου, πελιδνὰ πρόσωπα ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν, ἐστάθησαν βουβὰ εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, πρὸ τοῦ μεγάλου κατατρεγμοῦ τῆς μοίρας. Φωνὴ δὲν ἔβγαινε ἀπὸ τὸ στόμα, οὐδὲ δάκρυ ἀπὸ τὰ στεγνωμένα μάτια των. Αἱ Σουλιώτισσαι, ἐκύτταξε ἡ μία τὴν ἄλλην καὶ μὲ τὸ βλέμμα των συνεννοήθησαν καὶ συνεφώνησαν. Προτιμώτερος ὁ θάνατος παρὰ ἡ σκλαβιὰ καὶ ἀτίμωσις. Καὶ ἀμέσως, ἀφοῦ ἐνηγκαλίσθησαν τὰ παιδιά των ἐρρίφθησαν μαζύ των, ἐκ τῆς ἀποτόμου παρὰ τὴν γέφυραν ὄχθης εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐχάθησαν εἰς τὰ ἀφρισμένα κύματα. Ὅταν αἱ ἀνωτέρω γυναῖκες ἀπεμακρύνοντο, κατερχόμεναι πρὸς τὸν ποταμόν, ἡ Ἑλένη Μπότσαρη ἐξηκολούθει νὰ μάχεται εἰς τὸν παρὰ τὴν Μονὴν χῶρον. Εἰς μίαν στιγμὴν πίπτει πλησίον της ἀπὸ τὰ πολλὰ πλήγματα τῶν Ἀλβανῶν ὁ ἀδελφός της Γεώργιος, βλέπει δὲ μαζύ μὲ ἄλλους μαχητὰς ἐκ τῆς ὁμάδος τῶν ἀνδρῶν ὅτι ἔπεσε ἔξω ἀκριβῶς τῆς Μονῆς καὶ ὁ ἄλλος ἀδελφός της Γιαννάκης καὶ ἀντιλαμβάνεται τὸ τέλος τῆς ἀντιστάσεως. Ὁ θεῖος της Νίκαιζας, ἔμαθε ὅτι εἶχε φθάσει χαμηλὰ εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπολέμει παρὰ τὴν γέφυραν Κοράκου πρὸς τὴν ὁποίαν κατηυθύνετο νὰ τὴν περάση μαζὺ μὲ ἄλλους πολεμιστάς. Τότε καὶ αὐτὴ ἀποφασίζει, μὲ ὁμάδα ὀλίγων γυναικῶν ποὺ εἶχον ἀπομείνει, νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς σκηνῆς καὶ διὰ τῶν ἀποκρήμνων βράχων κατώρθωσε ταχέως νὰ φθάση, κάτω εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γεφύρας. Τὴν Ἑλένην ἀπομακρυνομένην καὶ τρέχουσαν πρὸς τὸν ποταμὸν ἀντελήφθησαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὁμὰς ἐξ αὐτῶν ἐτέθη εἰς καταδίωξίν της. Ἐκεῖ εἰς τὴν γέφυραν ἡ μάχη ἐμαίνετο μὲ τὸ τμῆμα τῶν Τούρκων ποὺ ἐπρόλαβε καὶ κατέλαβε τὴν γέφυραν καὶ τῶν Σουλιωτῶν ποὺ κατώρθωσαν νὰ φθάσουν ἐκεῖ μὲ σκοπὸν νὰ περάσουν εἰς τὰ Ἄγραφα. Χωρὶς νὰ διστάση ἡ Ἑλένη Μπότσαρη, μὲ τὸ μικρὸ της τμῆμα, εἰσῆλθεν ἀμέσως εἰς τὴν μάχην παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ θείου της. Εἰς μίαν ὅμως στιγμὴν ὁ Νίκαιζας φονεύεται καὶ τότε ἡ Ἑλένη ἀναλαμβάνει καὶ τὴν ἀρχηγίαν τῆς ὁμάδος τῶν ἀνδρῶν ἐκείνου καὶ συνεχίζει μὲ πεῖσμα τὴν μάχην. Νέα ἐποποιΐα ἀφαντάστου ἡρωϊσμοῦ ἐκτυλίσσεται τώρα παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ. Ἡ δεκαεννεαέτις ἡρωὶς Ἑλένη Μπότσαρη ἐπικεφαλῆς ὁμάδος γυναικῶν ἀλλὰ καὶ ἀν-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

δρῶν μάχεται ἀπεγνωσμένως καὶ φονεύει πολλοὺς τῶν Τούρκων. (Ὁ Ι. Λαμπρίδης εἰς τὰ Ἠπειρωτικά του Μελετήματα — Σουλιώτικα — προσδιορίζει τὸν ἀριθμὸν εἰς τρεῖς) Μετ' ὀλίγων περικυκλοῦνται καὶ τότε οἱ ἄνδρες της ἐδειλίασαν καὶ ἐδίστασαν νὰ συνεχίσουν τὴν μάχην ἀλλὰ ἡ Ἑλένη τοὺς ἐπεβλήθη νὰ ἐξακολουθήσουν μαχόμενοι καὶ τελικῶς πίπτουν ὅλοι μέχρις ἑνός. Ἡ Ἑλένη μείνασα μόνη καὶ φοβηθεῖσα ὅτι θὰ συλληφθῇ ζῶσα ἐπήδησε, προτιμήσασα τὸν θάνατον, μὲ τὸ ὅπλον της ἐκ τινος σημείου τῆς ὄχθης (1) εἰς τὸν ποταμόν, ὅπου καὶ ἐκεῖ μαχομένη μὲ τὰ ρεύματα τοῦ ποταμοῦ ἔφθασεν εἰς μίαν νησίδα ξηρᾶς αὐτοῦ. «Ὅπως ἀναφέρει ἡ συγγραφεὺς Σωτ. Ἀλιμπέρτη εἰς τὰς «Ἡρωΐδας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», τὴν εἶδεν ἐκ τῆς ξηρᾶς Τοῦρκος, πολὺ ὡραίαν, ὅπως καὶ ἦτο, καὶ τῆς εἶπε: «Δὲν λυπᾶσαι βοΐζ τὴν νιότη σου, μὴν πνιγῆς καὶ ἐγὼ σὲ γλυτώσω». Καὶ ἡ Ἑλένη τοῦ ἀπαντᾶ: «Ἔλα νὰ μὲ πιάσῃς». Τότε ὁ Τοῦρκος ἔτεινε πρὸς αὐτὴν ἐκ τῆς ὄχθης τὸ ὅπλον του διὰ νὰ πιασθῇ ἀπὸ αὐτὸ ἡ Ἑλένη καὶ τὴν τραβήξῃ. Ἀλλὰ αὐτὴ μόλις ἐπλησίασεν ἀντὶ νὰ πιασθῇ ἀπὸ τὸ ὅπλον, ἔπιασε τὸν Τοῦρκον, τὸν ἐτράβηξε πρὸς τὸ ποτάμι καὶ τὸν ἐβύθισε πνιγεῖσα μετ' αὐτοῦ. Πολλὰ τραγούδια τοῦ Λαοῦ ὕμνησαν τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὴν θυσίαν τῆς Ἑλένης Κίτσου Μπότσαρη (2).

---

(1).— Τὸ σημεῖον τῆς ὄχθης τοῦ Ἀχελῶο ἀπ' ὅπου ἐπήδησε ἡ Ἑλένη λέγεται καὶ σήμερον τὸ πήδημα τῆς καπετάνισσας.

(2).— Πανδώρα 1864 τόμ. Δ' σελὶς 484.

1

Ὅλες αἱ καπετάνισσες καὶ οἱ καπετανουποῦλες
ὅλες, τὴν Ἄρτα ἐπέρασαν, στὰ γιάννινα νὰ πᾶνε
ἡ Ἑλένη δὲν ἐπέρασε ἡ ἀρραβωνιασμένη
εἶχε ἀρραβῶνες δώδεκα καὶ δακτυλίδια πέντε
κι' ἄλλον λόγον δὲν ἔλεγε μέσα σ'τὸ μοιρολόγι
ἀνάθεμά σε Μπότσαρη, καὶ σὺ Κίτσο Τζαβέλλα
τ' ἅρματα τοῦ πατέρα μου καὶ τὸ σπαθὶ τοῦ Γιάννη.

2

Ὅλες αἱ καπετάνισσες, ἀπὸ τὸ Κακοσοῦλι
σκλαβώθηκαν αἱ ὀρφανὲς σκλαβώθηκαν αἱ μαῦρες
κ' ἡ Λένη δὲν σκλαβώθηκε ἡ ἀδελφὴ τοῦ Νότη
μόν' πῆρε δίπλα τὰ βουνὰ δίπλα τὰ κορφοβούνια
κ' ἑφτὰ Τοῦρκοι τὴν κυνηγᾶν ὅλοι Τσοχανταρέοι
Τοῦρκοι γιὰ μὴν παιδεύεσθε μὴ ἔρχεσθε σιμά μου
Τί ἐγὼ εἶμ' ἡ Λένη τοῦ Μπότσαρη ἡ ἀδελφὴ τοῦ Νότη
σέρνω φουσέκια στὴ ποδιὰ καὶ βόλια σ'ταῖς μπαλάσκαις
Κόρη γιὰ ρίξε τάρματα γλύτωσε τὴ ζωή σου
Τί λέτε μπρὲ παληότουρκοι καὶ σεῖς παληοαρβανίτες
σὰν ἄνδρας ἐξεσπάθωσε καὶ τρέχει πρὸς τοὺς Τούρκους.
Τοὺς τρεῖς τοὺς ἐπολέμησε τοὺς ἄλλους κυνηγάει.

ΑΡΧΕΙΟ ΑΡΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ἡ τραγικὴ Ἡρωΐς, ὅπως ἀναφέρει ἡ ἰδία συγγραφεὺς Σωτ. Ἀλιμπέρτη, ἦτο περικαλλὴς μὲ γαλανὰ μάτια καὶ καστανὴν κώμην, μετρίου ἀναστήματος, ὅπως καὶ ὁ Μάρκος. Ὁ Ἀλῆς ἀπεπειράθη κάποτε νὰ τὴν ἀπαγάγῃ διὰ τὸ χαρέμι του, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε. Ὁ Πουκεβίλ, ἀφοῦ ἤκουσε ἀπὸ στόματος τῶν ἰδίων Κίτσου καὶ Νότη Μπότσαρη τὴν ἐξιστόρησιν τῆς τραγωδίας τοῦ Σέλτσου, ἀναφέρει, «μετὰ δυσκολίας ἡ ἀλήθεια τῆς Ἱστορίας θὰ καταστήσῃ πιστευτόν ὅτι, ἀφοῦ διὰ λίθων καὶ τινες διὰ μαχαιρῶν ἐπλήσσοντο καὶ ἐπάλαισαν, μία ἠκούσθη φωνή· ἀ π ο θ α ν ο ῦ μ ε ν... καὶ αὐτομάτως πλέον τῶν διακοσίων γυναικῶν, ἐναγκαλισθεῖσαι τὰ τέκνα αὐτῶν, κρημνίζονται καὶ ἀφανίζονται ἐν σμικρῷ ἐν τοῖς ὁρμητικοῖς τοῦ Ἀχελώου κύμασι».

Ὅταν ἤκουσα τὴν ἱστορίαν αὐτήν, συνεχίζει ὁ Πουκεβίλ, ἀπὸ τὸν ἴδιον Κίτσον, οὐδὲν ἀνέφερε περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του: καὶ περαιτέρω ὁ ἴδιος ἐπιλέγει, «ὁ Κίτσος καὶ ἡ Ἑλένη. εἶναι οἱ δύο ἥρωες τοῦ δράματος τοῦ Σέλτσου». Ἡ παραλλαγὴ εἰς τὰ τραγούδια ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν ρυθμὸν τῶν στροφῶν

3

Τόπους πολλοὺς ἐγύρισα φραγκαῖς καὶ φραγκονήσια
εἶδα Ρωμιαῖς καὶ Τούρκισσες, Φράγκαις καὶ Φραγκοπούλες
καὶ δὲν εἶδ' ἄλλη πουθενὰ φρόνιμη καὶ ἀνδρειωμένη
σὰν κείνη τὴν Σουλιώτισσα, τὴν ἀδελφὴ τοῦ Νόττη.
Σέρνει πιστόλες καὶ σπαθὶ ντουφέκι καρυοφύλλι
καὶ μοναχὴ της ἔτρεχε νὰ πάῃ νὰ βρῇ τὸν Νότη.
Τρεῖς Τοῦρκοι τὴν ἐσταύρωσαν καὶ θέλουν νὰ τὴν πιάσουν
Γυναῖκα ρίξε τ' ἄρματα νὰ γλύσης τὴν ζωή σου
Τί λὲς, τί λὲς παληότουρκε τί λὲς παληοαρβανίτη
Ἐγὼ εἶμαι κόρη ἀνύπαντρη τοῦ Μπότσαρη ἡ Λένη
καὶ σὰν τραβάει τὸ σπαθὶ τοὺς τρεῖς τοὺς πελεκάει.

Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν χρονογραφία Τόμ. Α' σελ. 297 «τὰ τρία αὐτὰ τραγούδια ἀναφέρονται εἰς Ἑλένην ἀδελφὴν Κίτσου καὶ Νότη Μπότσαρη καὶ εἰς καταστροφὴν τῶν Σουλιωτῶν εἰς τὸν Σέλτσον, Ἀπρίλιον 1804». Κατὰ τὸν ἴδιον εἰς Ἠπειρωτικὰ Ἄσματα σελ. 63—64, «Ἡ Ἑλένη εἰκάζεται ὅτι ἐφονεύθη ἢ ἐπνίγη μετὰ τῶν ἄλλων Σουλιωτῶν, διότι οὐδεμίαν ποιεῖται τις μνείαν περὶ αὐτῆς».

4

Ὅλες οἱ καπετάνισσες καὶ οἱ καπετανοπούλες
ὅλες τὴν νΑρταν ἐπέρασαν στὰ Γιάννινα νὰ πᾶνε
Κι' ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε μήτε σκλάβα πηγαίνει
Μὸν πῆρε δίπλα τὰ βουνὰ, δίπλα τὰ κορφοβούνια
Πέντε Τοῦρκοι τὴν κυνηγοῦν πέντε Τζοχανταρέοι
Γυρίζει ἡ Λένω καὶ τοὺς λέ' καὶ μὲ θυμὸ τοὺς κραίνει
Ποῦ πᾶτε βρὲ βρωμότουρκοι κι' ἐσεῖς παληοζαγάρια
Ἐγώμ' ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Γιάννη
Π' ἔκαμα τὴν Ἀρβανιτιὰ καὶ ντύθηκε στὰ μαῦρα.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ποὺ ἠθέλησε νὰ ἐπιτύχῃ ὁ λαϊκὸς ποιητής, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν σύγχυσιν ἐκ τοῦ ὅτι καὶ ἄλλη Ἑλένη Μπότσαρη, θυγάτηρ αὐτὴ τοῦ Νότη πρωτότοκος, πρωτεξαδέλφη τῆς πρώτης, ἐξ ἴσου ὡραία, κατὰ δύο χρόνια μεγαλυτέρα ἀλλὰ καὶ ὑψηλοτέρα τῆς ἄλλης, συνηγωνίσθη μετ' αὐτῆς εἰς ἡρωϊσμὸν καὶ θυσίαν καὶ ἔπεσε ἐκεῖ εἰς τὸν Σέλτσον.

Ἡ γέφυρα Κοράκου ἐπὶ τοῦ Ἀχελώου. Ἀριστερὰ αἱ βραχώδεις πλαγιαὶ τοῦ Νεγκόζη καὶ δεξιὰ τὰ Ἄγραφα.

Τὰ ἱστορικὰ σώματα τῶν γυναικῶν ἐκείνων ποὺ ἐρρίφθησαν ἀπὸ τοὺς βράχους τοῦ Σέλτσου εἰς τὸν ποταμὸν Ἀχελῶον, τὰ ἐξήμεσαν τὰς ἑπομένας ἡμέρας, λέγει ὁ Περραιβός, εἰς τὰς ὄχθας τὰ παρασύραντα αὐτὰ ρεύματα. Καὶ περαιτέρω ὁ ἴδιος, «τοιοῦτον ἐλεεινὸν ἀλλὰ καὶ γενναῖον τέλος ἔδωκαν κα!

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

αὐτοὶ οἱ δυστυχεῖς ἥρωες, ἐξ ὧν ὑπῆρχον τριακόσιοι ἄνδρες μάχιμοι».

Ἀργὰ τὸ ἀπόγευμα, ὅταν ἡ ἀντίστασις τῶν Σουλιωτῶν εἶχε πλέον καμφθῇ καὶ ἀραιὰ ἠκούοντο πρὸς τὸ μέρος τῆς Μονῆς οἱ τελευταῖοι πυροβολισμοί, ὁ Κίτσος Μπότσαρης μὲ τὸν υἱόν του Μάρκον,, τὸν ποτε γαμβρόν του ἐπ' ἀδελφῇ Παλάσκαν, καὶ μετὰ πεντήκοντα πέντε ἄλλων πολεμιστῶν ἀνδρῶν καὶ μιᾶς γυναικός, τῆς Μαρίας συζύγου Γιώτη Πανταζῆ τῆς ὁποίας ὁ ἄνδρας ἦτο μὲ τοὺς 36 τοῦ φυλακίου Προφήτης Ἠλίας καὶ ἔπεσε ἐκεῖ μαζὶ μὲ τοὺς ὑπερασπιστάς του, διὰ μιᾶς τραχείας πρὸς δυσμὰς στενωποῦ κατώρθωσαν νὰ ἀπομακρυνθοῦν. Καθ' ὁδὸν ὁ Παλάσκας μὲ ἄλλους τέσσαρας ἄνδρας ἀπεσπάσθη τῆς ὁμάδος τοῦ Κίτσου καὶ ἀκολουθῶν ἄλλην κατεύθυνσιν πρὸς νότον καὶ τῆς πρὸς τὴν Βρεστενίτσαν πλαγιᾶς τοῦ Νεγκόζη, τὴν ὁποίαν ἐθεώρησε πλέον ἀσφαλῆ, τὴν ἑπομένην ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν, στηθεῖσαν εἰς κάποιαν διάβασιν παρὰ τοῦ Δημ. Καραΐσκου καὶ συνελήφθη ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ Καραΐσκος εἶχε ταχθῆ νὰ φυλάσσῃ διάβασιν, ὁδηγοῦσαν εἰς Ραδοβῦζι καὶ Βάλτον μὲ σκοπὸν νὰ ἀποκόψῃ τὴν πρὸς τὰς περιοχὰς αὐτὰς διαφυγὴν τῶν Σουλιωτῶν.

Ὁ Παλάσκας, μετὰ τὴν σύλληψίν του ὡδηγήθη εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ, παραδοθεὶς εἰς τὸν Ἀλῆ, ἁλυσσοδεμένος, ἐνεκλείσθη εἰς σκοτεινὴν φυλακὴν τῆς νήσου. Ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὸν Παλάσκαν καὶ ὁ Κίτσος Μπότσαρης ἀπεχωρίσθη τῆς ἀπομακρυνθείσης ἐκ τοῦ πεδίου τῆς σφαγῆς ὁμάδος του καὶ ἠκολούθησε ἀτραπόν τινά πρὸς τὸ ὕψος τοῦ Νεγκόζη. Μὴ δυνηθεὶς ὅμως, λόγῳ τῆς κοπώσεως, τοῦ δυσβάτου ἐδάφους ἀλλὰ καὶ τῶν συνεχιζομένων καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν ἐκκαθαρίσεων ὑπὸ τῶν Τούρκων νὰ προχωρήσῃ καὶ ἀπομακρυνθῇ ἔτι περαιτέρω, ἐκρύβη μὲ τὸν υἱόν του Μάρκον καὶ ἓξ ἄλλα ἄτομα, ἐν οἷς καὶ ἡ Μαρία Πανταζῆ, τὰ ὁποῖα τὸν ἠκολούθησαν, ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας εἰς μίαν σπηλιὰν τοῦ ὀρεινοῦ ὄγκου, τρώγοντες κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ χόρτα καὶ χιόνι ἀντὶ ὕδατος (1).

Οἱ Ἀραβαντινὸς καὶ Λαμπρίδης συμφωνοῦντες γράφουν ὅτι μὲ τὸν Κίτσον διέφυγεν ἐκτὸς τῆς Πανταζῆ καὶ ἄλλη μία γυναῖκα: «Μὲ τὸν Κίτσον ἐσώθησαν καὶ δύο γυναῖκες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἶχε καὶ δύο παιδιά. Ἐκ τῶν εἰρημένων δύο γυναικῶν ἡ μέν, ἐπίτοκος οὖσα, διέβη τὸν Ἀχελῶον καὶ τὸ τεχθὲν ἐκεῖ μόλις ἦλθεν τέκνον ἐξεσφενδόνισε εἰς τὸν ποταμὸν αὐτή δὲ ἀπέθανε ἐξ αἱμορραγίας. Ἡ παρὰ τὸν ποταμὸν σπηλιὰ ὅπου ἐξέπνευσε λέγεται καὶ σήμερον «τῆς Σουλιώτισσας ἡ Σπηλιά». Ἡ δὲ ἦτο σύζυγος τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Κίτσου ἐκ πρώτου ἐξαδέλφου (προφανῶς ἐννοοῦν τὴν Μαρίαν Πανταζῆ) θυγατέρες δὲ αὐτῆς καὶ τὰ δύο κοράσια, ἐξ ὧν ἡ Βασιλικὴ μετηνέχθη εἰς τὴν νῆσον τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐγένετο ἀκολούθως σύζυγος τοῦ Θεοδώρου Θωμᾶ Παππᾶ. Ὁ Κίτσος ὡς εἴρηται, τὴν νύμφην του ταύτην καὶ τὰ δύο αὐτῆς θυγάτρια παρέδωκεν εἰς τὸν Πουλῆν, ὅστις μετέφερεν αὐτὰ εἰς τὸν Ἀλῆ

(1).— Δ. Οἰκονόμου: Τὸ Σοῦλι, σελ ς43.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

καὶ οὕτω εὑρέθησαν εἰς τὴν νῆσον. Ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εἰκάζεται ὅτι ὁ Κίτσος συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Πουλῆ καὶ ἀπελύθη. Δι' ὃ ὁ Ἀλῆς μένεα πνέων κατὰ τοῦ Πουλῆ κατεδίωξεν αὐτὸν ἐν Ἀγράφοις, ὡς ἀπολύσαντα τὸν Κίτσον, ὅπερ ἀπίθανον». Οἱ λοιποὶ τῆς ὁμάδος του εἶναι ἐξ ἐκείνων οἵτινες μετ' ἄλλων ἠδυνήθησαν νὰ περάσουν τὸν Ἀχελῶον κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν νύκτα καὶ εἰς ἕνα σημεῖον κάτω τῆς γεφύρας Κοράκου, ὅπου ἡ κοίτη του ἀρκετὰ ἐπλατύνετο καὶ εἰσῆλθον εἰς τὰ Ἄγραφα.

Ὁ ἕτερος διασωθεὶς ἐκ τῶν τριάκοντα ἓξ ὑπερασπιστῶν τοῦ προσβληθέντος προμαχῶνος, Λάμπρος Γούσης, ἀδελφὸς τοῦ ἐπίσης διασωθέντος εἰς τὸν Σέλτσον Πηλίου Γούσῃ, τραυματισμένος καὶ μόλις βαδίζων, ἐσώθη εἰς πυκνὸν δάσος ἐλάτων, ὅπου κατὰ τύχην διερχόμενος ποιμὴν χριστιανὸς τὸν εὗρεν ἐκτάδην, σχεδὸν ἡμιθανῆ καί, ἀφοῦ τὸν ἀνεσήκωσε καὶ τὸν ἔρριψε εἰς τοὺς ὤμους του, ἐπροχώρησε, ἀκούσας ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ φωνὰς Τούρκων καὶ πυροβολισμούς, τὸν ἔκρυψε εἰς πλησίον γνωστήν του ρωγμὴν μέχρις ὅτου παρέλθει ὁ κίνδυνος. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Τούρκων, ἀναλαβὼν πάλιν αὐτὸν μετέφερεν εἰς τὴν πλησίον κειμένην καλύβην του ὅπου τοῦ περιέδεσε τὰς πληγὰς καὶ τοῦ ἔδωσε γάλα νὰ πίῃ. Τότε φθάνει κατὰ σύμπτωσιν εἰς τὴν καλύβην καὶ Σουλιώτισσά τις Πανάγιω καλουμένη. «Συνελθὼν ὁ πατήρ μας, ἱστορεῖ ὁ υἱός του Ἰωάνν. Λ. Γούσης, ἤδη ἠρώτησεν αὐτήν: «τί ξέρεις ἀδελφὴ Πανάγιω», «Βουνὰ κάμποι καὶ λαγκάδια ἁπαντᾶ, εἶναι γεμάτοι ἀπὸ κορμιὰ δίχως κεφάλια». «Μετά τινας ἡμέρας ἀνεχώρησαν διὰ Πάργα, ὅπου διεσώθησαν οἱ μετὰ τοῦ Τζαβέλλα λοιποὶ Σουλιῶται, ἐκεῖ δὲ χειρουργὸς τις ἐξήγαγε τὴν σφαῖραν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Λάμπρου πατρός μας» (1).

Εἰς τὴν Πάργα κατώρθωσε νὰ φθάσῃ διασωθεὶς καὶ ὁ Πήλιος Γούσης. Ὁ Νότης Μπότσαρης, φέρων τέσσαρα τραύματα, ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τοῦ φυλακίου, ὅπερ ὑπεστήριζε, μέχρι τοῦ προαυλίου τῆς Μονῆς, ὅπου ἔφθασε συνεχῶς μαχόμενος, ἐξηκολούθησε καὶ ἐκεῖ εἰς τὸ προαύλιον νὰ ὑποστηρίζῃ τὰ γυναικόπαιδα ἀπὸ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν, σθεναρῶς μαχόμενος κατὰ τῶν Τούρκων. Εἰς μίαν ὅμως στιγμήν, κατάκοπος καὶ ἐξηντλημένος ὅπως ἦτο, ὠλίσθησεν καὶ κατέπεσεν εἴς τινα παρακειμένην, ὅπου ἐκτύπησε τάφρον. Συνελθὼν δέ κατώρθωσε νὰ ἐξέλθῃ τῆς τάφρου καὶ μὴ δυνάμενος πλέον νὰ κινῆται εὐχερῶς καὶ βαδίζῃ ἐκ τῶν τραυμάτων καὶ τῆς πτώσεως, μετὰ δυσκολίας κατώρθωσε νὰ ἀπομακρυνθῇ ὀλίγον καὶ νὰ κρυβῇ εἴς τινα σπηλιὰν κάτωθεν τῆς Μονῆς. Ἀλλὰ ἐκεῖ ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καί, συλληφθεὶς αἰχμάλωτος, ὡδηγήθη εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἀπ' ὅπου ἀπεστάλη εἰς τὰς φυλακὰς Κλεισούρας ἐπὶ τοῦ Ἀώου ποταμοῦ καὶ ἐνεκλείσθη εἰς αὐτάς (2). Ἡ σπηλιὰ ὅπου συνελήφθη ὁ Νότης λέγεται καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς

(1).— Περιοδικὸν «Πορνασσός». Ἄρθρον Ι. Α. Γούσῃ. Τόμ. ΙΑ' 1887 σελ. 36.
(2).— Σωτ. Ἀλιμπέρτη: Ἡρωΐδες τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως σελὶς 128 καὶ Ἰωάνν. Λαμπρίδη Σουλιώτικα σελ. 59.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

«Σπηλιά τοῦ Μπότσαρη». Ἔπίσης, ἡ δευτέρα σύζυγος τοῦ Κίτσου, Ἀναστασία, βαρέως τραυματισθεῖσα συνελήφθη καὶ αὐτή αἰχμάλωτος, ἀναίσθητος δὲ μεταφερθεῖσα εἰς Ἄρταν ἀπεβίωσε καὶ ἐτάφη εἰς τὸ χωρίον Κομτζιάδες. Συνελήφθησαν ὡσαύτως αἰχμάλωτοι, ὁ υἱός τοῦ Κίτσου, Κώστας καὶ αἱ θυγατέρες του Δέσπω καὶ Ἀγγελική, ἡ Χριστίνα σύζυγος Νότη Μπότσαρη, ἡ θυγάτηρ της Ἀγγελική Νότη Μπότσαρη, ὁ Χρῖστος Βάγιας, Ζῆκος Ράδος, ἡ σύζυγος τοῦ φονευθέντος ἐκεῖ Γιαννάκη Νικ. Κουτσονίκα μαζὶ μὲ τὰ δύο βρέφη της Ἀθανάσιον καὶ Λάμπρον Κουτσονίκαν, μετέπειτα ἀξιωματικὸν τοῦ Τακτικοῦ Στρατοῦ καὶ συγγραφέα τῆς Γενικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐκδοθείσης ἐν ἔτει 1863. Ἡ τελευταία αὐτὴ οἰκογένεια τοῦ Γιαννάκη Κουτσονίκα, μήτηρ καὶ δύο μικρὰ τέκνα, μετεφέρθησαν εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ μετὰ εἰκοσαήμερον, ἐπεμβάσει Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν τῶν Ἰωαννίνων, ἀφέθη ἐλευθέρα. Ἐκ τῆς φυλῆς Κουτσονίκα καὶ ἕνα ἄλλο μέλος αὐτῆς, ὁ Δημήτριος Κουτσονίκας, διεσώθη εἰς τὸ πέντε ὥρας ἀπέχον τοῦ Σέλτσου χωρίον Μπότση, (Μεγαλόχαρη) τοῦ Ραδοβυζίου, ὅπου, ἀφοῦ ἐκρύβη ἐκεῖ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἐπροτίμησε νὰ παραμείνῃ καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς αὐτό.

Καὶ ἄλλοι πολεμισταὶ Σουλιῶται, κατορθώσαντες νὰ ἀπομακρυνθοῦν πέραν τοῦ τόπου ὅπου ἐξελίσσοντο αἱ τελευταῖαι φάσεις τῆς τραγικῆς σκηνῆς τῆς μάχης τοῦ Σέλτσου καὶ σωθοῦν· ἀφοῦ δὲ περιεπλανήθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς Βρεστενίτσης μέρη, ἕως ὅτου ἀπεμακρύνθησαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ, ἐγκατεστάθησαν εἰς διάφορα χωρία τοῦ Ραδοβυζίου μονίμως καὶ ἔζησαν ἔκτοτε εἰς αὐτά. Ἀπόγονοί των συναντῶνται καὶ σήμερον εἰς τὴν Βρεστενίτσαν, οἱ Φωταῖοι, Πριόβολοι, εἰς τὴν Καταβόθρα (Ἀστροχῶρι), οἱ Λιάλα εἰς τὴν Λειψώ (Ἀθαμάνιον), οἱ Ροκάτες καὶ ἄλλοι.

Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦσαν, ὁ Γιαννάκης καὶ Γεώργιος, υἱοὶ τοῦ Κίτσου Μπότσαρη, ὁ Νίκαιζας Γεωργίου Μπότσαρης, ἀδελφὸς τοῦ Κίτσου καὶ Νότη Μπότσαρη, ἡ 21έτις ἀδελφή του Ἑλένη Νότη Μπότσαρη, ὁ Γέρων Νικόλαος Κουτσονίκας καὶ οἱ υἱοί του Ἀθανάσιος καὶ Ἰωάννης, ὁ Δῆμος Βάγιας καὶ πολλαὶ ἄλλαι ἑκατοντάδες ἐκ τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τῆς πατριᾶς τῶν Μποτσαραίων. Ἡ γραῖα Δέσπω χήρα Γεωργίου Μπότσαρη, μητέρα τοῦ Κίτσου, Νότη καὶ Νίκαιζα, μετὰ κοπιώδη προσπάθειαν κατώρθωσε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ποταμοῦ μὲ σκοπὸν νὰ διαβῇ τὴν γέφυραν. Εἶδεν ὅμως ἐκεῖ ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ περάσῃ ταύτην καὶ διὰ νὰ μὴ αἰχμαλωτισθῇ ἐρρίφθη ἀπὸ κρημνώδη ὄχθην εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπνίγη (1).

Ἀπὸ τὰς 1.400 ψυχὰς τῶν Σουλιωτῶν καὶ τινων ἄλλων ποὺ εἶχαν συγκεντρωθῇ εἰς τὸν Σέλτσον, φθάνει ἡ πληροφορία ὅτι, μόνον ὀγδοήκοντα διέφυγον τὸν θάνατον καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Πιστεύομεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτός, χωρὶς νὰ εἶναι ἀρκετὰ σημαντικώτερος, πρέπει νὰ ἦτο μεγαλύτερος τῶν ὀγδο-

(1).— Δ. Οἰκονόμου, τὸ Σοῦλι, σελὶς 43 καὶ 360.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ἠκοντα. Ἐξ αὐτῶν 65 κατώρθωσαν νὰ περάσουν ἀπὸ διαφόρους θέσεις τὸν Ἀχελῶον καὶ νὰ κατευθυνθοῦν εἰς τὰ Ἄγραφα. Ἄλλαι μικραὶ ὁμάδες, ἐκ τῶν διασωθέντων μελῶν, ἰδίως οἰκογενειῶν τῶν Μποτσαραίων, ἠκολούθησαν τὴν πρὸς νότον κατεύθυνσιν, πρὸς ἣν εἶχε τραπῆ καὶ ὁ Κίτσος, καὶ ἀφοῦ συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ χωρίον Μπότση κατέφυγον εἰς τὸν Βάλτον.

Ἕνα τμῆμα τῶν Σουλιωτῶν, ἀποτελούμενον ἐκ μικροῦ ἀριθμοῦ ἀνδρῶν πολεμιστῶν καὶ ἄλλων τραυματισμένων ἐκ τῆς μάχης, γερόντων τινῶν, κατὰ τὸ μεγαλύτερον δὲ μέρος ἐκ γυναικοπαίδων, ἠχμαλωτίσθη καὶ ἐστάλη εἰς Ἰωάννινα. Ἄλλο δὲ μέρος ἐκ τῶν κατελθόντων εἰς τὴν γέφυραν, συνελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῶν Τρικάλων καὶ ὡδηγήθη εἰς Λάρισαν. Καὶ γράφει ὁ Π. Ἀραβαντινός «Τοὺς συλληφθέντας εἰς τὸν Σέλτσον αἰχμαλώτους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γυναῖκας καὶ παιδιά, ὁ Ἀλῆς διένειμεν εἰς διάφορα κτήματά του πρὸς ἐργασίαν, ὅπου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐχάθησαν» (1). Ὁ δὲ Ναύαρχος Δ. Οἰκονόμου συμπληρώνει: «Ἕν ἄλλο τέκνον (ἐννοεῖ τοῦ Κίτσου Μπότσαρη), ἐπνίγη μετ' ἄλλων Σουλιωτῶν, μεταφερομένων ὡς αἰχμαλώτων τῶν Τούρκων ἐν Λαρίσῃ, εἰς τὸν ποταμόν» (2). Ἐκ τῆς πληροφορίας αὐτῆς τοῦ Οἰκονόμου προκύπτει ὅτι καὶ ἄλλο παιδὶ τοῦ Κίτσου, ἀγνώστου ὀνόματος, ἐχάθη ὅταν ἕνα τμῆμα τῶν αἰχμαλώτων τοῦ Σέλτσου ὡδηγεῖτο εἰς Λάρισαν, ὅπου πρέπει κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ νὰ ἔχῃ χαθῇ. Γενικῶς φαίνεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμαλώτων ὑπῆρξε σημαντικός, κατὰ πλειονότητα ἀπὸ γυναῖκας καὶ παιδιὰ ἀποτελούμενος. Ἔτσι ἐξηγεῖται ὅτι, ὅταν ἀργότερον μετὰ πολλὰ χρόνια, ὁ Ἀλῆς ἐκάλεσε τοὺς Σουλιώτας, τοὺς καταφυγόντας εἰς Ἑπτάνησον, νὰ ἐπανέλθουν καὶ ζήσουν πλησίον του, ὑπεῖλησε αὐτούς, ἐὰν δὲν δεχθοῦν, τοὺς μὲν αἰχμαλώτους ἄνδρας τοῦ Σέλτσου νὰ φονεύσῃ, τὰς δὲ γυναῖκας νὰ ὑπανδρεύσῃ μὲ γύφτους. Ὁ Κίτσος Μπότσαρης μὲ τοὺς ὀλίγους ὀπαδούς καὶ τὴν νύμφην του (διασωθεὶς ὡς γράφωμεν ἀπὸ τὴν σφαγὴν τοῦ Σέλτσου), διασκελίσας ὅταν ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν σπηλιὰν τὰς χιονισμένας κορυφὰς τοῦ Νεγκόζη, κατῆλθεν τὴν νοτίαν πλευρὰν αὐτοῦ πρὸς τὰ χωρία Μηλιανά, Καταβόθρα καὶ Μπότση.

Ὅταν ὅμως ἡ ὁμάς του ἔφθασεν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Νεγκόζη φαίνεται ὅτι ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν τοῦ ἁρματωλοῦ Κων. Πουλῆ προσκυνημένου ὁπλαρχηγοῦ Τζουμέρκων Ραδοβίζιου, συμπράττοντος μετὰ τοῦ Ἀλῆ εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Σέλτσου· κατὰ τὴν ἐνέδραν ταύτην ἐκ τῆς ὁμάδος τοῦ Μπότσαρη, ἡ Μαρία Γιώτη Πανταζῆ καὶ τὰ δύο κοράσιά της περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ Πουλῆ καὶ μετήχθησαν ἐν συνεχείᾳ λάφυρα τοῦ Ἀλῆ εἰς Ἰωάννινα. Δοθέντος ὅτι ὁ Κίτσος Μπότσαρης οὐδέποτε θὰ ἐγκατέλειπε εἰς τὴν τύχην των τὴν σύζυγον καὶ τὰς θυγατέρας τοῦ ἡρωϊκοῦ ὑπερασπιστοῦ τοῦ προμαχῶνος

(1).— Π. Ἀραβαντινοῦ: Ἀλῆ Πασᾶς σελ. 167.
(2).— Δ. Οἰκονόμου: Τὸ Σοῦλι, σελ. 43

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

τοῦ Προφήτου Ἠλία εἰς ἄξενον τόπον, ἐλεγχόμενον ἀκόμη ὄχι μόνον ἀπὸ Ἀλβανικὰ τμήματα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τῶν Σουλιωτῶν ἁρματωλούς τῆς περιοχῆς, πρέπει κατὰ λογικὴν τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὅλη ἡ ὁμάς ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδραν διαβάσεως, φυλασσομένην ὑπὸ τοῦ Πουλῆ. Καὶ ἐπειδὴ οὗτος δὲν ἔδειξεν ἐχθρικὰς διαθέσεις πρὸς τὴν μικρὰν αὐτὴν ὁμάδαν τῶν Σουλιωτῶν, ὁ Κίτσος, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν καλῶν αὐτοῦ διαθέσεων, τὰς μὲν ταλαιπωρημένας ἐκ τοῦ πολέμου, τῆς νηστείας καὶ τῶν κακουχιῶν τοῦ χειμῶνος γυναῖκας ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτὸν, ἵνα τὰς προστατεύσῃ ἕως ὅτου συνέλθουν ἐκ τῆς περιπετείας καὶ ἐν καιρῷ τὰς βοηθήσῃ νὰ ἀναχωρήσουν, αὐτὸς δὲ ἐλεύθερος μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ υἱοῦ του Μάρκου, ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του. Ἀλλὰ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, πῶς ὁ Πουλῆς ὡδήγησε τὰς τρεῖς αὐτὰς γυναῖκας αἰχμαλώτους εἰς τὰ Ἰωάννινα; Ἡ μόνη ἐξήγησις, ποὺ πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὸ προβαλλόμενον ἐρώτημα τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς, εἶναι ὅτι ἐγνώσθη τὸ μυστικὸν, ὅτι ὁ Πουλῆς εἶχεν ὑπὸ τὴν φύλαξίν του Σουλιώτισσες καὶ τότε οὗτος ἠναγκάσθη διὰ νὰ ἀποσείσῃ τὴν εὐθύνην, νὰ παραδώσῃ αὐτάς. Καὶ εἶναι αὐτονόητος ἡ ἐξήγησις τῆς σειρᾶς τῶν γεγονότων ποὺ ἀκολουθοῦν. Ὁ Ἀλῆς καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν τριῶν γυναικῶν δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν προσφορὰν αὐτὴ τοῦ Πουλῆ. Μαθὼν ἐπὶ πλέον, ὅτι ἀφῆκε ἐλεύθερον τὸν Κίτσον, διέταξε τὴν καταδίωξιν καὶ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ. Διὰ νὰ φθάσῃ δὲ εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν ὁ Ἀλῆς, σημαίνει ὅτι ὁ πιστὸς φίλος του Κ. Πουλῆς εἶχε ὑποπέσει εἰς σοβαρὸν ἔναντι αὐτοῦ παράπτωμα, ὅπερ ἐκλόνισε τὴν ἐμπιστοσύνην του πρὸς αὐτόν. Καὶ εἰς ποῖον ἄλλο σοβαρὸν παράπτωμα ἠδύνατο νὰ ὑποπέσῃ ὁ Πουλῆς ἀμέσως μετὰ τὴν συντριβὴν τῶν Σουλιωτῶν τοῦ Σέλτσου διὰ τὴν ὁποίαν προθύμως συνέπραξε παρὰ ἡ ἀπόλυσις τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τὴν ἐνέδραν του Κίτσου Μπότσαρη. Ὁ Πουλῆς, καταγόμενος ἐξ Ἀσπροποτάμου, ἦτο ἀπὸ τὸ 1796, ὅτε ἐγκατεστάθη ὡς ἁρματωλὸς Τζουμέρκων παραλαβὼν τὸ ἁρματωλίκι τούτων ἀπὸ τὸν ἀποθανόντα γυναικάδελφόν του Γεώργιον Καστανᾶν, ἰδιαιτέρως εὐνοούμενος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Μετὰ μικρὸν διάστημα κατὰ προτροπὴν τοῦ Ἀλῆ, ἐφόνευσε τὸν υἱὸν τῆς γυναικαδέλφης του, Ἰωάννην Μανώλην καὶ κατέλαβε καὶ τὸ ἁρματωλίκι τοῦ Ραδοβυζίου, ὅπερ κατεῖχε ἐκεῖνος. Ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἁρματωλίκια τὸν εἶχον ἀπομακρύνει ἀφ' ὅτου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Βουλγαρέλι οἱ Μποτσαραῖοι καὶ, ὅταν αὐτοὶ περιωρίσθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Σέλτσου, ἀνίκανοι πλέον νὰ τὰ διευθύνουν, αὐτοδικαίως ὁ Πουλῆς τὰ ἐπανέκτησε καὶ ἐπανῆλθεν ὡς καπετάνιος εἰς αὐτά. Τώρα δέ, μὲ τὴν συντριβὴν τῶν Σουλιωτῶν ἐξηφανίζετο καὶ πᾶσα ἄλλη μελλοντικὴ ἀπειλή των. Ἡ τύχη του ὅμως δὲν τὸν ἐβοήθησεν ἐπὶ πολύ. Διότι, πληροφορηθεὶς, ἐν συνεχείᾳ τῶν γεγονότων τοῦ Σέλτσου ὅτι ὁ Ἀλῆς εἶχε διατάξει τὴν σύλληψίν του, πανικόβλητος ἐγκαταλείπει τὰ δύο ἁρματωλίκια, τὰ ὁποῖα κάποτε εἶχε ἀποκτήσει μὲ ἔνοχον φιλίαν πρὸς τὸν Ἀλῆ καὶ μὲ αἷμα συγγενοῦς του, καὶ κατέφυγε εἰς Λευκάδα·

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ

ἀκολούθως διαβὰς εἰς Θεσσαλίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βελῆ Πασᾶ, υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ διακειμένου ἐχθρικῶς πρὸς τὸν πατέραν του καὶ ἐκεῖ ἀνεδείχθη εἰς ὁπλαρχηγὸν τοῦ Ὀλύμπου.

Ἡ πληροφορία αὐτή, παρεχομένη καὶ παρὰ τῶν Π. Ἀραβαντινοῦ καὶ Ι. Λαμπρίδη (διατηρούντων ὅμως αὐτῶν ἐπιφύλαξιν τινα ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν αὐτῆς) δίδει ὡς πιστεύομεν ἐξήγησιν εἰς τὰ γεγονότα ποὺ ἔλαβον χώραν, εἰς τὴν ἐξ αὐτῶν ὀργὴν καὶ μανίαν τοῦ Ἀλῆ ἐναντίον ἑνὸς παλαιοῦ καὶ πιστοῦ φίλου του, ὡς καὶ εἰς τὸν μεγάλον πανικὸν τοῦ Πουλῆ νὰ ἐγκαταλείψῃ δύο ἁρματωλίκια καὶ νὰ μὴν ἀποφασίσῃ νὰ παρουσιασθῇ ὁ ἴδιος εἰς τὸν Ἀλῆ καὶ δώσῃ ἐξηγήσεις ἐπὶ τῆς κατηγορίας διὰ τὴν ἀπόλυσιν, ἐὰν δὲν εἶχεν αὐθύνην, τοῦ Κίτσου Μπότσαρη.

Ὁ Πουλῆς, γνωρίζων τὸ πεῖσμα καὶ τὸν ἐκδικητικὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀλῆ, ἐπίστευσεν ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἀποσείσῃ τὴν τυχὸν εὐθύνην καὶ νὰ διασκεδάσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ· ἐπροτίμησεν ὅθεν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ ἁρματωλίκια διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν μῆνιν αὐτοῦ. Ἡ πληροφορία αὐτὴ περὶ τῆς παρασχεθείσης διευκολύνσεως τοῦ Πουλῆ ὅπως διαφύγῃ τὴν σύλληψιν ὁ Κίτσος Μπότσαρης, ὁ υἱὸς του Μάρκος καὶ μικρὰ ὁμάς του, ἐξηγεῖται καὶ ἐπαληθεύεται ἐκ τῆς σειρᾶς μετέπειτα γεγονότων καὶ ἡ ἀκρίβειά της βεβαιοῦται ἐξ αὐτῶν. Ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια, συνέβη ὁ Πουλῆς νὰ συλληφθῇ διὰ δευτέραν φορὰν αἰχμάλωτος τῶν Ἑλλήνων, ὡς συνεργαζόμενος μὲ τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα εἰς τὴν μάχην τῆς Πλάκας, τὸν Ἰούλιον 1821. Ἦτο βαρεῖα ἡ εὐθύνη καὶ βεβαία ἡ θανατικὴ του ἐκτέλεσις. Ὁ Μάρκος Μπότσαρης ἐπρότεινε παρουσία τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν, νὰ βασανισθῇ παραδειγματικῶς καὶ νὰ τυφλωθῇ. Καὶ ὅμως ὁ Πουλῆς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀπέφυγε τὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς του καὶ εὑρέθη ἀργότερον εἰς τὴν Σκουληκαριᾶ.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Πουλῆ ἀπὸ τὰ ἁρματωλίκια, ὁ Ἀλῆς παρεχώρησε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1805 τὸ τοῦ Ραδοβυζίου εἰς τὸν ἐκ Σκουληκαριᾶς Γῶγον Μπακόλαν καὶ τῶν Τζουμέρκων εἰς τὸν γέροντα Κοτελίδαν ἐκ Χωσέψεως Ἄρτης. Ὁ Κίτσος Μπότσαρης, ἀφοῦ ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν ἐνέδραν τοῦ Πουλῆ μὲ τὴν ὁμάδα του, ἐπροχώρησε πρὸς τὸ χωρίον Μπότση, (σημερινὴν Μεγαλόχαρη), ἀπ' ὅπου οἱ ἐκ τοῦ χωρίου αὐτοῦ καταγόμενοι ἀδελφοὶ Γεώργιος καὶ Παναγιώτης Δ. Κοσσυβάκη τὸν Κίτσον καὶ ἄλλους διασκορπισθέντας Σουλιώτας καὶ διασωθέντας ἐκεῖ, τοὺς ὡδήγησαν εἰς τὸ Σύντεκνον Βάλτου, ἔνθα ἔτυχον περιθάλψεως ἀπὸ τὸν καπετὰν Σωτήρη. Οἱ ἀδελφοὶ Κοσσυβάκη εἶχαν συνδράμει τοὺς Μποτσαραίους καὶ ὅταν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1803 εἶχον φθάσει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βρεστενίτσης. Λόγω δὲ τῆς βοηθείας αὐτῆς οἱ Κοσσυβάκηδες συνεδέθησαν ἔκτοτε στενῶς μὲ τοὺς Μποτσαραίους. Ὁ καπετὰν Σωτήρης βραδύτερον ἐνυμφεύθη ἀδελφὴν τῶν Μποτσαραίων (ἀδελφὴν τοῦ Μάρκου κατὰ τὸν Δ. Τ. Ν. Μπότσαρη) καὶ ταύτης θυγατέρα ἐνυμφεύθη ἀργότερον ὁ υἱὸς τοῦ Γεωργίου Κοσσυβάκη, ὁ Ἰωάννης, πρωταγωνιστὴ-

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

σας ἀργότερον μετ' ἄλλων εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ραδοβυζίου κατὰ τῶν Τούρκων, τὸ 1854 καὶ ἔπειτα τὸ 1866 (1). Εἰς τὸ ἴδιον χωρίον Μπότση, μετὰ τὴν μάχην τοῦ Σέλτσου ἐγκατεστάθη, διασωθεὶς ἐκ τῆς φυλῆς Κουτσονίκα, ὁ Δημήτριος Κουτσονίκας. Λόγω τῆς βοηθείας των πρὸς τοὺς Σουλιώτας οἱ Κοσσυβάκηδες ὑπέπεσαν εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν Τούρκων, ὅπως καὶ πολλοὶ τῶν κατοίκων τῆς Μπότσης. Ἕνεκα τούτου οἱ Τοῦρκοι ἐπανῆλθον καὶ ἔκαυσαν τὸ χωριό, καὶ οἱ μὲν Κοσσυβάκηδες δι' ἀρκετὸν καιρὸν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκπατρισθοῦν εἰς τὴν Λειβαδιά, ὁ δὲ Δημήτριος Κουτσονίκας, μὴ προφθάσας νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας του, ἐκάη ζῶν. Ἐσώθη ὅμως ἡ γυναῖκα του, τὴν ὁποίαν οἱ ὁδηγοὶ τῶν Τούρκων, θελήσαντες νὰ τὴν διασώσουν, ἐκάλεσαν νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας, ὁπότε ἀμέσως ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν ἐπηκολούθησεν ὁ ἐμπρησμός της.

Οἱ εἰς τὴν Πάργα συγκεντρωμένοι Σουλιῶται πληροφορηθέντες τὴν καταστροφὴν τοῦ Σέλτσου, συνεζήτουν διὰ τὴν παλαιὰν προδοσίαν τῆς οἰκογενείας Μπότσαρη ὡς αἰτίαν ὅλης τῆς δυστυχίας των. Ὅταν δὲ κατέφθασεν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Σύντεκνον ὁ Κίτσος, πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἤθελον νὰ τὸν κακοποιήσουν. Εἶδαν ὅμως τὸν ἴδιον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν καὶ ἀναλογισθέντες τὴν συμφορὰν ποὺ ἔπληξεν αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του, συνεκρατήθησαν καὶ τὸν παρέδωσαν, ὅπως εἶπαν, νὰ τὸν δικάσῃ ὁ θεὸς καὶ ἡ Πατρίς. Ἐκεῖθεν ὁ Κίτσος μὲ τὸν Μάρκον κατηυθύνθησαν εἰς Κέρκυραν. Ἀργότερον ὁ Κίτσος γράφει σχετικῶς μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Σέλτσου. «Πρὸς τοὺς Γενναιοτάτους ἀδελφοὺς Κ. Γεωργάκην Βαρνακιώτην Κ. Τσόγκαν καὶ λοιποὺς ἀδελφοὺς Καπετανέους. Εἰς τὴν ἀφεντιά σου ἀδελφὲ Καπετὰν γεωργάκη ἀδελφικῶς Σᾶς ἀκριβῶ ἀσπάζομαι τὸν θεὸν παρακαλῶ διὰ τὴν καλὴν ἡγίαν. μάθετε διά λόγον μου τὴν ἡγίαν καλῶς ἔχο, ἐγὼ ὁποῦ' ἐγλήτοσα ἀπὸ του ἐχθροῦ τὸ γαζέπη καὶ ἀς ἐχη δόξα ὁ θεὸς, ὁποῦ ἡμας ταν φθέχθες τοῦ θεοῦ καὶ μας τόδοκε. Ἁγία Μαῦρα 20 γεναρίου 1805. Κίτσος Μπότσαρης» (2).

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Σέλτσον. Κατὰ τὸ θέρος 1804, ὅταν ἔλυωσαν τὰ χιόνια ἀπὸ τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τοῦ Νεγκόζη, εἰς μίαν πλαγιὰν τῆς δμωνύμου χαράδρας, καὶ εἰς τὸ ὕψος αὐτῆς εὗρον τὸ πτῶμα γυναικός, ἡ ὁποία, ὅπως φαίνεται προσεπάθει ἡ ἄτυχη νὰ διαφύγῃ τὴν κόλασιν τοῦ Σέλτσου διὰ τῆς κορυφῆς τοῦ Νεγκόζη, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε καὶ ἐκ τοῦ ψύχους τῶν χιόνων ἀπέθανεν. Ἡ θέσις αὐτή, ὅπου εὑρέθη τὸ πτῶμα της, καλεῖται σήμερον ὑπὸ τῶν κατοίκων Βρεστενίτσης, «στὴ Σουλιώτα». Καὶ εἰς τὴν πλαγιὰν τῆς κορυφογραμμῆς κάτωθεν τοῦ ὄχυροῦ προφήτης Ἠλίας καὶ πρὸς τὴν Μονὴν εὗρον ἐπίσης τὸ πτῶμα ἄλλης γυναικὸς Σουλιώτισσας, φονευθείσης ἐκ τουρκικῶν σφαιρῶν κατὰ τὴν προσπάθειάν της νὰ διαφύγῃ. Ἡ θέσις αὐτὴ ὑπὸ τῶν κατοίκων καὶ σήμερον καλεῖται «στὴ φόνισσα». Εἰς τὸ ἐξώφυλ-

(1).— Κων. Διαμάντη: Οἱ Κοσσυβάκηδες καὶ ἡ Πατριωτικὴ των δρᾶσις σελ. 3.
(2).— Ν. Φυσεντζίδου: Αὐτόγραφοι ἐπιστολαὶ Ἀγωνιστῶν ἔκδ. 1893 σελ. 29.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

λον παλαιοῦ μηνιαίου τοῦ Ναοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους Φραγκίστας ἐσημειώθη τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πάντως ἀργότερα ἀπὸ τὰ γεγονότα, εἰς ἐνθύμησιν: «Ἐν ἔτει 1804 Φεβρ. 8 θύμηση τὸν καιρὸν ὅπου μαζόντοναν οἱ Σουλιῶτες εἰς τὴν Βρεστενίτσαν οἱ Μποτσαραῖοι καὶ ἐκλείσθηκαν εἰς τὸ Μοναστῆρι εἰς τὸ Σέλτσο καὶ ἐστάθηκαν κατὰ τοῦ Ἀλῆ Βεζύρη καὶ ἦταν ἄντρες ὅπου βαστοῦσαν ντουφέκι 500 καὶ ἦλθαν ἀπ' ἔξω Τοῦρκοι χιλιάδες 4 καὶ οἱ καπεταναῖοι ἀχώρια καὶ τίποτες δὲν μπόρεσαν νὰ τοὺς κάμουν. Μὲ τὸ ντουφέκι τους ἐκράτησαν τοὺς Τούρκους σκοτώνοντας καὶ ἔκαμαν μπέσα μὲ τὸν καπετὰν Καραΐσκο καὶ ἀνταμώθηκε ὁ Καραΐσκος καὶ τοὺς ἐγέλασε τοὺς Μποτσαραίους καὶ τοὺς εἶπε· Ἐγὼ σᾶς βγάνω εἰς τὸ Βεζύρι καὶ μὴ χαλιέστε καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἔστειλε καὶ ἦλθανε οἱ Ἀρβανίτες καὶ ἐμπήκανε μέσα εἰς τὸ Μοναστῆρι, ὅτι σὰν κακὸ ποῦ γίνηκε σέ κεῖνον τὸν κόσμον» (1).

Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ δραματικὴ σκηνὴ καὶ τὸ τραγικὸ τέλος τῶν Σουλιωτῶν εἰς τὸν Σέλτσο. Ἡ Ἱστορία ἑκάστης τῶν ἐπισημοτέρων οἰκογενειῶν τῆς χορείας αὐτῆς γέμει τραγικῶν συμβάντων, λέγει ὁ Θ. Γερβῖνος (2).

Ἡ δίψα τῆς ἐκδικήσεως τοῦ Ἀλῆ ὅμως δὲν ἐκορέσθη. Τὸν βοηθήσαντα τοὺς Μποτσαραίους εἰς τὸν Σέλτσον ἁρματωλὸν ἐκ Γοτίστης Μαλακασίου Ἀθανάσιον Τσανάκαν ἐξώντωσε κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον: Ὁ Ἀλῆς, προσποιηθεὶς τελείαν ἄγνοιαν τῆς δράσεως τοῦ Τσανάκα, τὸν ἐκάλεσεν εἰς Ἰωάννινα, διὰ νὰ τοῦ ἀναθέσῃ δῆθεν ἐμπιστευτικήν τινα ἐντολήν. Ὁ Τσανάκας, οὐδὲν ὑποπτευθείς, μετέβη εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ὁ Ἀλῆς, μόλις ἔφθασε εἰς τὸ παλάτι του, τὸν ἐδέχθη ἀμέσως καὶ τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὴν αἴθουσαν ὑποδοχῆς· ἀλλὰ μόλις ἐπροχώρησε ὁ Τσανάκας εἰς τὸ μέσον αὐτῆς, ὑπεχώρησε μυστικὴ καταπακτὴ τοῦ δαπέδου καὶ εὑρέθη εἰς τὸ ὑπόγειον ὅπου οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἀλῆ τὸν ἐκρεούργησαν (3). Τραγικὸν ἐπίσης ἦτο τὸ τέλος τοῦ Παλάσκα, συλληφθέντος ὑπὸ τοῦ Δημ. Καραΐσκου καὶ παραδοθέντος εἰς τὸν Ἀλῆ. Ἀφοῦ τὸν ἐκράτησεν ἐπὶ δύο χρόνια εἰς τὰς φυλακὰς τῆς νήσου τῶν Ἰωαννίνων τὸν ἐξετέλεσεν εἰς τὸ προαύλιον τοῦ παλατίου του διὰ μαρτυρικοῦ θανάτου ἤτοι διὰ ἀξίνης τὴν ὁποίαν κατὰ χρονικὰ διαστήματα, ὁ δήμιος τοῦ κατέφερε εἰς τὰ σκέλη του (4). Ὁ Περραιβὸς ὡς ἑξῆς διηγεῖται τὸ γεγονός. «Κατὰ τὸ 1806 βρεττανὸς τις περιηγητὴς ἐπεσκέφθη τὸ νησὶ τῶν Ἰωαννίνων. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Παλάσκας τὸν παρεκάλεσεν ὅπως μεσιτεύσῃ εἰς τὸν Ἀλῆ καὶ τοῦ χαρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν του. Ὁ Βρεττανὸς τοῦ ὑπεσχέθη καὶ μίαν ἡμέραν ἐπισκεφθεὶς τὸν Βεζύρη Ἀλῆ Πασᾶ τὸν παρεκάλεσε νὰ τοῦ δώσῃ χάριν. Ὁ Ἀλῆς τὸν ἠρώτᾶ: «Εἰπέ μου, φίλε μου, εἰς τὸν τόπον σας τοὺς προδότας τῆς πατρί-

---

(1).— Γ. Βλαχογιάννη: Ὁ Καραϊσκάκης, σελὶς 79.
(2).— Γ. Γερβῖνος: Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἀναγεννήσεως Τόμος Α' σελὶς 62.
(3).— Ι. Λαμπρίδου: Ἠπειρ. Μελετήματα, τεῦχος Β καὶ κ.κ. Τ.Σ. σελὶς. Ἀραβαντινοῦ Ἀλῆ Πασᾶς σελ. 417.
(4).— Ἀραβαντινοῦ: Ἀλῆς Πασᾶς σελὶς 244.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

δος πῶς τοὺς ἀνταμείβετε;» Μὲ τὸν πλέον ἄτιμον θάνατον, ἀπεκρίθη ὁ Ἄγγλος. Καὶ ὁ Παλάσκας διὰ τὸν ὁποῖον μὲ παρακαλεῖτε, λέγει ὁ Ἀλῆς, εἶναι παρόμοιος. Τώρα θὰ ἰδῆς ποίαν ἁρμόδιον ἀνταμοιβὴν δίδω καὶ ἐγὼ εἰς τοὺς τοιούτους»· Ἀμέσως διέταξε καὶ ἔφεραν τὸν Παλάσκαν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Παλατίου καὶ διέταξε νὰ τοῦ συντρίψωσι τὰ σκέλη δι' ἀξίνης βραδέως καὶ ἀπὸ τὰ κάτω ἄκρα ἕως τὰ σκέλη παρουσίᾳ τοῦ Ἀλῆ καὶ τοῦ Ἄγγλου. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος λέγει ὁ Ἀλῆς, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ ἐμένα ἐπρόδωσε τὴν πίστιν του, τὴν πατρίδα του, τὰ τέκνα του, τοὺς συγγενεῖς του, τοὺς φίλους του. Ἐγὼ διὰ τὰ συμφέροντά μου εἶχα μεγάλην χρείαν τότε τῆς προδοσίας του, ἀλλὰ ὄχι τώρα, καὶ τὸν προδότην, τὸν ὁποῖον ἐὰν ἀφήσω νὰ ζήσῃ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἐπ' ἄλλου διαφορετικοῦ καιροῦ θέλει βλάψει καὶ ἐμὲ καὶ ἄλλους πολλούς» (1).

Ὁ Ἀραβαντινὸς μᾶς δίδει καὶ μίαν ἄλλην πληροφορίαν περὶ Παλάσκα τὴν ὁποίαν δὲν εὑρίσκομεν οὐδὲ κἂν πιθανήν. «Ὁ Παλάσκας βραδύτερον ὑποπεσὼν εἰς δυσμένειαν τοῦ Ἀλῆ, ἀπῆλθεν εἰς Χάσια, ἔνθα συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ, Καραϊσκάκη καὶ παραδοθεὶς τὸ 1806 κατεάγη τὰ σκέλη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ» (2). Ἐὰν ἡ πληροφορία αὐτὴ ἠλήθευε, ἔπρεπε μετὰ τὴν σύλληψίν του ὁ Παλάσκας εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Σέλτσου καὶ τὴν μεταφοράν του εἰς Ἰωάννινα νὰ εἶχε συμφιλιωθῇ μὲ τὸν Ἀλῆ, νὰ ὑπέπεσε ἔπειτα εἰς δυσμένειάν του, καὶ νὰ διέφυγε εἰς Χάσια. Ἔπρεπε ὅμως καὶ ὁ Καραϊσκάκης κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τοῦ 1806 νὰ εὑρίσκετο πλησίον τοῦ Ἀλῆ διὰ νὰ σταλῇ παρ' αὐτοῦ πρὸς σύλληψιν τοῦ Παλάσκα, ἐνῶ εἶναι βέβαιον ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1800 ὁ Καραϊσκάκης εὑρίσκετο συνεχῶς ἐπὶ πολλὰ ἔτη μὲ τὸν Κατσαντώνην, ὡς πρωτοπαλλήκαρόν του, καὶ δὲν εἶναι δεδομένον, ὅτι εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὴν αὐλὴν του κατὰ τὸ διάστημα, καθ' ὃ ἔζη καὶ ἐκαπετάνευε εἰς τὰ Ἄγραφα ὁ Κατσαντώνης. Εἶναι δὲ δύσκολον νὰ παραδεχθῶμεν σύμπτωσιν τῶν δύο αὐτῶν περιπτώσεων.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Δημ. Καραΐσκου τὸ τέλος ὑπῆρξεν οἰκτρόν. Τοῦτον ἐδηλητηρίασεν ὁ Ἀλῆς εἰς τὰ Ἰωάννινα τὴν 15ην Μαΐου 1815.

Ὅπως εἴδαμεν ὁ Κων. Πουλῆς, ἀφοῦ ὑπέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ἀλῆ, τελικῶς κατέφυγεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Καὶ ὅταν κατὰ τὸν Μάϊον 1820, ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ ὁ Β' ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Ἀλῆ, θέσας τὰ στρατεύματά του ὑπὸ τὴν Ἀρχηγίαν τοῦ Ἰωαννίτου Πασόμπεη (Ἑλληνικῆς καταγωγῆς) ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὴν Λάρισα καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ, ὁ Πουλῆς ἠκολούθησεν αὐτὰ καὶ ἐπανελθὼν εἰς Ἤπειρον ἀπεκατεστάθη εἰς τὰ ἁρματωλίκια Τζουμέρκων καὶ Ραδοβυζίου δι' ὀλίγον χρόνον συμπράττων καὶ βοηθῶν τὰ στρατεύματα τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Ἱστορικὸς Φιλήμων, ἀναφέρει:

---

(1).— Χ. Περραιβοῦ: Ἅπαντα ἔκδ. 1956 σελ. 201.
(2).— Ἀραβαντινοῦ: Ἀλῆ Πασᾶς σελὶς 138.—Ι. Λαμπρίδη: Σουλιώτικα, ἔκδοσις 1887, τεῦχος Α' σελὶς 94.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

«Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σουλτανικῶν στρατευμάτων Ἰσμαὴλ Πασᾶς Πλιάσας (εἶναι ὁ Πασόμπεης) μετὰ τὴν μάχην τῆς Λαγκάδας (18η Ἰουνίου 1821) καθ' ἣν ἠμποδίσθη νὰ διαβῇ τὸ Μακρυνόρος καὶ παράσχῃ ἐνίσχυσιν εἰς τοὺς Τούρκους τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ἐπροχώρησε νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν θέσιν «Αὐτί» (1), ἐπολεμήθη ὅμως ἀπὸ τὸν Ἰ. Ράγκον καὶ δὲν τὸ κατώρθωσε. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν αὐτὴν συνελήφθη ὁ Κ. Πουλῆς, συμμαχῶν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ἐξετελέσθη μὲ ψῆφον θανατικὴν τοῦ Ἀθαν. Καστανᾶ συγγενοῦς καὶ πατριώτου του» (2). Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι δὲν ἐξετελέσθη ἡ ποινὴ ἀλλὰ τοῦ ἐδόθη χάρις καὶ ἀφέθη ἐλεύθερος, ὑποσχεθεὶς ὅτι πλέον θὰ συνετισθῇ. Ὁ Ἀραβαντινὸς σχετικῶς γράφει: «Συνελήφθη κατὰ τὴν μάχην τῆς Πλάκας 29ην Ἰουλίου 1821 ὑπὸ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καὶ ἐφονεύθη εἰς Βόνιτσαν ὅπου, ὑπὸ περιορισμὸν εὑρισκόμενος, ἀπεπειράθη νὰ δραπετεύσῃ εἰς Πρέβεζαν» (3). Καὶ ἡ Ἐφημερὶς Αἰτωλικὴ τῆς 15ης Αὐγούστου 1821 εἰς ἀνταπόκρισίν της, γράφει: «Στρατὸς τῶν Τζουμέρκων 3 Αὐγούστου. Μάχη Πλάκας. Μεταξὺ τούτων ἐπιάσθη αἰχμάλωτος καὶ ὁ ἀνάξιος καπετάνιος Κωνσταντῖνος Πουλῆς, ὁ Τουρκολάτρης, τὸν αὐτὸν εἶχαν καὶ πρωτήτερα εἰς τὸ χέρι οἱ γενναῖοι Ἕλληνες, πλὴν δὲν κατεδέχθησαν νὰ τὸν κακοποιήσουν, ἀλλὰ τὸν ἀπέλυσαν διὰ νὰ μεταμεληθῇ καὶ σωφρονισθῇ, ἀλλὰ ὁ ἀχρεῖος ἔγινε χειρότερος, δὲν ἐσυνήργησεν ὀλίγον εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν εἰρημένων δύο χωρῶν, καὶ αὐτὸς ἔδωκε πρὸς τοὺς Τούρκους τὸ σχέδιον τοῦ νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὰ Τζουμέρκα. Τοῦτον οἱ νικηταὶ αἰχμαλωτίσαντες ἔδεσαν καὶ ἀλήφαντες μέλι τὸν ἔβαλαν εἰς τὸν ἥλιον ὅπου πολλὰς ὥρας ἐγλέντισε μὲ τὰς μυΐας καὶ σφήκας καὶ ἔπειτα τὸν ἔστειλαν εἰς τὸ Σοῦλι σιδηροδέσμιον, μ' ὅλον ὅπου πολλοὶ περὶ τοῦ εἴδους τοῦ θανάτου ὅπου πρέπει νὰ λάβῃ αὐτὸς ὁ παγκάκιστος, ἡ γνώμη τοῦ Μάρκου ἤρεσεν εἰς τοὺς λοιποὺς στρατηγούς, τοῦ νὰ στερηθῇ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς γλώσσης καὶ νὰ βληθῇ εἰς τὸ φρούριον τοῦ Σουλίου νὰ περιφέρεται· ἀμφιβάλλομεν ὅμως τοῦ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ φθάσῃ ἐκεῖ ζωντανός».

Ἀλλὰ ὁ Πουλῆς οὔτε ἐξετελέσθη, οὔτε ἐτυφλώθη, οὔτε σιδηροδέσμιος ὡδηγήθη εἰς τὸ Σοῦλι, τουναντίον παρουσιάζεται ἐν συνεχείᾳ κρατούμενος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη εἰς τὸ Στρατόπεδον τῆς Βονίτσης. Καὶ γράφει ὁ Π. Ἀραβαντινὸς: «Τὸν ἀποπειραθέντα νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ στρατοπέδου Βονίτσης ὅπου ἐκρατεῖτο, Πουλῆν καὶ περάσῃ εἰς Πρέβεζαν, ὁ Μάρκος τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἐξετέλεσεν ἐκεῖ εἰς τὴν Βόνιτσαν». Ἡ πληροφορία κατὰ τὸ σημεῖον τῆς ἐκτελέσεως δὲν εἶναι ἀκριβής. Ὁ Μάρκος ἀνταπέδωσε τὴν εὐεργεσίαν τοῦ Πουλῆ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν πατέρα του. Ἐξ αἰτίας τῆς ἀπολύσεώς των ὁ Πουλῆς εἶχε ὑποστῆ πολλὰς θυσίας καὶ διατρέξει πολλοὺς κινδύνους, ἡ ἐνθύμησις τῶν ὁποίων παρὰ τοῦ γενναίου Μάρκου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα, παρὰ τὸ βαρὺ

---

(2).— Τὸ Αὐτί εἶναι θέσις, τοῦ χωρίου Φλωριάδος Βάλτου.

(2).— Ἰ. Φιλήμων: Ἱστορικὸν Δοκίμιον Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τ. Τόμος 3ος σελὶς 349.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

παράπτωμά του νὰ συνεργασθῆ μὲ τοὺς ἐχθρούς, νὰ ἀποφύγῃ τὴν θανάτωσιν.

Εἶναι πιθανόν, κατὰ τὴν ὥραν τῆς συλλήψεώς του, ὁ Πουλῆς, νὰ ἐξασανίσθη εἰς τὴν Πλάκαν, ἡ παλαιὰ ὅμως καλή του πρᾶξις τοῦ ἔσωσε τὴν ζωήν. Ἀφεθεὶς ἐλεύθερος ἐπέστρεψεν εἰς Σκουληκαριά, ὅπου μετ' ὀλίγον χρόνον ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν ἀπέθανεν ἐκεῖ καὶ ἐτάφη εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς Μονῆς «Κοίμησις Θεοτόκου» τῆς Σκουληκαριᾶς. Κατὰ τὸν Ἰούνιον 1911, μεταβάντες εἰς τὴν ἀνωτέρω Μονήν, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Καραϊσκάκης, οἱ τότε νέοι ἀξιωματικοὶ καὶ μετέπειτα στρατηγοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ Δημ. Ἰωάννου καὶ Δημ. Τ. Ν. Μπότσαρης, εἶδον οἱ ἴδιοι εἰς τὴν ἀνωτέρω θέσιν παλαιὸν τάφον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο ἐμπεπηγμένος σταυρὸς φέρων χαραγμένον τὸ ὄνομα «Κωνσταντῖνος Πουλῆς» μαρτυρῶν ἀδιαψεύστως τὴν ἐκεῖ ταφὴν του καὶ ἡ ὁποία δὲν θὰ ἐγίνετο ἐκεῖ εἰς τὴν Σκουληκαριά, ἐὰν ὁ Πουλῆς ὑπὸ τὴν κατηγορίαν τοῦ προδότου ἐξετελεῖτο εἰς Βόνιτσαν ἢ ἀπέθνησκε κάπου ἀλλοῦ (1).

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1806 ἐξερράγη ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ αὐτοῦ οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου ὕψωσαν σημαίαν ἐξεγέρσεως. Πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν ἀλλὰ καὶ δι' ἀντιπερασπισμὸν καὶ ἀπασχόλησιν περισσοτέρων Τουρκικῶν δυνάμεων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Τουρκίας, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ρωσσίας εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἑπτανήσου ἐξώπλισαν τὸν Κίτσον Μπότσαρην καὶ τὸν ἀπέστειλον μὲ δύναμιν 500 ἀνδρῶν ἐκ Κερκύρας εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ὁ Κίτσος, ἀναχωρήσας, ἔφθασε διὰ τῶν ἁρματωλικίων Βάλτου καὶ Ραδοβυζίου εἰς τὸν Κλινοβόν, ὅπου ἐπίστευεν ὅτι εἰς τὴν ἀναληφθεῖσαν ἐπιχείρησιν θὰ τὸν ἐβοήθουν οἱ Στουρναραῖοι τοῦ Ἁρματωλικίου Ἀσπροποτάμου. Ἀλλὰ ἐκεῖνοι δυσαρεστημένοι, ἀκόμη κατὰ τῶν Μποτσαραίων, ἦσαν δὲ καὶ ἀπὸ τοὺς προσκυνημένους, τὸν ἐκτύπησαν καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἀνακόψῃ τὴν πορείαν του καὶ ἐπιστρέψῃ. Κατὰ τὴν ὀπισθοχώρησίν του ὅμως ἔλαβεν ἐντολὴν τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ρώσων ἐκπροσώπων, ὅπως ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸ ἄτακτον Σῶμα τοῦ Κατσαντώνη, κατέλθωσιν μαζὺ εἰς Μακρυνόρος καὶ Ξηρόμερον καὶ πολεμήσωσι τὸν Στρατὸν τοῦ Ἀλῆ, ποὺ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Ρωσσικῆς Φρουρᾶς τῆς Λευκάδος. Ἀφοῦ ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον ἀπησχόλησαν μεγάλην δύναμιν ἐκ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ, εἰς τὰς ἀνωτέρω περιοχάς, ὁ Κίτσος Μπότσαρης ἐπέστρεψεν πάλιν εἰς Κέρκυραν. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ Νότης Μπότσαρης, θραπετεύσας ἐκ τῆς αἰχμα-

---

(1).— Τὴν βεβαίωσιν αὐτὴ ἔχομεν ἀπὸ τὸν ἴδιον Στρατηγὸν Δ. Μπότσαρην καὶ ἀπὸ τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν τοῦ γραμματέως τῆς κοινότητος Σκουληκαριᾶς Εὐαγγέλου Κων)νου Τρίμπου ἔχουσαν οὕτω: «Σκουληκαριᾶ τῇ 10)3)1969. Ἀγαπημένε μου φίλε κ. Καρατζένη, καλημέρα σας. Λοιπὸν κ. Μῆτσο, ἔλαβα τὸ γράμμα σου, τὸ ὁποῖον ἀνέγνωσα μετὰ προσοχῆς στὸ καφφενεῖον τοῦ χωριοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐξ ἐπισταμένης μου ἐρεύνης σᾶς ἀνακοινῶ τὰ ἑξῆς. Ὅπως μοῦ εἶπανε, οἱ γεροντότεροι τοῦ χωριοῦ, πράγματι δεξιὰ τῆς εἰσόδου τῆς Ἱ. Μονῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου Σκουληκαριᾶς, ὑπῆρχε ἕνας τάφος μὲ σταυρό, μὲ τὸ ὄνομα Κων. Πουλῆς. Τοῦτο δὲ μοῦ τὸ διεπίστωσε προσωπικῶς καὶ ὁ Δημήτριος Σκαρώνης ποὺ ἀπὸ παιδάκι τότε εἶχε ἀναγνωσθῆ παρ' αὐτοῦ».

ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

λωσίας του εἰς τὴν Κλεισούραν κατέφυγεν εἰς τὸν Τοῦρκον Ἰβραήμ Πασᾶ τοῦ Βερατίου, συγγενῆ τοῦ Ἀλῆ, τὸν ὁποῖον παρεκάλεσε νὰ μεσιτεύσῃ καὶ τὸν ἀμνηστεύσῃ ὁ Ἀλῆς, χαρίζων εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν του (1). Ὁ Ἀλῆς, σκεφθεὶς ὅτι ἠδύνατο νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ ἐν καιρῷ, τὸν ἀφῆκεν ἐλεύθερον καὶ μάλιστα τὸν περιεποιήθη. Ἀνησύχει ὅμως τὸν Ἀλῆ ἡ κίνησις τῶν Σουλιωτῶν εἰς τὰ νησιὰ καὶ ἤθελε νὰ εὕρῃ τρόπον νὰ τὸν κρατῇ μακρὰν ἀπὸ αὐτά, εὑρισκόμενα τότε ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν καὶ προστασίαν ξένων, ἐχθρικῶν πρὸς αὐτὸν δυνάμεων ἢ τέλος ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ τὸν ἐξοντώσῃ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, διότι ἀπετέλουν διαρκῆ ἀπειλὴν τῆς ἡσυχίας του.

Θέλων καὶ τὸν Κίτσον Μπότσαρην νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν Κέρκυραν ἐμήνυσεν εἰς αὐτὸν, ὅτι πρὸς τὸ συμφέρον του, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς ἀπειλὰς πολέμου κατ' αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὑποσχεθεὶς προσέτι, ὅτι εἶναι διατεθειμένος νὰ τὸν βοηθήσῃ καὶ πάλιν, ἐνῶ ἐὰν ἠρνεῖτο καὶ ἐξηκολούθη τὴν πολεμικήν, θὰ ἠναγκάζετο νὰ σφάξῃ ὅλους τοὺς αἰχμαλώτους ἄνδρας τοῦ Σέλτσου, τὰς δὲ γυναῖκας θὰ τὰς ὑπάνδρευε μὲ τοὺς γύφτους. Ὁ Κίτσος, ὅστις ἤθελε νὰ ἐπανέλθῃ καὶ νὰ φιλιωθῇ μὲ τὸν Ἀλῆ, διότι εἶχεν ἐκκρεμεῖς λογαριασμοὺς εἰς τὸ Βουλγαρέλι, ἐφοβεῖτο δὲ καὶ τὴν δολιότητά του, εὑρέθη πρὸ διλήμματος. Τέλος ἐκάμφθη καὶ ἐδέχθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα. Ὁ Ἀλῆς τὸν ὑπεδέχθη μὲ τιμάς, τοῦ ἔδωσε δὲ καὶ ἄδειαν σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Κίτσου νὰ μεταβῇ εἰς Βουλγαρέλι «γιὰ κάτι θαμένα γρόσια καὶ βερεσέδια», γράφει ὁ Γιάννης Μπενέκος (1), ἀφ' ὅτου οἱ Μποτσαραῖοι διέμενον ἐκεῖ. Ταυτοχρόνως τοῦ ἔδωσε καὶ φερμάνι, ὅτι τὸν ἀνεγνώριζε ἁρματωλὸν Τζουμέρκων καὶ Ραδοβυζίου ὡς κληρονόμον τοῦ παλαιοῦ φίλου του καὶ ἁρματωλοῦ Γεωργίου Μπότσαρη. Διέδωσε δὲ καταλλήλως τὴν παραχώρησιν τῶν δύο αὐτῶν ἁρματωλικίων, κατεχομένων ἀπὸ τὸ ἔτος 1805, τοῦ μὲν Ραδοβυζίου ὑπὸ τοῦ Γώγου Μπακόλα, τοῦ δὲ Τζουμέρκων ὑπὸ τοῦ Κοτελίδα, εἰς τὸν Κίτσον, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς συμφιλιώσεώς των καὶ ὑποχρέωσίν του νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν υἱὸν τοῦ προκατόχου ἁρματωλοῦ. Τὴν ἀπόφασίν του ταύτην ὁ Ἀλῆς διεβίβασεν ἐπιτηδείως διὰ τοῦ τυφλοῦ του ὀργάνου Δημ. Καραΐσκου, εἰς τὸν Γῶγον Μπακόλαν, ἀμέσως θιγόμενον ἐκ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Δημ. Καραΐσκος ἁρματωλὸς τοῦ Κάτω Βάλτου ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπεθύμει μεταβολὴν εἰς τὰ γειτονικὰ ἁρματωλίκια καὶ ἰδίως γειτνίασιν μὲ τοὺς Μποτσαραίους, ἡ ὁποία παλαιότερον πολλὰ τοῦ εἶχε στοιχίσει. Ἀντελήφθη δὲ ἀπὸ τὴν συζήτησιν μὲ τὸν Ἀλῆ, ὅτι ὁ Γῶγος δὲν θὰ ἐκινδύνευε νὰ ἀποβληθῇ τοῦ ἁρματωλικίου του, ἐὰν εὑρίσκετο τρόπος νὰ ἐκλείψῃ ἀπὸ τὸ μέσον ὁ Κίτσος, διότι ἔτσι θὰ ἀπεδεσμεύετο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἔγγραφον ἀναγνώρισιν παραχωρήσεως ποὺ τοῦ εἶχε δώσει. Διὰ τῆς λύσεως

---

(1).— Οἰκονόμου: Τὸ Σοῦλι, σελὶς 43—49.

(1).— Γιάννη Μπενέκου: Οἱ ἀληθινοὶ Σουλιῶτες ἔκδ. 1958 σελὶς 228. — Δ. Οἰκονόμου τὸ Σοῦλι σελ. 43—49.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

αὐτῆς, θὰ ἡσύχαζε καὶ ὁ Καραΐσκος καὶ καταλλήλως οὗτος ἀφῆκε νὰ ἐννοήση καὶ ὁ Γῶγος, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Κίτσου ἦτο ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀντιπάλου του. Ὁ Γῶγος Μπακόλας ἦτο φυσικὸν νὰ ἀνησυχήσῃ ἀπὸ τὴν συμφιλίωσιν τοῦ Ἀλῆ μετὰ τοῦ Κίτσου, ὅταν δὲ ἤκουσε καὶ τὰς συστάσεις τοῦ πονηροῦ Καραΐσκου, εὐκολόπιστος καὶ ἀγαθὸς ὅπως ἦτο, παρεσύρθη εἰς τὸ καταχθόνιον σχέδιον τοῦ Ἀλῆ καὶ ἀπεφάσισε τὴν δολοφονίαν τοῦ Κίτσου Μπότσαρη. Ἕνα βράδυ τοῦ Ἰανουαρίου 1813, ὁ Μπότσαρης εἶχε φθάσει εἰς τὴν Ἄρταν, προτιθέμενος νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Βουλγαρέλι καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἐφιλοξενήθη εἰς τὸ σπίτι τοῦ Παπουτσῆ Ρίζου (1). Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Γώγου ἐπληροφορήθησαν ἐγκαίρως τὸ σπίτι, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ διενυκτέρευεν ὁ Κίτσος καὶ, μόλις ἐνύκτωσε, εἰδοποίησαν τὸν Ρίζον νὰ ἀφήσῃ τὴν θύραν τοῦ σπιτιοῦ του ἀνοικτήν (2). Ἀντελήφθη ὁ Ρίζος τί ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιδράσῃ ἢ νὰ μὴ συμμορφωθῇ.

Ὁ Μπακόλας μὲ τοὺς ἀνθρώπους του ἐκαιροφυλάκτει εἰς τὰ παράθυρα τῆς ἀπέναντι οἰκίας (3) καὶ ὅταν ὁ Κίτσος ἔφθασε εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Παπουτσῆ, ἐξῆλθεν καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ τὸν ἠκολούθησε. Καὶ καθ' ὃν χρόνον ὁ Κίτσος ἔτρωγεν εἰς τὸ τραπέζι, ὁ Γῶγος μὲ τοὺς ἀνθρώπους του ἐπυροβόλησε καὶ τὸν ἐφόνευσεν. Ἀκολούθως ὁ Γῶγος καὶ ἐνῶ ὁ Κίτσος δὲν εἶχεν ἐκπνεύσει ἀκόμη, ἀφῆρεσε ἀπὸ τὰ θυλάκιά του διάφορα ἔγγραφα ὡς καὶ ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωρεῖτο ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ τὸ ἁρματωλίκι τοῦ Ραδοβυζίου. Τὸ πῆρε ὁ Γῶγος καὶ μετέβη εἰς τὰ Ἰωάννινα ὅπου παρεπονέθη εἰς τὸν Ἀλῆ διὰ τὴν ἐνέργειάν του αὐτήν. Ὁ Ἀλῆς τοῦ ἀπήντησεν ὅτι, ἐὰν δὲν ἔκαμνε ἔτσι, δὲν θὰ ἀπηλλάσσοντο ἀμφότεροι ἀπὸ τὸν Κίτσον Μπότσαρην. Αὐτὸ ἦτο τὸ τέλος τοῦ ἡρωϊκοῦ μαχητοῦ τοῦ Σέλτσου. Τὴν ἄτυχη μοῖρα του, ἡ λαϊκὴ μοῦσα ἀπεθανάτισε (4).

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κίτσου καὶ πάλιν ὁ Ἀλῆς ἐνεφανίσθη ἀγνοῶν αὐτήν, βεβαιώνων ὅτι εἶναι ἀμέτοχος τοῦ στυγεροῦ ἐγκλήματος, τὸ ὁποῖον τόσον ἐπιτηδείως παρεσκεύασε. Διὰ νὰ παρουσιάζεται δὲ εἰς τοὺς ἀφελεῖς ὡς ξένος πρὸς αὐτὸ ἐγκατέστησε τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κίτσου, ποὺ τὴν εἶχε ἐκεῖνος φέρει μαζύ του ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, εἰς χωρίον Πωγωνιανὴ καὶ τῆς παρε-

---

(1).— Ἡ οἰκία τοῦ Ρίζου εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν ὅπου σήμερον εἶναι ἐκτισμένη ἡ οἰκία Ζώρα, καὶ στεγάζεται τὸ Δημαρχιακὸν κατάστημα κατὰ τὴν κεντρικὴν ὁδὸν Σκουφᾶ πόλεως Ἄρτης.

(2).— Γιάννη Μπενέκου: Οἱ ἀληθινοὶ Σουλιῶτες ἔκδ. 1958 σελ. 226.

(3).— Ἡ οἰκία ὅπου ἐκαιροφυλάκτει ὁ Γῶγος, εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν ὅπου σήμερον ἡ οἰκία κληρονόμων Κατσαδήμα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σκουφᾶ.

4— Τρία πουλάκια κάθονταν στὶς Ἄρτας τὸ γεφῦρι
τόνα τηράει τὰ Γιάννινα τ' ἄλλο κατὰ τὸ Σοῦλι
τὸ τρίτο τὸ καλλίτερο μοιρολογάει καὶ λέγει
Ὁ Μπότσαρης ἐκίνησε στὰ Γιάννινα νὰ πάη
γιὰ νὰ βουλώση μπουγιουρντὶ στὸ Βουλγαρέλι νὰ πάη
κι' ἀπὸ τὴν Ἄρτα διάβηκε κονάκι νὰ τοῦ κάνουν.
καὶ εὐθὺς κονάκι τσύκαμαν στοῦ ποπουτσῆ τοῦ Ρίζου.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

χώρησε τὴν ἐπικαρπίαν τοῦ χωρίου αὐτοῦ. Ἐκεῖ διέμενε καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης μέχρι τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ. Ὁ δὲ ἀδελφὸς τοῦ Κίτσου, ὁ Κώστας, αἰχμαλωτισθεὶς εἰς τὸν Σέλτσον ὑπηρέτει ἀκόμη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλῆ (1).

Ἐκ τῶν διασωθέντων Σουλιωτῶν, οἱ τραπέντες πρὸς Ἄγραφα καὶ δυνηθέντες νὰ περάσωσι τὸν Ἀχελῶον, ἐμφανίζονται κατὰ τὰ ἔτη 1805—1806, ἕως ἑξήκοντα ἐξ αὐτῶν, ὑπὸ τὸν Σουλιώτην Λάμπρον Κοσμᾶν, νὰ συνεργάζωνται μὲ τὸν Κατσαντώνη καὶ νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς διαφόρους μάχας κατὰ τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων, ποὺ ἔστειλε κατ' αὐτῶν ὁ Ἀλῆς. Ἀργότερον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1806 συνέπραξε μὲ αὐτοὺς διὰ μικρὸν διάστημα καὶ ὁ Κίστος Μπότσαρης.

Η ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ

Οἱ Σουλιῶται ἐχαρακτηρίζοντο διὰ τὴν ἀλαζονείαν των, τὸν τοπικὸν ἀποκλειστικῶς πατριωτισμόν, τὸ φιλοχρήματον, τὴν ἀδιαφορίαν των δι' ὅ,τι ἐλάμβανε χώραν πέραν τοῦ Σουλίου καὶ διὰ τὴν περιφρόνησίν των πρὸς τοὺς προσκυνημένους εἰς τὸν Ἀλῆ Πασᾶ ἁρματωλούς. Προσέτι διὰ τῶν ἐπιδρομῶν των καὶ τῶν ληστρικῶν των πράξεων κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ χριστιανῶν, ἠνώχλουν, λέγει ὁ Γερβῖνος, τοὺς πληθυσμοὺς καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Ἀλῆς κατώρθωσε νὰ στρατολογήσῃ καὶ Ἕλληνας ἁρματωλοὺς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1792» (2). Καὶ προσθέτει ὁ Φίνλεϋ: «Οἱ Σουλιῶτες ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦσαν ἀντιπαθεῖς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν καὶ οὔτε οἱ χριστιανοὶ καλλιεργηταὶ τῆς γῆς, οὔτε γενικώτερα οἱ Ἕλληνες ἔβλεπον μὲ πολλὴν συμπάθειαν τὴν ὑπόθεσίν των. Πραγματικὰ πολλοὶ Ἕλληνες Καπεταναῖοι καὶ ἁρματωλοὶ ὑπηρέτησαν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλῆ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην» (3). Ἦτο ἐπόμενον, ὁ ὑπεροπτικὸς των χαρακτὴρ καὶ ἡ ἀποκλειστικὴ τοπικὴ των προσήλωσις νὰ προκαλέσῃ τὸ μῖσος τῶν ἁρματωλῶν καὶ κλεφτῶν, τὸ ὁποῖον τοὺς ἐξώθησε, σχεδὸν ἐν τῷ συνόλῳ, νὰ συνεργάζωνται εἰς ὅλας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐναντίον των, τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Σατράπου τῆς Ἠπείρου. Κατὰ τὸ 1788, ὁ Ἀλῆς, κατέλαβε τὰ Ἰωάννινα ἀνακηρυχθεὶς παρὰ τοῦ Σουλτάνου, Πασᾶς καὶ Βεζύρης τῆς Ἠπείρου. Τρέφων μεγάλα σχέδια διὰ τὸ μέλλον του, ἐπεξέτεινε ἐν συνεχείᾳ εὐχερῶς τὴν ἐπιρροήν του μέχρι τῆς Πελοποννήσου καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας μετατοπίσας ἕως ἐκεῖ τὰ ὅρια τῆς Σατραπείας του.

Καὶ ἐνῶ τόσον εὐκόλως ἐπραγματοποίησεν αὐτὴν τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τοῦ Κράτους του, ἔμεινε μέσα εἰς τὴν καρδιά του, ὀλίγον ἔξω ἀπὸ τὰ

---

(1).— Ἀραβαντινοῦ: Ἀλῆ Πασᾶς σελὶς 244.
(2).— Γ. Γερβῖνος: Ἱστορία Ἑλλην. Ἀναγεννήσεως τόμος Α' σελὶς 60.
(3).— Γ. Φίνλεϋ: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἔκδοσις 1861 Τόμος Α' σελὶς 73.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

Ἰωάννινα, μία βραχώδης ἄγονος περιοχή, ὅπου μία φυλὴ ἀπροσκύνητος καὶ ἀδούλωτος, φιλελευθέρα καὶ ἰσχυρά, εἶχε καταστῆ ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν του, ἡ φυλὴ τῶν Σουλιωτῶν.

Θέλων νὰ ἐξαφανίσῃ τὸ Κράτος τῆς ἰδιορρύθμου αὐτῆς Πολιτείας, μὲ τοὺς ἰδικούς της νόμους, τὰ ἰδικά της ἔθιμα, τὴν ἰδίαν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωήν, ἐπεχείρησε, τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1972, ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἀργότερον πολλοὺς ἄλλους πολέμους ἐπανέλαβε, ἀκάρπους ὅμως, κατ' αὐτῶν. Εἰς τοὺς πολέμους του αὐτοὺς ὁ Ἀλῆς ἐχρησιμοποίει τὰ ἐκλεκτότερα στελέχη τοῦ Στρατοῦ του καὶ στρατιώτας ἐπιλέκτους φανατικοὺς Ἀλβανούς, ποὺ καὶ αὐτοὶ ἐστάθησαν ἀνίκανοι, ἀντιμετωπίζοντες τοὺς Σουλιώτας, νὰ φέρωσιν ἀποτέλεσμα.

Ἡ διαρκὴς αὐτὴ ἀπασχόλησις τοῦ Ἀλῆ μὲ τοὺς Σουλιώτας εἶχεν μεγάλην σημασίαν διὰ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα καὶ ἐξυπηρέτει τοὺς σκοποὺς τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Οἱ κλέφτες, τῶν ὁποίων ἀφυπνίζετο σιγὰ - σιγὰ ἡ Ἐθνικὴ συνείδησις ἀπὸ τὰ κηρύγματα ποὺ ἔφθανον ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, ἔμειναν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπερίσπαστοι, χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦνται σοβαρὰ ἀπὸ τὸν Ἀλῆ, ἔχοντα ἐστραμμένην ὅλην του σχεδὸν τὴν προσοχὴν εἰς τὸ Σοῦλι.

Ἔτσι ἠδυνήθησαν νὰ πληθυνθοῦν, νὰ συνεργασθοῦν μεταξύ των καὶ νὰ ἀποκτήσουν πλέον ὅλαι αἱ ὁμάδες των κάποιον κοινὸν σκοπὸν εἰς τὸν ἀγῶνα των καὶ νὰ ἀναπτύξουν καὶ δημιουργήσουν εἰς τοὺς κόλπους των φυτώρια πεπειραμένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀργότερον, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἐξεπήδησαν καὶ ἐπλαισίωσαν τὸν ἐπαναστατικὸν στρατὸν τῆς Ἑλλάδος οἱ ἀπαράμιλλοι πολεμισταί τοῦ ἀγῶνος.

Καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ ὁ χρόνος, αἱ ταλαιπωρίαι, αἱ στερήσεις καὶ αἱ θυσίαι ἔκαμψαν τὴν σιδηρᾶν ψυχὴν τῶν Σουλιωτῶν καὶ τὸν Δεκέμβριον 1803 ἔπεσε τὸ Σοῦλι, ἔγινε ἡ καταστροφὴ τοῦ Ζαλόγγου, τῆς Ρηνάσσιας καὶ ἠκολούθησε τὸ ὁλοκαύτωμα τοῦ Σέλτσου τὸν Ἀπρίλιον 1804, τότε συνῆλθον καὶ ἀντελήφθησαν, προσκυνημένοι καὶ ἀπροσκύνητοι καπεταναῖοι καὶ ἁρματωλοί, ὡς καὶ οἱ κλέφτες τῶν βουνῶν, ὅλοι, ὅσοι ἐμίσουν θανάσιμα τοὺς Σουλιώτας διὰ τὸν ὑπεροπτικόν των ἐγωϊσμόν, ποῖον ἀντίρροπον δι' αὐτοὺς ἐχάθη, ὡς καὶ ὅτι ἡ γενναία τῶν Σουλιωτῶν ἀντίστασις καὶ ἡ ἀπασχόλησις τοῦ Ἀλῆ εἰς τοὺς πολέμους του μὲ αὐτοὺς ἐπὶ μίαν σχεδὸν δεκαπενταετίαν, τοὺς εἶχε ἀπαλλάξει ἀπὸ συστηματικὴν καταδίωξιν, τοὺς εἶχεν ἀφήσει ἀνενοχλήτους καὶ τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ζοῦν ἐλευθέρως. Ἀντελήφθησαν ἐπίσης ὅτι ὁ Ἀλῆς ὄχι μόνον ἔμεινε πλέον ἀπερίσπαστος ἀπὸ τὴν μεγάλην πληγὴν ποὺ τοῦ ἤνοιξε τὸ Σοῦλι καὶ ἀπὸ ἕναν πόλεμον ποὺ ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ τροφοδοτῇ συνεχῶς δι' ἐκλεκτοῦ στρατοῦ ἀλλ' ὅτι μίαν ἡμέραν, ἔχων πλέον ἐλευθέρας τὰς χεῖρας, θὰ ἐστρέφετο καὶ ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἰδίων, καὶ τότε ἡ ἰδία τύχη θὰ τοὺς ἀνέμενεν. Ἰδίως δὲ μετὰ τὸ τραγικὸν κλείσιμον τῆς σκηνῆς τοῦ Σέλτσου, ὅπου διεπιστώθη καὶ ἄλλη παρασπονδία τοῦ Ἀλῆ, τὸ γεγονὸς τοῦτο, λέγει ὁ Κοσο-

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ

μούλης, ἐτρόμαξε τοὺς προσκυνημένους ἁρματωλοὺς καὶ ἐστάθη ἱκανὸν νὰ σωφρονήση καὶ τοὺς πλέον ἁπλουηθεστέρους, οἵτινες τὸν ἐδούλευον πιστά. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι εἶχαν δώσει σοβαρὰς ὑποψίας χωρὶς δισταγμὸν ἤρχισαν νὰ ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τοὺς Δερβεναγάδες, θυσιάζοντες καὶ αὐτοὺς τοὺς ὁμήρους (1).

Καὶ πράγματι, ἀμέσως κατὰ τὸ 1805, ἀρχίζει ὁ Ἀλῆς τὴν ἐντατικὴν καταδίωξιν διὰ τῶν καλλιτέρων στρατιωτῶν καὶ τῶν ἐκλεκτοτέρων στρατηγῶν του τῶν κλεφτῶν Κατσαντώνη, Καραϊσκάκη, Δίπλα, Τσόγκα, Λάμπρου Κοσμᾶ Σουλιώτη, ἄλλων ὁμάδων τοῦ Βάλτου, Ξηρομέρου, Τζουμέρκων κλπ., τοὺς ὁποίους, παρὰ τὰς μεγάλας φθορὰς εἰς ἄνδρας κατὰ τὰς συμπλοκὰς μαζὶ των ποὺ εἶχεν, ἠνάγκασεν εἰς τὸ τέλος μετὰ μακροὺς πάντως ἀγῶνας, ὅσους δὲν ἐξώντωσεν, νὰ τὸν προσκυνήσουν. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας ἐσώθησαν πρόσφυγες, ἀφοῦ ἔχασαν τὸ Σοῦλι ποὺ ἦτο δι' αὐτοὺς τὸ ἅπαντον τῆς ζωῆς των εἰς τὸν κόσμον αὐτόν, καὶ εἶδαν ὅτι καὶ ὁ τοπικιστικὸς των σκοπὸς καὶ πόθος ἐπαναχτήσεως τοῦ Σουλίου περιείχετο εἰς τὰς ἐπιδιώξεις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἠσθάνθησαν, ὡς Ἕλληνες, τὴν ἀνάγκην ἑνότητός των μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Οὗτοι εἰσῆλθον ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἐμπειροπόλεμοι δὲ καὶ πολεμάρχοι ὡς ἦσαν, ἀπέβησαν στρατιωτικοὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐπαναστάσεως. Καὶ ὁ Φωριέλ, ἀφοῦ τερματίζει σύντομον περιγραφὴν τῆς τραγικῆς τύχης τῶν Σουλιωτῶν εἰς τὸν Σέλτσον, ἐπιλέγει: «Μὲ λύπην θὰ σταματήσω ἐδῶ τὴν περὶ Σουλιωτῶν ἐξιστόρησιν, διότι δὲν δύναμαι νὰ σκιαγραφήσω ὁμοίως τὴν ἐπίσης ἔνδοξον καὶ ἐκπληκτικὴν Ἱστορίαν των μετὰ τὴν διασποράν των, τὴν ὁποίαν ἀναφέρω ἤδη, ἕως ὅτου ἔχαμον ἰδικήν των ὑπόθεσιν τὸν σημερινὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴ μάχονται ἀκόμη σήμερον ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ υἱοῦ τοῦ Κίτσου Μπότσαρην (ἐννοεῖ τὸν Μάρκον)» (2).

(1).— Ν. Κασομούλη: Ἱστ. Ἐνθυμήματα. Τόμος Α. σελὶς 59.
(2).— Κλαύδιος - Κάρολος Φωριέλ: Δημοτικὰ Τραγούδια τῆς Ἑλλάδος σελ. 191.

ΑΡΧΕΙΟ ΔΦΚ ΑΡΧΕΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΝ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ: Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου. Ἔκδ. 1856.

ΣΠ. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ: Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελενλῆ. Ἔκδ. 1885.

ΣΩΤΗΡΙΑ ΑΛΙΜΠΕΡΤΗ: Ἡρωΐδες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

ΑΘΗΝΑΓΟΡΑ: Νέος Κουβαρᾶς 1929. Σοῦλι — Σουλιῶτες.

ΚΑΡΟΛΟΣ Μ. ΒΑΡΘΟΛΔΥ: Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Ἔκδ. 1873.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ: Ὁ Καραϊσκάκης.

ΘΩΜΑΣ ΓΟΡΔΩΝ: Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως. Ἔκδ. 1832.

Γ. ΓΕΡΒΙΝΟΣ: Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἀναγεννήσεως.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΟΥΣΗΣ: Ἱστορία τοῦ Σουλίου Περιοδικόν «Παρνασσός» Τόμος ΙΑ΄ ἔκδοσ. 1887.

ΚΩΝ. ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ: Οἱ Κοσσυβάκηδες καὶ ἡ πατριωτική των δρᾶσις.

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ ΚΗ 1889: Καταστροφὴ τοῦ Ζαλόγγου.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ: Περιοδ. «Παρνασσός» Τόμ. ΙΒ΄ 1888.

ΝΙΚΟΛ. ΖΙΑΓΚΟΣ: Ἡ ἀντίστασις τῶν Σουλιωτῶν.

ΠΕΡΙΟΔ. «ΘΕΟΛΟΓΙΑ» Τόμ. 8, 1930: Ἄρθρον Μητροπολίτου Φαναριοφαρσάλων Ἰεζεκιήλ.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΟΥΤΣΟΝΙΚΑΣ: Γεν. Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἔκδοσις 1863.

ΚΩΝ)ΝΟΣ ΚΟΥΜΑΣ: Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ἔκδ. 1832.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΔΑΤΟΣ: Κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως.

ΝΙΚΟΛ. ΚΑΣΟΜΟΥΛΗΣ: Πολεμικὰ Ἐνθυμήματα.

Π. Κ.: Τὰ Ἡρωϊκὰ θύματα τῶν Σουλιωτῶν.

ΙΩΑΝΝ. ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ: Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα. Ἀλῆ Πασᾶς καὶ Σουλιώτικα. Τόμος Α΄ Ἔκδοσις 1887.

ΔΗΜ. Τ. ΝΟΤΗ ΜΠΟΤΣΑΡΗ: Λόγοι καὶ Μελέται. Τόμ. Α΄ & Β΄.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΕΝΕΚΟΣ: Οἱ Ἀληθινοὶ Σουλιῶτες. Ἔκδ. 1858.

ΔΗΜ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ: Τὸ Σοῦλι.

ΝΑΠΟΛ. ΑΘ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ: Ἡ καταστροφὴ τῶν Μποτσαραίων στὸ Σέλτσο. Ἔκδοσις 1865.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ «ΠΑΝΔΩΡΑ»: Τόμος ΙΔ΄ 1864.

ΦΡ. ΠΟΥΚΕΒΙΛ: Ἱστ. τῆς Ἑλλάδος. Μετάφρ. Ζυγγούρα ἔκδ. 1890.

ΧΡΙΣΤΟΦ. ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ: Οἱ πόλεμοι τοῦ Σουλίου «Ἅπαντα» 1956.

ΚΩΝ. ΡΑΔΟΣ: Σουλιῶτες καὶ Ἀρματωλοὶ εἰς τὴν Ἑπτάνησον.

ΚΩΝ. ΣΑΘΑΣ: Ἱστορικαὶ διατριβαί. Ἀλῆ Πασᾶς ἔκδ. 1870.

Π. Α. ΣΑΛΑΠΑΝΤΑΣ: Τὸ Σοῦλι. Ἔκδοσις 1860.

ΙΩΑΝΝ. ΦΙΛΗΜΩΝ: Ἱστορικὸν Δοκίμιον Ἑλλ. Ἐπανστάσ. τόμος 3ος.

Γ. ΦΙΝΛΕΥ: Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστ. Ἔκδοσ. μετάφρ. 1952.

ΚΛΑΥΔΙΟΣ — ΚΑΡΟΛΟΣ ΦΩΡΙΕΛ: Δημοτικὰ τραγούδια τῆς Ἑλλάδος. Ἔκδοσις Παρισίων 1824.

Ν. ΦΥΣΕΝΤΖΙΔΟΥ: Συλλογὴ αὐτογράφων ἐπιστολῶν τῶν Ὁπλαρχηγῶν κλπ. Ἔκδοσις Ἀλεξάνδρεια 1893.

ΑΡΧΕΙΟ